

**ОУН на СУЗ
в 1943–1945 рр.**

ЛІТОПИС УПА
СЕРІЯ “ПОДІЇ І ЛЮДИ”

КНИГА 34

LITOPYS UPA
Series "Events and People"
Book 34

OUN in Eastern Ukraine in 1943–1945

Compiler
Serhii Volianiuk

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ
Серія “Події і люди”
Книга 34

**ОУН на СУЗ
в 1943–1945 рр.**

Упорядник
Сергій Волянюк

УДК 94(477)
ББК 63,3(4УКР)
О - 90

ОУН на СУЗ в 1943–1945 рр.

У книжці опубліковано працю невідомого автора, яка була підготовлена в підпіллі у 1946 р. Вона є цінним джерелом для вивчення діяльності ОУН і УПА. Тут подаються важливі дані про соціальне, економічне і національне становище у Наддніпрянщині, висвітлена рейдова діяльність відділів УПА в центральних областях України та подано діяльність спеціальних груп ОУН, які упродовж 1944–1945 рр. перекидалися для закріплення і проведення організаційної роботи на цих територіях. Також у ній містяться реалістичні оцінки, що стосуються становища ОУН на цих теренах та актуальні висновки, які стали фактично програмою дій для мережі ОУН у Наддніпрянщині.

OUN in Eastern Ukraine in 1943–1945

This book features a previously unpublished manuscript of an unknown author, the text of which was compiled in the underground in 1946. The publication is a valuable source of information for the study of the OUN's and the UPA's activities. It includes important data on the social, economic and national situation in Dnieper Ukraine. In addition, the book sheds light on the activity of the UPA raiding detachments in the central oblasts of Ukraine. The publication also provides information on the activities of the OUN's special operative units, which in 1944-1945 were dispatched to enhance their presence and engage in organizational operations in these territories. Finally, the book includes a realistic assessment of the OUN's position on this terrain, which came to serve as a practical program of operations for the OUN network in Dnieper Ukraine.

УПОРЯДНИК
Сергій ВОЛЯНЮК

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР
Микола ПОСІВНИЧ

ЛІТЕРАТУРНИЙ РЕДАКТОР
Євген ЛУНЬО

ISBN 978-966-2105-68-1 (Ukraine)
ISBN 978-1-897431-72-6 (Canada)

© Літопис УПА, 2017
© Litopys UPA, 2017

**75-РІЧЧЯ ПОСТАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ
1942–2017**

**70-РІЧЧЯ
ВЕЛИКОГО РЕЙДУ УПА
ДО ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ
1947–2017**

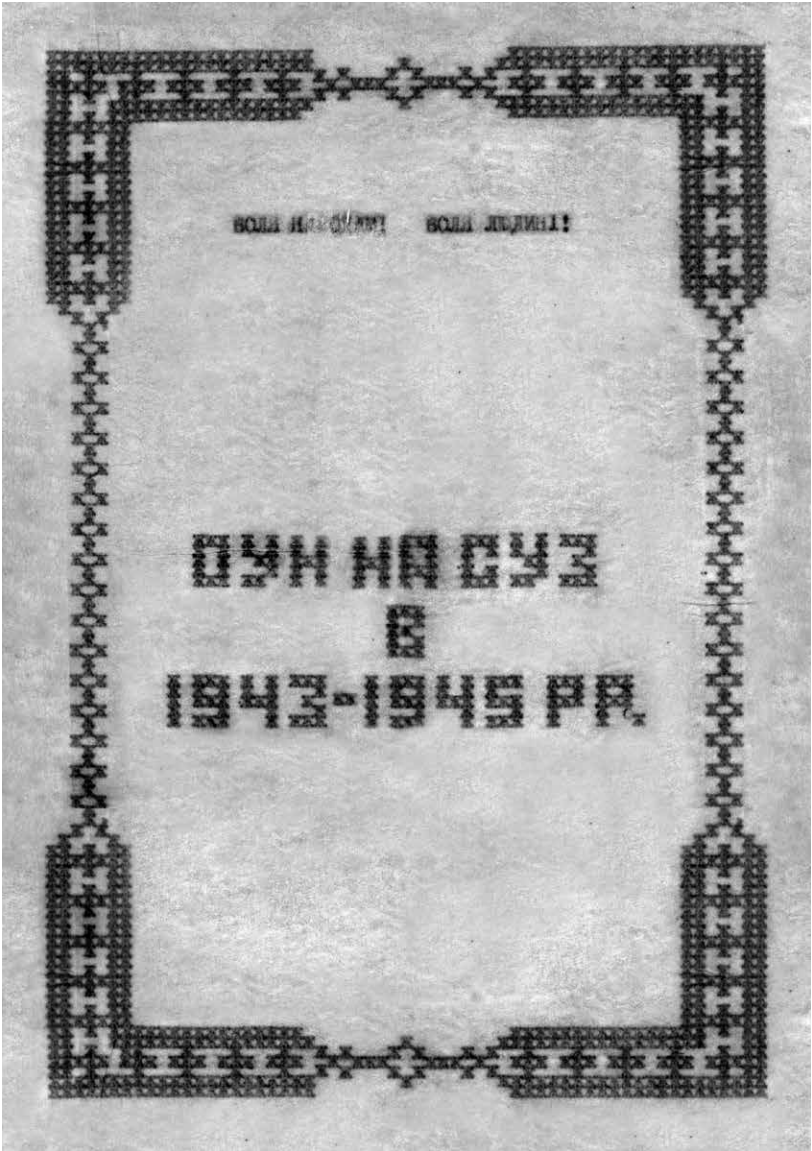
Фундатором цього тому є:

ФУНДАЦІЯ “СПАДЩИНА”

кол. банк “ПЕВНІСТЬ”

(Чікаґо, США)

Обкладинка видання "ОУН на СУЗ в 1943–1945 рр.". 1946 р.

ПЕРЕДМОВА

Діяльність Організації Українських Націоналістів (ОУН) на території Наддніпрянської України під час Другої світової війни попри значні історіографічні доробки науковців, зокрема істориків і краєзнавців й надалі залишається малодослідженою темою. Причиною цього, в першу чергу, є обмежена джерельна база. Найбільше відчувається брак документів самої ОУН. Їх виявлення і введення в науковий обіг є одним з основних завдань для дослідників. Особливу цінність мають синтетичні нариси про боротьбу ОУН на Наддніпрянщині, оскільки вони є не тільки джерелом, а й дослідженням, проведеним авторами-підпільниками по гарячих слідах ще в період збройної боротьби.

Саме такою є запропонована праця невідомого автора – “ОУН на СУЗ в 1943–1945 рр.”, яку було виявлено при опрацюванні фондів Державного архіву Тернопільської області (ДАТО), присвячених діяльності українського підпілля у Подільському краї¹. Машинописний текст на 36 сторінках подає унікальні дані про соціальне, економічне і національне становище у Наддніпрянській Україні. Також у цьому виданні висвітлена діяльність відділів Української Повстанської Армії (УПА) і рейди груп ОУН на території центральних областей сучасної України.

Із аналізу тексту можна зробити припущення, що його підготували на основі документів і матеріалів східних організаційних одиниць ОУН, крайових військових штабів УПА-Північ і УПА-Південь та звітів рейдуючих відділів повстанської армії. Приблизною датою створення цього документа вважаємо першу половину 1946 р., оскільки крайня дата, яка згадується у тексті, стосується лютого 1946 р.

Цю брошуру разом із іншими документами, які датуються 1944–1949 рр., було віднайдено у закопаному архіві, ймовірно, Тернопільської округи ОУН у лісі між селами Петрики та Підгороднє Тернопільського р-ну в квітні 2007 р. Богданом Пителем. Розуміючи важливе значення документів українського підпілля для дослідження історії визвольного руху, Б. Питель розповів про знахідку, яка складалася із двох пакетів, датованих 30 вересня 1949 р., та мала рукописну позначку – “Тернина”.

¹ ДАТО. – Ф. Р-3432. – Оп. 1. – Спр. 208. – Арк. 1–39.

Богдан Питель (зліва) передає документи у Державний архів Тернопільської області. 2011 р.

Він передав її 22 лютого 2011 р. на зберігання у ДАТО². Електронну копію документа “ОУН на СУЗ в 1943–1945 рр.” та декількох інших у 2009 р. було передано доктору історичних наук Володимирі Щербатюку, який у 2014 р. опублікував коротку характеристику цих матеріалів, зазначивши, що метою є “не лише оприлюднення факту знахідки, а, перш за все, демонстрація значення цих документів для вивчення діяльності ОУН та УПА й, що найважливіше, їх місцевих осередків та бойових партизанських груп, а також підкреслення ваги краєзнавчо-пошукової роботи для історичних досліджень”³.

² Пенсіонер з Тернопільщини “розсекретив” документи про УПА // Режим доступу: <http://zz.te.ua/pensioner-z-ternopilshchyny-rozsekretiyv-dokumenty-pro-upa/>; ДАТО. – Ф. Р-3432. – Оп. 1.

³ Щербатюк В. Окремі нововіднайдені матеріали з історії повстансько-партизанської боротьби ОУН та УПА / Володимир Щербатюк // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – Київ – Харків, 2014. – № 1 (42). – С. 411–426.

Публіцист збройного підпілля і провідник Подільського краю ОУН Василь Бей (“Гулий”, “Улас Василенко”); із пропагандистською метою у підпіллі його посаду зазначали як провідник ОУН на Сході або керівник ОУН на ОіСУЗ) використовував текст цієї брошури для написання своїх праць, присвячених діяльності ОУН на території Наддніпрянщини. А у брошурі “СУЗ і наша національно-визвольна боротьба” (1952 р.) прямо вказує, що про операції відділів УПА та малих груп підпілля, які рейдували із спеціальними розвідувально-пропагандистськими завданнями, викладено у пропонуваній публікації⁴.

Василь Бей
 (“Гулий”, “Улас Василенко”)

Розбудова організаційної мережі підпілля на території центральних і східних областей України завжди була одним із пріоритетних завдань визвольного руху. Так, ще у 1930-х рр. східні округи ОУН, які межували із радянським кордоном, отримали завдання поширювати свою організаційну роботу на територію, відповідно, Житомирської і Кам’янець-Подільської (тепер Хмельницької) областей. Насамперед, це стосувалося збору розвідчих даних, розбудови мережі ОУН, а зі встановленням радянської влади у 1939 р. також і охоплення організаційною діяльністю прибулих українців – працівників радянської влади, інтелігенції і студентів⁵. У липні 1941 р. крайовий провідник Іван Климів (“Легенда”) підсумовував роботу ОУН на осередніх та східних українських землях за час від вересня 1939 р. – організовано до 20 станиць у Кам’янець-Подільській

---

⁴ Василенко У. СУЗ і наша національно-визвольна боротьба / Улас Василенко[- Василь Бей] // Літопис УПА. Нова серія. – Т. 18: Діяльність ОУН та УПА на території центрально-східної та південної України / Упор. Олександр Пагіря, Володимир Іванченко. – Київ–Торонто, 2011. – С. 779–780.

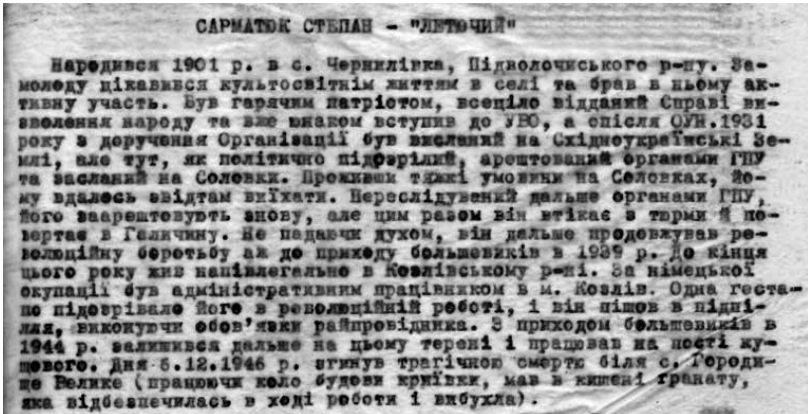
⁵ Мороз В. Крайовий провідник Володимир Тимчій – “Лопатинський” / Василь Шпіцер, Володимир Мороз. – Львів: Афіша, 2004. – С. 117.

Іван Климів ("Легенда")

області, до 100 станиць у Вінницькій області, кілька робітничих груп у Дніпропетровській області, до 200 осіб у Харківській області, у Києві – група письменників (20 осіб), а також інтелігенції і робітників (80 осіб)⁶ та ін.

Однак основний вклад у розбудову організаційної мережі українського підпілля дала діяльність похідних груп ОУН. Спеціально підготовлені групи націоналістів – північна, середня і південна – чисельністю близько 700 осіб, з початком німецько-радянської війни у 1941 р. були спрямовані ОУН у центральні, східні та південні райони України з метою створення українських органів влади, органів місцевого самоврядування та організації національного, громадського і культурного життя. Крім цього похідні групи активно займалися пропагандистською діяльністю, залучали до лав ОУН нових членів та створювали розгалужені

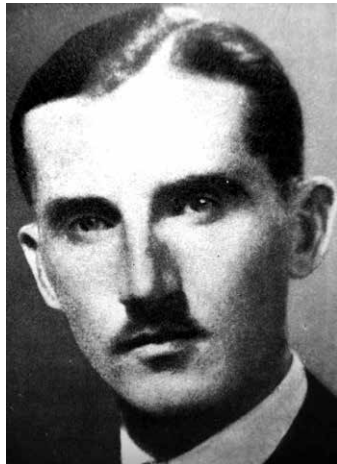
Життєпис Степана Сарматюка. 1948 р.

⁶ Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів / Упор. О. Дзюбан. – Львів–Київ: Піраміда, 2001. – С. 213.

ну мережу ОУН⁷. Дмитро Мирон (“Орлик”) у 1942 р. писав, що головним завданням Української націоналістичної революції є розбудова і політичне, організаційне та ідейне опанування головних стратегічних осередків і керівних суспільно-політичних сил у Наддніпрянщині⁸.

Внаслідок активної діяльності, проведеної у 1941–1942 рр., членам ОУН вдалося розбудувати мережу підпілля, яка охопила всю територію українських земель, зокрема Лівобережжя, Південну Україну, Донеччину і Крим. Із цих територій було утворено краї Південно-Східних Українських Земель (ПСУЗ) і Осередньо-Східних Українських Земель (ОСУЗ або ОіСУЗ) із відповідними провадами ОУН⁹. У 1943 р. Василь Кук (“Леміш”) очолив ці два краї, які ідентифікувалися як ОіСУЗ.

Із розбудовою у 1943 р. відділів Української Повстанської Армії на Волині-Поліссі та груп Української Народної Самооборони в Галичині, у Наддніпрянщині також велась військова праця, яка актуалізувалася влітку-восени 1943 р.

Дмитро Мирон (“Орлик”)

Василь Кук (“Леміш”)

⁷ Шанковський Л. Похідні групи ОУН (причинки до історії похідних груп ОУН на центральних і східних землях України в 1941–1943 рр.) / Лев Шанковський. – Мюнхен: “Український Самостійник”, 1958. – С. 9–12.

⁸ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 26: Ідея і Чин. Орган Проводу ОУН, 1942–1946. Передрук підпільного журналу / ред. Ю. Маївський, Є. Штендера. – Торонто–Львів, 1995. – С. 54.

⁹ Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник II / Петро Содоль. – Нью-Йорк: Пролог, 1995. – С. 189.

Військові відділи (боївки) ОУН з цього часу почали формуватися на Київщині, Полтавщині, Вінниччині, Кіровоградщині та Дніпропетровщині¹⁰.

Приміром, восени 1943 р. у Ставищенському р-ні на Київщині Арсен Шевченко (“Балка”, “Оскілко”) зайнявся створенням повстанського відділу¹¹. Формування збройних підрозділів ОУН на Уманщині почалося у вересні 1943 р. Тоді представник обласного проводу Кіровоградщини “Франц” у с. Кочубіївка Уманського р-ну Черкаської області об’єднав добровольців у збройний відділ – 14 стрільців та представив командний склад створюваного підрозділу – командира “Орла”-“Сталевого” і його заступника “Чорноту”. “Сталевий” роз’яснив усім, що створюються відділи для боротьби з німцями і більшовиками. Восени відділ вирушив у “Голочен ліс” тодішнього Голованівського р-ну Одеської області (суч. Кіровоградська обл.), де стрільці

Осип Безпалько
 (“Андрій”, “Остап”)

зайнялися будівництвом табору. На початку листопада 1943 р. “Франц” передислокував стрільців у Христинівський р-н тодішньої Київської області (суч. Черкаська обл.), де відділ розквартирувався по довколишніх селах. Чисельність відділу, якому присвоїли назву “Граніт”, у цей час зросла до 50 вояків. Член крайового проводу ПСУЗ Осип Безпалько (“Андрій”, “Остап”) вимагав форсувати створення збройних підрозділів, у зв’язку з чим із відділу була виділена група – 12 стрільців на чолі з “Чорно-

---

¹⁰ ОУН на СУЗ від 1941 року // Літопис УПА. Нова серія. – Т. 18: Діяльність ОУН та УПА на території центрально-східної та південної України / Упор. Олександр Пагіря, Володимир Іванченко. – Київ–Торонто, 2011. – С. 612–613.

¹¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 18. – Арк. 190 (видання ОУН “Молодь Східних Українських Земель в боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу”).

тою” та заступником “Довбнею”, яка скерована у Голованівський р-н для створення нового відділу¹².

Осип Безпалько також підтримував зв’язок у прирубіжних районах Вінницької області із відділом під командуванням “Сірого”. Крім цього, біля Гайсина в Дашковському лісі діяв партизанський відділ “Герасименка”, який, імовірно, підтримував зв’язки із “Остапом”¹³.

У кінці осені 1943 р. на території Рівненської групи УПА “Богун” була створена рейдуюча група “Кодак”, яка фактично стала зародком УПА на Поділлі. У грудні 1943 р. вона складалася із трьох куренів, які очолювали Ярослав Білинський (“Бистрий”), Іван Климишин (“Крук”) та Ілля Ткачук (“Олег”). Вони повинні були розгорнути свою діяльність на терені ОіСУЗ і Трансністрії¹⁴.

Іван Климишин (“Крук”)

Враховуючи успішні дії УПА на території Волині та південного Полісся упродовж 1943 р., Провід ОУН 5 грудня 1943 р. розглянув питання про переведення усіх воєнних підрозділів, створених ОУН, в УПА. Таким чином почато формування крайового військового штабу УПА-Південь, який зайнявся подальшою розбудовою відділів і структур УПА на Поділлі. Командиром УПА-Південь призначено В. Кука, а керівником штабу новосформованої одини-

¹² ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-7690 (розшукова справа на Осипа Безпалька). – Арк. 77–79, 84–86, 98.

¹³ ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-7690 (розшукова справа на Осипа Безпалька). – Арк. 93.

¹⁴ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 2. Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943–1944 / Упор. Олександр Вовк. – Київ–Торонто, 1999. – С. 365; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 8: Волинь, Полісся, Поділля: УПА та запілля 1944–1946. Документи і матеріали / Упор. Олександр Вовк. – Київ–Торонто, 2006. – С. 16.

Василь Процюк
("Кропива", "Микола")

ці – Василя Процюка ("Кропива", "Микола").

За схожим сценарієм керівництво УПА планувало сформувати структури оперативного-територіального командування УПА-Схід. Для цього з групи УПА "Тютюнник" було виділено понад дві сотні вояків, з яких сформовано сім підрозділів чисельністю 30–40 стрільців. Вони стали основою групи УПА "Схід" і мали закріпитися у визначених регіонах воєнної округи "Схід" (райони Житомирської та прилеглих областей). Загальне керівництво ними мав здійснювати новостворений Партизанський штаб диверсійних дій.

28 жовтня 1943 р. його очолив перший заступник командира групи, комендант запілля ВО "Тютюнник" Микола Ткаченко ("Дорош")¹⁵.

Але у 1943–1944 рр. через різкі зміни на німецько-радянському фронті на території Житомирщини, Київщини, Придніпров'я та Поділля підрозділам УПА не вдалося закріпитися, а тому було прийнято рішення проводити на ці терени військово-пропагандистські та диверсійні рейди відділів УПА.

У виданні "ОУН на СУЗ в 1943–1945 рр." висвітлено 20 таких рейдів, які провели відділи повстанської армії, а також подано діяльність 17 груп ОУН, які упродовж 1944–1945 рр. перекидалися для закріплення і проведення організаційної роботи. Слід зазначити, що у цьому тексті подано не всі рейди частин УПА, а лише деякі із них, які відібрані, мабуть, упорядниками документа у підпіллі та, як зазначається у тексті, були проведені під час радянської окупації. Однак, у публікації згадано й три рейди відділів УПА на Поділля, які відбулися ще під німецькою окупацією.

¹⁵ Вовк О. Диверсійна група УПА "Схід" / Олександр Вовк // Український визвольний рух. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2012. – Зб. 17. – С. 336–345, 350, 353.

За Самостійну Соборну
Українську Державу!

Ваші народи!
Ваша слава!

W

Чи знаєш Ти?..

чи знаєш Ти, молодий український юнак, за що бореться Українська Повстанча Армія (УПА), за що в твоє відданості своя малодержавна держава і її війська, твої як і Ти українці?

Твої косяки не стасе партійно-сталінський дурнів ти думавши з д-р. В. Г. Навіть вони замкнуті тебе, замісром отримавши перед Полем боротьби з УПА. Вони зривають з переліку, щоб Ти не програв через іракію комуністської держави та не оберув свого життя і життя твоїх друзів Сталіна.

УПА виникла в боротьбі українського народу проти імперіалістичної загрозливі Польщі і Берліну. Вони в повстанці рідко історично та сталінських посланців. Нагородити їх не можна ніколи ні в Україні ні в Берліні. Вони в повстанці рідко історично та сталінських посланців. Нагородити їх не можна ніколи ні в Україні ні в Берліні. Вони в повстанці рідко історично та сталінських посланців. Нагородити їх не можна ніколи ні в Україні ні в Берліні.

УПА бореться за створення Самостійної Соборної Української Держави, держави без підданства, капіталіста і партійного паразита. Не може загрозувати чужим землям, але вона не віддає на поталу чужинцям. Вона створює Державу виключно на українській землі.

УПА створює до того, щоб створити російське становище, повсюди, історично, інші національні держави на території, що її заселені ці народи. Тому створюючи з усіх народів в боротьбі проти імперіалістів.

УПА, хоче, щоб український народ сам вирішував свою долю, про суверенітет і провідський її лад. Вони зривають з переліку, щоб Ти не програв через іракію комуністської держави та не оберув свого життя і життя твоїх друзів Сталіна.

Не шукай, юнак, провідський її лад. Вони зривають з переліку, щоб Ти не програв через іракію комуністської держави та не оберув свого життя і життя твоїх друзів Сталіна. Вони зривають з переліку, щоб Ти не програв через іракію комуністської держави та не оберув свого життя і життя твоїх друзів Сталіна.

Твоя слава, невелика зі зброєю в руках у ладі УПА, ставай до боротьби за Українську Державу! Не шукай, юнак, провідський її лад. Вони зривають з переліку, щоб Ти не програв через іракію комуністської держави та не оберув свого життя і життя твоїх друзів Сталіна.

Твої, а не вороги й винуватці здалека себе підля не можуть. Вони зривають з переліку, щоб Ти не програв через іракію комуністської держави та не оберув свого життя і життя твоїх друзів Сталіна.

Геть з кремлівськими і берлінськими по-неволювачами!
Слава борцям за Українську Державу!

Липень, 1944 р.
Команда
Української Повстанчої Армії
„Схід”

Рукопис листівки за підписом "Команда Української Повстанчої Армії "Схід". Липень 1944 р.

Для прикладу, в тексті немає даних про рейди відділу к-ра “Нечая” із Кам’янець-Подільської групи УПА, який проведено у грудні 1944 р. територією колишніх районів Солобківці і Довжок на Хмельниччині¹⁶, чоти к-ра “Андрія” з сотні “Сірі Вовки” із воєнної округи УПА “Лисоня”, який проведено у червні 1945 р. територіями районів Дунаївці, Солобківці і Ярмолинці¹⁷ та ін.

Також у виданні неповні дані, що стосуються рейдуючих груп ОУН. Про це зазначають самі упорядники на сторінках брошури: “Точніші звіти маємо з Житомирської, північної частини Київської областей. Про другі терени брак повних звітів”¹⁸.

Через значні кадрові втрати на території, зайнятій радянськими військами, та надмірну кількість керівних ланок (територіальні проводи, референтури) ОУН у другій половині 1944 р. виникла потреба змінити організаційний устрій цих територій та структуру керівництва. Відповідно край ОіСУЗ розформували, приєднавши його території до новоутворених Північно-Східного і Подільського країв. Відповідно вони продовжили практику організації військово-пропагандистських рейдів та формування малих груп, які скеровувалися у Наддніпрянщину. Василь Бей писав, що із встановленням радянської адміністрації у 1944 р. на ОіСУЗ організаційна мережа ОУН, як така, перестала існувати, а значна частина підпільних кадрів перейшла на працю в ОУН ЗУЗ або ж на еміграцію. На східноукраїнських землях залишилися окремо діючі підпільні групи або ж одиничні законспіровані члени ОУН¹⁹. Мережу підпілля на цих територіях довелося розбудовувати практично заново.

Упорядники цього видання реалістично оцінювали ситуацію у якій опинилася мережа ОУН у Наддніпрянщині в 1944–1945 рр.: “Організаційна сітка віджила після переходу фронту, отямилась від удару, який переживала Організація, тому що народ знову почав за нами шукати. Є прояви стихійного

---

¹⁶ Сергійчук В. Український здвиг: Поділля. 1939–1955 / Володимир Сергійчук. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – С. 165–166.

¹⁷ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 17: Осип Дяків – “Горновий”. Документи і матеріали. / Упор. Володимир Мороз. – Київ–Торонто, 2011. – С. 284.

¹⁸ ДАТО. – Ф. Р-3432. – Оп. 1. – Спр. 208. – Арк. 33.

¹⁹ Василенко У. СУЗ і наша національно-визвольна боротьба... – С. 777.

організування людей. Були перші спроби пов'язатись. Почали свою діяльність наші осередки в Києві, Чернігові, Донбасі, Дніпропетровську, Одесі, Миколаєві, Кіровограді, Умані, Полтаві, Вінниці, Кам'янець-Подільським. З деякими осередками нам вдалось пов'язатись безпосередньо і очолити. Деякі почали діяти на власну руку, витворюючи свої методи роботи. В деяких нанесло удар НКВД. Мусимо ствердити, що ці середовища досить кволі, це рештки організації, важні вони, однак на майбутнє, як наші провірені пункти зацепу і організаційної роботи”²⁰. Також реально оцінювалась і підтримка ОУН місцевим населенням: “Прихильне наставлення мас на СУЗ до нашого руху треба трактувати, безперечно, як настрої. Коли йде про активну дію, то на масовість тепер ще числити не можемо. Маса СУЗ бачила гітлерівську силу, бачать більшовицьку силу і не уявляють собі нової сили, хоч і вірять в нашу ідею”²¹.

Слід зазначити, що висновки – “Організаційні заключення”, які наведені упорядниками в кінці документа, є досить актуальними для свого часу, будуються на основі багаторічної діяльності ОУН на Сході, а також, що важливо, стали фактично програмою дій для організації мережі ОУН на СУЗ у кінці 1940-х – на початку 1950-х рр., які використовувалися Північно-Східним, Подільським та іншими краями ОУН.

Під час підготовки брошури “ОУН на СУЗ в 1943–1945 рр.” до друку нами виправлено граматичні та окремі стилістичні помилки, які трапляються у тексті, а незрозумілі частини прокоментовано у примітках. У виданні максимально збережено лексику і авторські особливості подання матеріалу. Без змін подано власні і географічні назви. Згідно з сучасними нормами правопису виправлено пунктуацію, вживання лапок та упорядковано вживання апострофа. Окрім того, у примітках подано коротку інформацію про згаданих у тексті повстанських командирів УПА та провідників ОУН. Непрочитані та пошкоджені частини позначено квадратними дужками [...]. Орфографічні помилки, що перекидають смислове значення, подано у примітках.

---

²⁰ ДАТО. – Ф. Р-3432. – Оп. 1. – Спр. 208. – Арк. 27.

²¹ ДАТО. – Ф. Р-3432. – Оп. 1. – Спр. 208. – Арк. 7.

Висловлюємо щиру подяку співробітникам Державного архіву Тернопільської області та особисто директору Федору Полянському за сприяння в опрацюванні та копіюванні оригінального видання “ОУН на СУЗ в 1943–1945 рр.”, історикам Володимирі Морозу, Ігорю Марчуку, Олександрі Вовку, Андрію Усачу за надані консультації, матеріали і світлини, які використані при упорядкуванні цього видання, Іллі Лабуньці за англійські переклади, а також багатьом іншим, які сприяли виходу цієї книжки у світ.

Окреме подячне слово висловлюється працівникам Видавництва “Літопис УПА”.

Сергій Волянюк

Повстанці у наступі. Дереворит Н. Хасевича

I

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

Настрої населення СУЗ в час німецько-більшовицької війни 1941–45 рр.

Німецька окупація СУЗ від 1941 р.

СУЗ дуже мінилася під час другої Імперіалістичної війни, що почалася в 1939 р. Радянські громадяни по 28-річному більшовицькому пануванні починають жити вірою про краще життя. Віра в досконалість більшовицького ладу в соціально-політичному, національному і громадському будівництві захитується мимо довголітнього діяння більшовицької пропаганди і органів безпеки. Радянські громадяни в широких масах стрічаються з виклятим більшовиками буржуазним світом (Польща, Румунія, Латвія, Литва, Естонія, Фінляндія) і переконуються, що “під експлуатацією буржуазії” люди краще живуть і вільніше себе почувають, як в “державі робітників і селян”. Захитання віри в досконалість і силу радянського ладу ще й підкріплює факт гітлерівських завоювань в Європі. Рад[янські] громадяни ждуть чогось нового, ждуть війни, ждуть з надією, що війна принесе покращення їхньої долі.

І так вибухає німецько-більшовицька війна 1941 р., яка для СРСР не є несподіванкою, бо її підготувала більшовицька пропаганда і потягнення уряду по організації і зміцнення армії, органів безпеки і господарки. В перших днях і місяцях війни наступає повне мілітарне заломлення більшовиків. У зв'язку з цим у думках рад[янських] громадян наступає повне захитання і зміна настроїв, точніше мілітарний крах в поважному відтинку спричинює протибільшовицькі настрої рад[янських] мас в час і перед вибухом війни.

На СУЗ приходять німці, добре одіті, озброєні, забезпечені матеріально, з високою військовою технікою. Громадяни СУЗ бачать цілком щось протилежне більшовикам. Віра в краще матеріальне життя скріплюється, росте надія [на] покращення національного життя України. Віру в краще матеріальне життя проти колгоспної нім[ецької] пропаганди за приватницький принцип господарського життя, а націю на можливість самостійності чи хоч би автономію України зроджує, крім неофіційних розмов з німцями про можливість самостійності України,

ще й широка самостійницька пропаганда наших похідних груп і преси, опанованої нами. Маса СУЗ зустрічаються поки що з німецькою армією, яка не займається політичним життям і ладом на Україні, а дивиться обоятно, а то і потурає декуди настроям українських мас. Під впливом воєнних обставин стихійно, а [також] під впливом нашої діяльності, організовано валяться колгоспи, радгоспи, селяни розтягають колгоспне майно, організується місцеве самоуправління – сільради і міські управи, появляється т. зв. українська поліція з тризубами і синьо-жовтими опасками²², появляються масово синьо-жовті прапори, відкривається шкільництво – одним словом появляється нове життя, що бурлить вірою і надією в краще України.

Населення ставиться дуже прихильно до німців, хоч спочатку боялось їх під впливом більшовицької пропаганди, до-

Командант Рівненської обласної Української Народної Міліції
Омельян Грабець і командант Рівненської міської Української
Народної Міліції Федір Заборовець. Літо 1941 р.

---

²² Йдеться про **Українську Народну Міліцію**, яку формували, зазвичай, члени ОУН для підтримання правопорядку на території, звільненій від радянської влади. Терміном існування народної міліції прийнято вважати червень-листопад 1941 р. Після Акту 30 червня 1941 р. – декларації про відновлення Української держави, проголошеної ОУН під проводом Степана Бандери у Львові всупереч волі німців та формування українських органів влади, німецька Служба Безпеки (СД) почала арешти членів ОУН, державного правління та почала переводити народну міліцію у порядку поліцію.

Українська міліція влітку 1941 р. на Вінничині.
На синьо-жовтих пов'язках видніється напис "Українська"

помагає їм, не шкодує нічого – від молока, яєць і взагалі від їжі починається та на збіжжі, роботі, установах, поліції і т. д. кінчається. Багато хоче йти в українську армію²³, яка, на думку населення, повинна бути створена, багато годиться йти в нім[ецьку] армію. Ці протибільшовицькі настрої проявляються ще й дуже яскраво у допомозі місцевого населення в боротьбі з більшовицькими агентами, партійцями, партизанами і т. д. Німецькі заклики поборювати більшовицькі елементи серед населення мають успіх. Населення не

Вояки УНРА влітку 1941 р.

²³ Йдеться про **Українську Національно-Революційну Армію**, яку почали формувати відповідно до наказу Івана Климів ("Легенда") у липні 1941 р. З початком арештів членів ОУН і державного правління у серпні 1941 р. німецька адміністрація ліквідувала створені українські військові частини або ж переводила їх у свої структури.

схвалює масового знищення заводів, колгоспного майна, фабрик і др. при відступі більшовиків. Населення підтверджує злочинність сталінської політики.

Самостійницька діяльність і ідея.

З захопленням приймає населення СУЗ появу наших похідних груп, що посувались, використовуючи нім[ецьку] н[ієз]орієнтованість, зараз за фронтом. Мітинги, розмови, нищення колгоспів, роздавання колгоспного майна, творення української адміністрації, організація укр[аїнського] шкільництва, організування укр[аїнської] нац[іональної] преси – одним словом широка організація українсько[го н]аціонального життя, проводжувана нами, розбуджує національну свідомість мас. Ідея самостійності і української державності стає їх власністю. СУЗ переживає національний сильний підйом. В масах, як символ їхньої віри, появляється ім'я Бандера.

Несподівану появу наших груп зараз по приході німців населення зв'язує з допомогою німців, спочатку не знаючи і не уявляючи дійсного стану. Одначе в розбудову тодішнього національного життя включаються всі. Угодові елементи сподіваються більш на німців, революційні готуються до боротьби. Всі, одначе, до нас пристають. Одні з надією можливості вигідного життя, другі щиро.

Німецька окупаційна політика.

В досить короткому часі в настроях населення відносно німців настає зворот. СУЗ переконується про дійсне ставлення німців до України. Німецька окупаційна політика скоро дається відчутти населенню. Гітлерівці масово вистрілюють, морять голодом, винищують фізичною роботою полонених червоноармійців. Переводиться спочатку дійсно добровільний, а потім примусовий набір робочої сили на роботу до Райху. Населення мусить виконувати роботу на будові шляхів, при розчистці снігу, колгоспах, радгоспах і т. д. Гітлерівці масово примінують фізичні кари, а то й розстрілюють. Приходять т. зв. генеральні і гебітні комісари-партійці²⁴, що перебирають в свої руки керму всього життя і прово-

---

²⁴ **Генеральні комісари** – чиновники нацистської окупаційної адміністрації у Райхскомісаріаті “Україна”, які очолювали адміністрації генеральних округ (Generalbezirke) у 1941–1944 рр.; **Гебітскомісари** (окружні комісари) – чиновники нацистської окупаційної адміністрації у Райхскомісаріаті “Україна”, які очолювали адміністрації округ (Kreisgebiet/Gebiet) у 1941–1944 рр.

С Е Л Я Н И !

Німецький уряд, що Вас визволив, видав наказ дати селянам землю в одноосібне користування. Згідно з цим наказом оголошено розпорядження про новий земельний лад.

Його мета :

**Кожному роботящому селянинові —
своя земля!**

Наділ буде переводитись ступнево. У деяких громадських господарствах почнеться він негайно, у деяких — лише згодом. Час залежатиме від господарських і технічних передумовин.

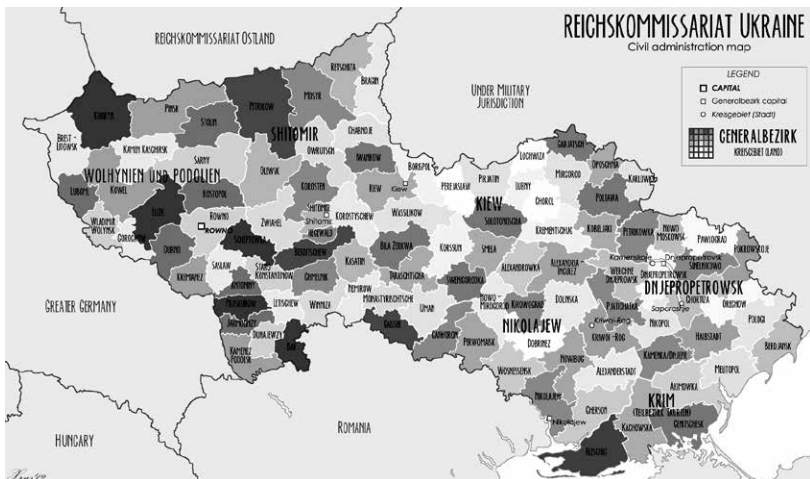
Ждіть спокійно своєї черги та сповняйте свій обов'язок при відбудові Рідного Краю. Тим швидше одержите і Ви свою землю.

Dieser Aufruf hat auch Gültigkeit für die Gebiete, die in militärischer Verwaltung stehen.
Das Oberkommando des Heeres

Звернення німецької адміністрації до селян

дять дуже безпощадну експлуатаційну політику, закріплюючи окупацію України. Замість колгоспів появляються т. зв. громгоспи (громадянські господарства), які нічим не різняться від колгоспів, які нім[ецька] пропаганда старається назвати грубо першим етапом до приватного одноосібного сільського господарства. На сільське господарство гітлерівці накладають дуже тверду руку, творячи розгалужену сітку свого господарського апарату – від області до куца. Окремо гітлерівці повели широку кампанію з самостійницьким рухом. Арештовано всіх знаних націоналістів, що прибули зі ЗУЗ і місцевих, закрито всю пресу національного напрямку, де були організовані “Просвіти” – їх розв’язано і заборонено, закрито вище шкільництво і др. Одним словом, гітлерівці перевели й переводили послідовну боротьбу з проявами національної окремішності і самостійності на СУЗ (заборонено тризуб, синьо-жовтий прапор, синьо-жовті опаски в поліції, українську команду в поліції, навчання укр[аїнської] історії в школах і др.).

Україна формою і змістом стала колонією III Райху – Райхкомісаріат Україна²⁵.

Мапа Райхкомісаріату “Україна”. 1943 р.
(матеріал із Вільної Енциклопедії “Вікіпедія”)

²⁵ **Райхскомісаріат “Україна”** – військово-адміністративна зона, яка створена 20 серпня 1941 р. на територіях Радянського Союзу, які були зайняті німецькими військами. Згодом у цю зону ввійшло більшість території УРСР.

Під впливом цієї політики німців помалу (населення не хоче вірити, що нім[ецька] політика дійсно така жорстока), однак чим раз певніше змінюються настрої мас у відношенні до гітлерівців. Так, як спочатку населення прихильно ставилось до німців, так тепер починає ненавидіти, трактує їх як окупантів. Через рік побуту німців на СУЗ ([19]42 р.) ситуація в основному міняється, наступає поділ населення. З німцями зв'язується невелика кількість заслужницького елемента – голови районів, голови с[ільських] управ, поліція, донощики і др. Це зняряддя в руках німців. Свідоміший національно елемент переходить на нашу сторону. В нашому таборі наступає природне очищення. Шкурницький елемент, побачивши наше дійсне обличчя, нездібний до жертв, покидав нас. Остаються кращі елементи, які очолюють боротьбу, і широкі маси населення, які співчувають і допомагають нам. Населення бачить, що ми своєї боротьби не зв'язуємо з німцями.

Національне середовище активізує факт повстання УПА²⁶ і ріст нашої революційної роботи. Серед керівного активу СУЗ зростає віра в можливість боротьби і успіх. Наша діяльність і її сторона перекидає на сторону нашу населення. На СУЗ появляються перші збройні загони.

Починає оживати і активізуватись комуністичне середовище, організоване більшовицьким центром, зростаючи внаслідок окупаційної нім[ецької] політики. Більшовицьку роботу (партизанка, пропаганда) очолюють б[увші] партійці, полонені і прислані літаками парашутисти. Населення, не бачачи іншого виходу, починає помагати більшовикам.

В 1941–42 рр. населення поборює більшовиків, віддає в руки німцям більшовицьких партизан. Тепер цього немає. 1943–44 рр. – це зріст більшовицької роботи на СУЗ. Населення, вибираючи між двома лихами – німецьким і більшовицьким, вибирає більшовицьке.

На зріст пробільшовицьких настроїв має вплив широко поширювана більшовицька пропаганда про “зміни” в СРСР. Насе-

---

²⁶ На зламі 1942–1943 рр. Організація Українських Націоналістів об'єднує розрізнені повстанські відділи на території Волині і Полісся, яким навесні 1943 р. присвоєно назву – **Українська Повстанська Армія**. Зимом 1943–1944 рр. військові підрозділи ОУН, створені на території Поділля і Наддніпрянщини, та групи Української Народної Самооборони, які були сформовані у Галичині, також перейменовувались в УПА.

Орден
Богдана Хмельницького
I ступеня

лення починає вірити, що дійсно під впливом воєнних невдач Сталін змінився і СРСР буде краще. Большевицькі агенти широко розпропагують факт дозволу масового поширювання церковної діяльності в час війни, на Україні йде широка пропаганда про самостійницькі права, які одержала і ще має одержати Україна. Підставою цієї пропаганди є зміна загальносоюзних наркоматів оборони і зак[ордонних] справ на союзно-республіканські²⁷, введення орденна Богдана Хмельницького²⁸, перейменування м. Переяслава на Переяслав-Хмельницький²⁹, призначення Корнійчука³⁰ наркомом зак[ордонних] справ СРСР, створювання чотирьох українських

---

²⁷ На X сесії Верховної Ради СРСР (28–30 січня 1944 р.) ухвалені два конституційні закони – “Про утворення військових формувань союзних республік та про перетворення у зв’язку з цим Народного комісаріату оборони із загальносоюзного у союзно-республіканський” і “Про надання союзним республікам повноважень у галузі зовнішніх відносин та про перетворення у зв’язку з цим народного комісаріату закордонних справ із загальносоюзного у союзно-республіканський народний комісаріат”. Указом президії Верховної Ради УРСР від 11 березня 1944 р. народним комісаром оборони УРСР призначено члена ЦК КП(б)У, депутата Верховної Ради СРСР генерал-лейтенанта Василя Герасименка.

²⁸ **Орден Богдана Хмельницького** – встановлений 10 жовтня 1943 р. для нагородження солдат і командирів Червоної армії і Військово-морського флоту, керівників партизанських загонів і партизанів, які відзначилися у боротьбі з німецькими військами. Це єдиний радянський орден із тих, що випускалися після 1922 р., на якому напис було зроблено не російською мовою, а українською – “Богдан Хмельницький”. Фактично, ним нагороджувалися, в основному, військовики зі складу чотирьох Українських фронтів ЧА. Орден Богдана Хмельницького мав три (I, II і III) ступені, однак був не тільки персональною, але й колективною нагородою, якою відзначали військові частини ЧА.

²⁹ 12 жовтня 1943 р. постановою Ради Народних Комісарів СРСР м. Переяслав було перейменовано у Переяслав-Хмельницький.

³⁰ **Корнійчук Олександр** – радянський драматург, публіцист, громадський і політичний діяч. Заступник наркома закордонних справ СРСР (1943 р.), нарком закордонних справ УРСР (1944 р.).

Василь Герасименко

Олександр Корнійчук

фронтів³¹, йде чутка, що має бути створена Червона Українська Армія. Радіостанція “Дніпро”³² і взагалі рад[янське] радіо передає авдиції, видержані в національному дусі. Одним словом, советська пропаганда на Україні обіцяє українським масам національно-державницькі права, щоб заспокоїти національні принципи в час війни і перетягнути українську масу на свою сторону. Населення живе надіями на покращення соціального життя. Факт введення погонів і офіцерських станів в ЧА, інтерпретуєть-

---

³¹ Із 20 жовтня 1943 р. Воронезький, Степовий, Південно-Західний і Південний фронти Червоної армії були перейменовані на підставі директиви Ставки Верховного Головнокомандувача від 16 жовтня 1943 р. відповідно в 1-й, 2-й, 3-й та 4-й Українські фронти.

³² **Радіостанція “Дніпро”** – радіо республіканського комуністичного уряду України. Перші передачі радіостанції як урядової почали транслюватися з 1 травня 1943 р. 12 січня 1944 р. радіостанція змінила місце дислокації, перебравшись із Харкова до Києва, де отримала постійне приміщення, перетворившись із пересувної на стаціонарну. Радіостанція мала пропагандистське та культурне спрямування, орієнтувалася здебільшого на жителів окупованої німецькими військами України. В ефірі транслювалися виступи відомих українських діячів культури, урядові повідомлення, інформація з друкованих урядових видань, велися репортажі з фронту. Радіостанція працювала на частоті 415,5 метри. Припинила свою роботу в грудні 1944 р.

ся як поворот до добрих часів “старого времени”. Поширюється необоснована ніяким фактом чутка про те, що після закінчення війни будуть знесені колгоспи. Все це прихилює маси на сторону більшовиків, від яких вони тепер чекають щось нового і кращого.

Одним з дуже поширених моментів в думках мас на СУЗ в час нім[ецької] окупації є англофільство, точніше роздумування над можливістю приходу аліантів на Україну. Ці думки, що посилились пі[д] час посилення нім[ецької] окупації, на СУЗ тривають ще й досі.

Більшовицька окупація України 1943–44 рр.

Починаючи з восени 1943 р. більшовики поступово посуваються на Україну, відкидаючи німців.

Зайнято дня 28.VIII.1943 р. Харків, 2.IX.1943 р. Суми, 8.IX.1943 р. Сталіно, 25.X.1943 р. Дніпропетровськ, 6.XI.1943 р. Київ.

В січні 1944 р. більшовицька армія вклинилася аж на лінію Рівне – Ковель, займаючи Житомир, Фастів, Сарни. В м[іся]ці березні, квітні зайнято південну частину Правобережжя, Умань, Кіровоград, Миколаїв, Одесу, Вінницю, літом і восени 1944 р. зайнято ЗУЗ. Так, що 14 жовтня 1944 р. більшовики святкували “повне визволення України від німецьких загарбників”³³.

Українські маси знову зустрічаються з більшовицькою дійсністю. Приходить фронт, масова мобілізація в ЧА і введення нових більшовицьких порядків, точніше відновлення старих, так добре відомих масам. По переході фронту укр[аїнські] воляки в зустрічі з укр[аїнським] населенням потверджують дальшу можливість змін в СРСР, а на Україні зокрема. Надія на поширення політичних прав на Україні не меншає. Це, однак, було дуже короткотривалим явищем. Більшовицька дійсність протверезує всіх. Починають діяти воєнкомати, контррозвідка, НКВД і НКГБ. На Україну вертають евакуйовані жида, в урядах появляються масово росіяни. Вмісто обіцяних і сподіваних

---

³³ Йдеться про передвоєнну територію УРСР. 14 жовтня 1944 р. радянська Україна вперше відзначила вигнання загарбників на урочистому зібранні партійно-радянської номенклатури у Київському театрі опери та балету ім. Т. Шевченка, а Президія Верховної Ради і РНК УРСР привітали український народ з цього приводу.

Агітаційний плакат Червоної армії

справ на Україні в побут[і] поширюються дуже масово слова: “Україна изменниця”, всі жертви, які Україна понесла в боротьбі, забуваються, применшуються. Українці зустрічаються віч-на-віч з російським елементом, який дише ненавистю до всього українського, використовуючи своє урядове становище, веде завзяту боротьбу з українством. “Українцы изменники, три года вдома сидели, помагали немцам”, “изменники”, “хахлы”, “давай на передовую защищать родину” – всі ці переміни мали бути виправленням жорстокої окупаційної політики більшовиків на Україні, що уперлися в російському елементі.

В соціальному житті ніщо не покращало, відновлено колгоспи, радгоспи, появились масові податки на фонд ЧА і др. фонди, появились податки, прийшла позика. Весь здоровий чоловічий елемент опинився на фронті, роботу в тилу виконувати мусіли жінки, старики, діти, інваліди. Пішов дуже сильний натиск на виконання с[ільсько]/г[осподарських] планів, пішов натиск на відновлення промисловості. Праця понад норму на заводах, праця вдень і вночі в колгоспах мали бути доказом високого патріотизму мас.

На тлі нової дійсності настає різка зміна настроїв. Сподівання на краще розвіваються, настає розчарування, оживає стара ненависть до більшовиків.

Маси СУЗ шукають сили, яка була підпорою в їх сподіваннях, яка родила б надію на можливість кращого життя. Прихильність, а то і захоплення, які родились при кінці нім[ецької] окупації і з приходом більшовиків в 1943–44 рр., до більшовиків зникають. Маси перед представниками влади закривають свої почування, думки, виконують [т]е, що мусять виконувати, ставляться до більшовиків, як до окупанта. Всі протибільшовицькі прояви, думки, виступи, рухи, організації і сили спричиняють в настроях мас прихильність і схвалення. На тлі тих протибільшовицьких настроїв маси знову в своїй більшості починають орієнтуватися на самостійницький рух. Бандерівці, націоналісти, самостійники, бандерові хлопці, Степанові хлопці, хлопці з лісу, наші хлопці – це поняття, які часто появляються в думках і словах мас, вони переважають в їхніх настроях. Поняття Бандера, бандерівець, чи по-вульгарному “бандьора” стає дуже поширеним на СУЗ. Знають його на селі, місті, колгоспі, на заводі, знають його на шахтах, воно поширене в армії, поляризує його й поширює наша діяльність, стараються його звульгаризувати більшовики, надаючи йому негативний зміст.

Вся більшовицька пропаганда на СУЗ, а навіть в СРСР, спрямована на то, щоб з думок мас усунути прихильне ставлення до нашого руху, щоб настрої мас спрямувати проти революції. Сьогодні більшовицька пропаганда зводить бій з революційною ідеєю за серця мас. До цього вживає всі можливі засоби, пришиваючи нам агентурність, неморальність, авантюричність і др. Не маючи основних аргументів проти нас, більшовики користуються провокацією – старий більшовицький засіб боротьби з противником, уживаний, зрештою, колись царатом у боротьбі з тими ж самими більшовиками.

Прихильне наставлення мас на СУЗ до нашого руху треба трактувати, безперечно, як настрої. Коли йде про активну дію, то на масовість тепер ще числити не можемо. Маси СУЗ бачили гітлерівську силу, бачать більшовицьку силу і не уявляють собі нової сили, хоч і вірять в нашу ідею.

Це шукання сили конкретної, що зуміла б захитати і розбити більшовиків, кидає їх в обійми досить масового зараз англо-

чи американофільства, чи взагалі аліантофільства. Маса вірять, що прийде до війни між аліянтами і СРСР. Маса вірять в силу аліантів. Вони знають, що завдяки допомозі аліантів Сталін виграв війну, і тому тепер, шукаючи протибільшовицької сили, знаходять її в аліянтах.

Треба підкреслити ще один момент в настроях мас на СУЗ і взагалі мас України і СРСР. Маса ждуть нової війни. Важке соціальне життя, розчарування щодо “змін”, які мав дати Сталін, н[ез]аспокоєні громадянські і національні [с]подівання про волю, після закінчення війни з Німеччиною породжують оці военні настрої. Нова війна повинна принести знову щось нового, щоб не було, тільки щоб щось нове, тільки, щоб не більшовики – отакі вислови можна почути всюди.

Слід підкреслити, що нової війни чекають не тільки маса, її чекають і керівники більшовицької держави. Одні, щоб скинути ненависне більшовицьке ярмо, другі, щоб у це ярмо впрягти нові країни і народи.

Перехід фронтів.

Німецький відступ на Україну відбувався досить повільно. Німці за всяку ціну великими жертвами намагались вдержатись. Боротьба з двох сторін мала дуже [завзятий] характер. Сама лінія фронту не була, однак, глибокою як з одної так і з другої сторони. Німці, ослаблюючи великою кількістю фронту, не розпоряджаючи достатньою кількістю людського матеріалу, піддержували фронт запасними рухомими групами з'єднання СС, які кидали на загрожені і важні участки фронту. Великою підмогою німців на східному фронті було летунство, що хоч ослаблене, то все ж таки було сильніше від більшовицького. Більшовики так само, маючи до розпорядимості недостатню кількість людського матеріалу, приміювали тактику прориву і вклинь, перед тим згромаджуючи на потрібному відтинку більшу кількість сил. Щодо озброєння, то німці розпоряджали великою кількістю танків, автоматичною зброєю, стрілецькою і т. п. Моральний стан німців дуже низький. Держались, бо був наказ, не вірили в перемогу.

Більшовики щодо озброєння були забезпечені досить добре. Щодо забезпечення армії в одязі і прохарчування – стояли

нижче німців, користувались англійськими і американськими доставками. Крім харчів і одежі, в більшовиків замітна була велика кількість американських автомашин і тракторів. Моральний стан ЧА є багато кращий від німецького. Вірили в перемогу, шкоре закінчення війни, поширювалась думка, що війна закінчиться по відкиненні німців поза старі кордони СРСР. Вірили, що після закінчення війни зайдуть основні зміни в соціальному і політичному житті СРСР, з ініціативи Сталіна чи під натиском аліантів.

З наближенням фронту оживала дуже широко партизанка, точніше командування ЧА чи через своїх висланців, чи через висилку окремих груп ЧА через фронт в тил німців, охоплювало партизанськ[ою] боротьбою терени в поблизькому запіллі німців.

Факт діяння партизанки впливав дуже деморалізуюче на нім[ецьку] армію, а крім цього мав при невеликих і здеморалізованих нім[ецьких] силах і поважне бойове значення.

Німці, відступаючи, вели дуже завзяту протибільшовицьку пропаганду, поширювали вістки про більшовицький терор на здобутих теренах, в цей спосіб впливали на населення, щоб масово евакуювалось вглиб нім[ецької] території. Крім пропаганди, німці насильно при допомозі спеціальних загонів СС, поліції, жандармерії, добровольців (нацмени) виганяли все населення в глибину. Велася дуже планова акція нищення. Палено села, висаджувано в повітря будівлі в містах, заводи, фабрики, електривні, школи і т. д. Знищено як правило всі станції і залізнодорожні шляхи, мости – одним словом все, що має якесь значення господарського, військового, культурного характеру. Акція нищення і виселювання населення вдалась німцям дуже поважно на лівому березі Дніпра. Правобережжя менше потерпіло. Крім нищення, німці намагалися вивезти устаткування заводів, збіжжя, майно взагалі, а також культурні цінності з театрів, музеїв, бібліотек. Частина населення, яка в очах німців вважалася неблагонадійною, було розстріляно. Розстріляно всіх комуністів і націоналістів, партизан, диверсантів по тюрмах, їхні сім'ї по селах і містах.

Німці, відступаючи чи в окруженні, спалювали зброю, машини, танки, військоове майно. Значні є втрати німців на правому березі в районі Корсуня (Малий Сталінград), потім в околицях Умані і на Бессарабії. Терор, грабунки, масові вбивства, на-

сильства під час переходу фронту до краю озлобили населення проти них, так що ЧА чекали дійсно як визволительку.

Червона армія.

З приходом більшовиків через 5–10 днів проводиться мобілізація до ЧА. Мобілізацію проводили в перших днях т. зв. польові воєнкомати, які забрали все мужеське і частинно жіноче населення на фронт. Мужчин мобілізовано від 18–50 років. Дуже мало хто остався, фізично дуже слабі, мала кількість спеціалістів, людей, потрібних для пущення в рух адміністрації. Все інше йшло на фронт в своїй одежі, частинно на своїх харчах, по дорозі харчувались переважно на кошт місцевого населення. Мобілізовані йшли маршовими колонами пішком, досить в недалекому віддалі від лінії фронту, по дорозі задержувалися на короткотривалий вишкіл і йшли прямо на передову по частям або в запасні полки, де проходили вишкіл досить короткий і не основний – два тижні, а тоді на фронт. На фронт попадали часто в своїй одежі, багато новомобілізованих не проходило вишколу. Такий поспіх у переведенні мобілізації був потрібний у скріпленні фронту і посування армії вперед.

Поспіх цей відчувся в часі переходу через Україну. Коли більшовики закріпились на Україні і коли налагоджено працю місцевих воєнкоматів, мобілізація і прийом в ЧА прибрали більш сталий характер. Молодь висилано у військові школи-училища, вкладено вагу на вишкіл військових спеціалістів і командирів. Воєнкомати в час війни були найважливішою установою адміністрації в тилу. Вони повністю рішали про рух населення. На Україні вони були обсажені переважно російським або чужим Україні елементом.

Озброєння ЧА як в часі переходу фронтів, так і зараз добре. Велика перевага автоматичної зброї. Зброя переважно російського походження, якої було подостатку. В летунстві ЧА одержала допомогу від аліянтів. Летунство в порівнянні з німецьким є слабше, вже не говорячи про американське та англійське. При кінці війни більшовики починають розбудовувати вже і своє летунство.

В озброєнні ЧА великої популярності набрав гвардійський міномет т. зв. Катюша, що відзначається скорострільністю і великою нищівною силою снарядів (термітні [с]наряди).

Радянська механізована частина, оснащена американськими джипами “Вілліс”. Липень 1943 р.

Танки “Черчилль III” британського виробництва рухаються вулицями Києва. Листопад 1943 р.

ЧА одержала від альянтів велику допомогу в моторизації, харчах і одежі³⁴.

³⁴ Йдеться про програму “Lend-Lease”, за якою країни антигітлерівської коаліції, частково на безплатній основі, передавали своїм союзникам у Другій світовій війні, зокрема і СРСР, боеприпаси, техніку, продовольство, нафтопродукти та ін. Обсяг допомоги Радянському Союзу становив близько 19 мільярдів доларів. За різними оцінками, у загальному обсязі необхідних поставок для потреб армії західна техніка складала: у бронетанкових військах – 12–16 %, у авіації – 10–15%, на флоті – 32,4 %, транспорті – до 70 % та ін. У СРСР значення цих поставок визнавали, проте свідомо применшували, а з 1947 р., за висновком економіста Миколи Вознесенського, стверджували, що загальний розмір допомоги складав усього близько 4 % від засобів, витрачених Радянським Союзом у війні.

Щодо прохарчування, то воно стояло і стоїть дуже низько в ЧА. Особливо це відчулося в період переходу фронтів і взагалі під час війни. Якість і доставка харчів були незадовільні. Червоноармійці дуже часто недоїдали або жили на т. зв. супі і баланді. Незадовільним було взуття і забезпечення одежею ЧА. Гігієнічні обставини в ЧА дуже важкі: бруд, воші, короста – звичайне явище. Не диво, що населення, особливо на ЗУЗ, дуже часто під адресою ЧА висловлювались: “босяки”, “вошиві”, “шміряки” і т. д.

При мобілізації в ЧА, щодо політичної благонадійності був поділ. Всі нескомпрометовані в очах більшовиків йшли на фронт як звичайні червоноармійці, натомість б[увші] поліцаї, нім[ецькі] виступники, члени нім[ецької] адміністрації йшли до т. зв. штрафних батальйонів і рот відкупляти вину. Штрафні частини кидали на передову лінію і на важчі участки фронту. Частина шуцманів і старост по приході ЧА розстріляно і повішено. За відзначення або після ранення штрафняк міг потрапити до звичайної частини і провина прощалася.

У зв'язку з тяжкою ситуацією на фронті і масовою д[е]зерцією були створені т. зв. “заградительные отряды” – загони, які посувались за лінією фронту і охороняли фронт перед захитанням: ловили дезертирів, а в час заломання фронту змушували автоматами йти [вп]еред спаніковані частини.

В час війни знесено функцію комісарів, точніше, зменшено їх владу до чисто політично-виховної роботи в армії. Політичну роботу очолили політвідділи від батальйона починаючи. В час війни до голосу в армії прийшла розвідка і контррозвідка, “особые отделы” і КРО³⁵. Апарат безпеки дуже сильно розбудовано, надаючи йому широкі компетенції.

В час війни покинчено з усіма традиціями революційності в ЧА. Уведено звання сержант (підстаршинський склад), офіцер (старшинський склад), генерал і маршал з підкресленням командирського моменту і становості офіцерського стану. Уведено сувору дисципліну, закріплено спеціальні привілеї для офіцерів. ЧА розбудовано до розмірів рішального чинника більшовицького імперіалізму. Командний склад споєно духом підбою,

---

³⁵ Так у тексті, можливо правильний варіант розшифрування абревіатури: Контр Разведывательные Отделы.

почестей, степенів, звань, титулів. В ЧА повіяв дух царської офіцерщини і солдатчини.

Настрої ЧА.

Досить різнорідні. Okремо треба підходити до офіцерського стану, окремо до широкої красноармійської маси, окремо треба застановлятися над національним моментом. Більшовики оперлись на офіцерському стані. Влада ЧА в його руках. У зв'язку з тим чим раз виразніше позначаються соціальні різниці між офіцерами і червоноармійцями. Широкі червоноарм[ійські] маси незадоволені з війни, важким матеріальним життям на фронті, незабезпеченням їхніх родин, суворою дисципліною. Особливо зросло незадоволення ЧА по переході старих кордонів СРСР. Виринуло питання – за що воює ЧА. Ідея визволення других народів не притягала червоноарм[ійських] мас, вони зрозуміли і відчували на власному прикладі імперіалізм Сталіна. В зв'язку з тим зросло вже й так досить поширене дезертирство. На факт дезертирства вплинуло у великій мірі існування укр[аїнського] визвольного руху, УПА, а далі – зустріч з визвольною боротьбою в Польщі, Чехії, Румунії і т. д. Чим далі фронт посувався на захід, тим більше появлялося дезертирів в тилу. Вони ховалися одинцем, групами, нападали на НКВД, НКГБ, колгоспи, радгоспи, багато з них пішло в УПА. Спочатку більшовики розстрілювали дезертирів, потім, щоб ослабити ріст рев[олюційного] руху на Україні, прощали їм провини і відсиляли знову в ЧА або в “истребительн[ые] батал[ь]оны”³⁶.

Коли йде про національне життя, то в ЧА так як у всьому більшовицькому апараті відіграє керівну роль російський елемент. Існує в ЧА шовінізм, а особливо поширився антисемітизм. Привілейоване становище жидів до війни і їхня спекулятивна тенденція озлобили як рядовий, так і командний склад ЧА, що проявляється на кожному кроці. Українські ч[ервоно]армійські маси сприймають з ненавистю російський шовінізм,

---

³⁶ **Винищувальні батальйони** (з рос. “истребительные батальоны”) – воєнізовані формування, створені з місцевого населення для боротьби проти українського підпілля в регіонах. Серед населення членів цього формування популярно називали “стрибками”, “стрєбками” або ж “істрєбками” та “яструбками”.

Селяни одного з сіл Харківської області зустрічають воїнів Червоної армії. Літо 1943 р.

що посилює факт обсадження командного складу ЧА росіянами. В час бою на Україні ч[ервоно]армійці – українці жили надіями на якісь політичні уступки, привілеї України по війні. На це мав вплив факт існування укр[аїнських] фронтів, введення ордена Богдана Хмельницького, перейменування наркомату оборони з загальносоюзного на республіканський. Серед укр[аїнської] ч[ервоно]армійської маси ширилася чутка про творення укр[аїнської] ЧА.

ЧА знає про наш рух. Про це їй відомо з наших діл і більшовицької пропаганди. Прийнято в ЧА, що за недотягнення в роботі, за невиконання наказів називають ч[ервоно]армійців “бандьорами”. В боротьбі з нами більшовики дуже рідко вживають ЧА, тому що ч[ервоно]армійці симпатизують нам. При допомозі листівок, безпосередніми зустрічами та лозунгами вдалось закріпити в ЧА переконання, що ми не воюємо з ЧА. Про це знають не тільки українці, але й росіяни і другі національності.

В сьогоднішньому побуті на СУЗ є дуже масовим явищем каліки і інваліди. Їх всюди повно: на базарах, вулицях, поїздах. Обідрані, часто п'яні, хуліганять зі всіма, починають сварки, часто нарікають на рад[янську] владу, Сталіна, офіцерів, партію. Нарікають на брак матеріального забезпечення і опіки зі сторони держави. Нікому не хочуть поступатись, вимагають для себе окремих привілеїв, не числяться зі словами, часто по базарах забирають потрібні їм продукти, заплативши дуже мало або нічого. Здібні до праці, виконують всякі функції в державному апараті.

Партизани.

Більшовики, стративши територію України, організували дуже широку партизанську боротьбу на СУЗ. Партизанка не мала стихійного характеру, не була явищем місцевим, а була організована більшовицьким центром згідно з наказом Сталіна від 3.6.1941 р. Очолювали її б[увші] партійці, та к-ри ЧА, спеціально підготовлені до цього люди. Партизанка в тилу нім[ецької] армії була тісно зв'язана з Комітетом Оборони СРСР радіом і при допомозі парашутистів виконувала його накази, була керована людьми, присланими від керівництва партизанського руху, одержувала зброю, харчі, медикаменти і потрібних людей, що було висилано при допомозі літаків на парашутах. Керівне ядро партизанки було повністю охоплене більшовиками. Партизанська маса була досить різношерстна. Спочатку партизанський рух був досить слабкий, населення не співчувало, а то й вороже ставилось до нього. З часом, коли німці посилили свою окупаційну політику, до червоної партизанки переходить більша кількість людей. Частина йде туди щиро, частина, щоб врятувати своє життя, а з приближенням більшовицького фронту в партизани йде багато людей з розчисленням на можливість "жирувати" з приналежності до партизанки після приходу ЧА. Керівні пости обсаджували більшовики в партизанському русі перевіреними партійцями, часто по національності росіянами або жидами. Головно певни[м] мусів бути склад політичного й розвідочного відділів. К-ри загонів часто були і не дуже то певні політично люди. Часто для пропагандивних цілей керівниками загонів були й укр[аїнці], які, однак, були під

Агітаційний плакат, присвячений радянським партизанам

Сидір Ковпак

Олексій Федоров

Олександр Сабуров

Федір Михайлов

наглядом керівників – росіян (Ковпак³⁷). Знаними і сьогодні розпропагованими к-рами партизанських загонів були: Ковпак, Федоров³⁸ (українці), Сабуров³⁹ (сибіряк), Михайлов⁴⁰, Мельников (Мельник – українець, старий партієць)⁴¹. Багато відомих партизанських к-рів сьогодні більшовицька влада замовчує. В час дій партизанки на Україні більшовики намагались надати їй національно-визвольний характер – “народні месники” – зв’язуючи партизанський рух з козаччиною, гайдамаччиною і взагалі з визвольною боротьбою укр[аїнського] народу. Промовчувалось накидування організації партизанки на Україні (СУЗ), підкреслювано її суто український характер.

Яків Мельник

---

³⁷ **Ковпак Сидір** – командир Сумського партизанського з’єднання. Провів т. зв. “Карпатський рейд” через Волинь і Галичину (1942–1943), міністр оборони УРСР (1946), заступник голови президії Верховної Ради УРСР (з 1947).

³⁸ **Федоров Олексій** – командир Чернігівського з’єднання радянських партизан (1942–1943). З’єднання О. Федорова вночі 27 лютого 1943 р. здійснило напад на окупаційний гарнізон містечка Корюківка. Планувалося визволити із в’язниці заручників, серед котрих була родина командира партизанського взводу, колишнього голови колгоспу Ф. Ступака. Нацисти відповідальність за дії партизанів і підпільників поклали на цивільне населення, що призвело до Корюківської трагедії 1–2 березня 1943 р. Із 1943 р. це з’єднання переходить з партизанами на територію Волині.

³⁹ **Сабуров Олександр** – командував партизанським з’єднанням, що діяло у Сумській, Житомирській, Волинській та Рівненській областях (1942–1944), очолював управління НКВС (МВС) Дрогобицької області (1944–1951).

⁴⁰ Ймовірно, **Михайлов Федір** – лікар, організатор і керівник міжрайонного Славутського радянського підпілля, організатор партизанського загону А. Одухи. Страчений німцями 5 серпня 1942 р.

⁴¹ **Мельник Яків** – командир Вінницько-Сумського з’єднання радянських партизан (1942–1944).

Тимофій Строкач

Партизанка відіграла досить бойову поважну й пропагандивну роль в боротьбі з німцями. На рист її, безперечно, мав вплив нім[ецький] терор на Україні.

З приходом ЧА широкую партизанську масу мобілізовано й вислано на фронт. Переведено дуже основну перевірку приналежності до партизанки. Родини партизан спочатку одержували допомогу, партизанам видано окремі документи, досить поважне число партизан відзначено орденами й медалями. В тилу

на працю поставлено невелику кількість партизан. Їх розміщено на роботі в адміністрації, а головно в органах НКВД, НКГБ і в “истребительных батальонах”. В теренах, де діяли наші загони, частину партизан змобілізовано до загонів ББ (отряды по борьбе с бандитизмом). Широка, однак, маса партизанська опинилась на фронті або на передовій. Більшовики досить криво ставляться до партизан за їх “партизанське ставлення” до влади, підозрівали їх в неблагонадійності і склонності до протирежимної пропаганди й діяльності. З часом проти партизанів йде щ[о] раз то основніша перевірка (тих, що в тилу), їх осувають з керівних, а навіть і з підрядних становищ за халатство й недбальство. Одним словом, партизани тратять марку таємничості й особливі привілеї. Багато з них вертає додому інвалідами, багато гине на фронті. Вони стають звичайними рад[янськими] людьми, що нарівні з усіма переживають злидні.

Зі знаних керівників партизанського руху на Україні Ковпак працює в “осоавіахімі” України, Федоров – перед війною секретар Чернігівського обкому партії, є секретарем Херсонського обкому, а один з організаторів партизанського руху на Україні Строкач⁴² став наркомом НКВД УРСР (лютий 1946 р.).

---

⁴² **Строкач Тимофій** – заступник наркома внутрішніх справ УРСР (1940–1942), начальник Українського штабу партизанського руху (1942–1945), міністр внутрішніх справ УРСР (1946–1956).

В зустрічі з нами треба відмітити два моменти. Керівне ядро партизанщини на Україні старається нас знищити та розсадити знутри. Запрошують на переговори, зустрічі, обіцяють, а навіть дають зброю, закликають до спільної боротьби з німцями. За всяку ціну стараються ввести в наші ряди агентів. Широка партизанська маса ставиться до нас досить обоятно, декуди навіть прихильно, щиро, намагається з нами домовитись, уважаючи нашу боротьбу за самостійність правильною. По закінченні війни, бачачи, що положення на Україні не покращало, багато партизан шукає з нами зв'язку і дійсно щиро співчують нам. Тут, річ ясна, треба відрізнити щирість від провокації, якою НКВД хоче нас послабити, використовуючи для цього "розчарованих червоних партизан".

Адміністрація.

По приході ЧА більшовики зараз же намагалися створити адміністрацію. Організовано головно воєнкомати, НКВД і НКГБ, виконкоми і парткоми. На працю в адміністрацію повертались в першій мірі всі "евакуйовані", там, де їх не було, настановлювано нових з інвалідів і військово-незобов'язаних. Багато в адміністрації на Україні появилось росіян, жидів, а український елемент кинуто на фронт. В перших початках устанавлення рад[янської] влади після окупації німців йшов натиск головно на проведення повної мобілізації, а дальше якнайбільш планового переведення хлібопоставок, посівних кампаній і збірки податку. Дальшим завданням адміністрації була висилка трудоспосібного елемента на відбудову Донбаса, міст і промисловості взагалі. Адміністрація сповняла і сповняє роль жандарма і експлуататора населення. Населення всі потягнення адміністрації тому сприймало [з] ненавистю і де тільки вдавалось, ставило спротив, а радше намагалось ухилитись від виконання наказів.

Матеріальне життя адміністрації не особливе. Зарплатні не вистачає, тому масово крадеться. Дуже поширюване є хабарництво і надуживання.

Спочатку тільки по приході ЧА штаб адміністрації був досить непевний. Обсажені були важніші посади. З часом, одначе, персонал доповнюється, а після війни йде розбудова і поглиблення фаховості робітників адміністрації (курси).

Найважливішим органом адміністрації з приходом ЧА був, безперечно, воєнкомат. З часом, одначе, коли обставини унормувались і після війни до голосу приходять партком знову.

Стан органів безпеки міняється, залежно від благонадійності терену. В теренах, де поширювана наша робота, НКВД, НКГБ є досить скріплене, в теренах спокійних є його менше. Звичайно в районі, крім кількох енкаведистів, і енкагебістів – мінімум по 6 чоловік. Зорганізовані з допризовників, головно б[увших] партизанів і др. людей “истребительные батальоны” до помочі НКВД, НКГБ, а навіть воєнкоматові. В деяких місцевостях організовано до стрибків і жінок. Стан “истребительных батал[ь]онов” різний, від 10 – 50 чол., а навіть більше. В деяких районах “стрибки” скошаровані в районі або в кількох пунктах р-ну, а в деяких р[айон]ах вони сходяться в окремих днях, в деяких р[айон]ах їх скликається в потребі з сіл. В кожному селі на СУЗ є “стрибки”.

Часом проводяться акції і облави, якщо викриється існування наших груп. На облави йдуть: НКВД, НКГБ, “стрибки”, голови с/рад, бригадири, інваліди і урядовці взагалі, а навіть робітники. При більших акціях НКВД стягає свої війська. Рідко вживається в акціях ЧА, хоч такі спроби бувають. На б[увшому] польсько-совітському кордоні над Збручем є створені спеціальні пункти НКВД, щоб перешкодити пересуванню повстанців зі ЗУЗ на СУЗ.

Слід додати, що сільська адміністрація чи урядовці по селах мають зброю і кріса, автомати, кулемети, пістолі, гранати. Можна стрінати в сільській адміністрації (голови с/рад, бригадири, бухгалтери, заготовщики, фінагенти і др.). Серед урядовців по селах (директори радгоспів, агрономи, техніки, керівники заводів) багато б[увших] військових, а навіть і старики, треба відмітити, що багато серед них є росіян (К[ам’янець]-Подільська, Житомирська, Київська обл.).

В сільській адміністрації більшовики намагаються мати надійний елемент (багато сексотів). Особливо звертають увагу на благонадійність лісової адміністрації (лісники і працівники лісгоспів), вона, як правило, озброєна.

Національно-політичне життя.

З приходом ЧА в політичному побуті СУЗ позначився такий поділ населення: евакуйовані, окупіровані, партизани і національності.

Евакуїровані – це група політично найбільш благонадійна. Це ті всі, що послухали наказ Сталіна, евакуювались з ЧА в глиб СРСР, пережили всі злидні евакуації, тепер повернули, щоб знову встановити рад[янський] лад. Вони почувають себе найбільш радянськими, сталінськими, вони захопили всі важніші посади і тепер почуваються в праві до наживи. Всіх неевакуїрованих вважають менш вартісними громадянами, до них ставляться з презирством.

Окуповані – це ті, що жили під нім[ецькою] окупацією. Політично неблагонадійний елемент, це “изменники”, заражені фашистівською пропагандою. Це їм на кожному кроці витикається. Їх вислано частинно на фронт, частинно на роботу, деяких в спеціальні робочі лагери для “перевірки”, а решту – на другорядну роботу. Це найбільш численний прошарок серед населення СУЗ.

Партизани – досить упривілейована група населення хвилево. Гордяться своєю приналежністю до партизанської боротьби. Це б[увші] партизани, їхні родини і симпатики. По приході ЧА вони користувалися спеціальним правом упривілейованих, одержували допомогу, ордени, працю, спеціальні документи, військові звання і др. Частина з них використано в роботі НКВД, частину, найбільш певних, оставлено в адміністрації, а широку масу вислано на фронт. Сьогодні помалу забуваються їхні заслуги і рядовий партизанський елемент трактується як окупованих.

Націоналісти, група ворожа СРСР, призначена на поборювання і знищення. Це б[увші] петлюрівці і учасники визвольних змагань, які розкрились в час нім[ецької] окупації, це члени підпільних національних організацій, це члени ОУН, УПА, їхні родини, це симпатики національно-визвольного руху на СУЗ, національно свідоміший елемент взагалі.

З приходом ЧА, проти цієї групи поведено дуже широку кампанію, заарештовано, суджено, декого розстрілювано, масово вислано на роботи в Донбас і робочі концлагери взагалі. Органи безпеки вжили всіх старань, користуючись дуже часто і масово провокацією, щоб викрити цей елемент. Сьогодні проти цього елемента йде дуже завзята боротьба. Боротьба з націоналізмом на СУЗ – це основна робота органів безпеки і політапарату більшовиків.

Окремо треба згадати про робітників, які повертають з Німеччини. Це питання соціального порядку, однак в СРСР його

підтягається під політичний момент. Всі робітники, які дійсно були насильно вивезені до Німеччини, трактуються як ворожий елемент. Співчуваючий німцям елемент не покривджений німцями, але заражений симпатіями до них, одним словом, неблагонадійний. Тут, безперечно, є дещо правди. Робітники зі СУЗ і СРСР, побувши в Німеччині чи державах, окупованих німцями, побачили краще матеріальне життя в цих країнах, стрінулися з вищою зах[ідною] технікою, наукою, зазнайомилися зі спільним життям західних народів. На тлі цього може зродитися в них цілком повне критичне наставлення до рад[янського] ладу.

Всіх робітників, які повертають [зз]аходу, береться на учот, відсилається на другорядні роботи, напр., у відсталі колгоспи, даліше, в міста, заводи, а головне на Донбас.

Вертають також з Німеччини фольксдойчери⁴³. Поки що непомітно особливих мір проти них. Тракується їх, річ ясна, як елемент неблагонадійний і треба сподіватись, що в найближчій майбутності проти них будуть застосовані спеціальні заходи.

Полонені, які побули в нім[ецькому] полоні, також трактуються як непевний елемент. Згідно з наказом Сталіна, ніхто живим не смів здатися в полон, отже ті, що попали в полон – зрадники і в найкращому випадку призначені до покарання. В час війни всі полонені по короткій перереєстрації і провірці були відіслані на передову або на тяжкі роботи. Сьогодні вони переважно на роботах, а ті, що живуть вдома, є на уч[о]ті НКВД.

Нім[ецькі] полонені, яким не доказано злочинних дій проти СРСР, переважно всі зараз на роботах. Їх можна стрінути всюди, головно в шахтах, на побудовах шляхів, міст і др. Відбудовують те, що знищили, як загально говориться. Тракування досить можливе зі сторони радянського нагляду. Краще, як тракування рад[янських] полонених в нім[ецькому] полоні. Одержують хліб (300 гр.), досить можливу їжу, частинно одержу. Треба підкреслити, що населення СУЗ хоч німців ненавиділо, та по приході червоних знову починає “симпатизувати” німцям: полоненим німцям дає їсти, допомагає одержу і др. Ці симпатії спричинені в більшій мірі дуже важким матеріальним життям під більшовиками. Маса ще таки часто думають, що під німцями було б краще жити.

⁴³ **Volksdeutsche** – особа німецької національності, що проживала за межами нацистської Німеччини – III Райху.

Національно-політичне життя на СУЗ визначається сьогодні такими моментами:

Зріст національної свідомості.

Під впливом нашої діяльності, дальше під впливом зустрічі з національно-визвольними рухами других народів, дальше як реакція на російський шовінізм, зросли на СУЗ в час сьогоднішньої війни національна свідомість і самостійницькі стремління. Ідея самостійності народів стала сьогодні чимсь очевидним, природним в думках народних мас. Ця ідея національної окремішності має досі стихійний і неоформлений вигляд. Це радше настрої й туга, як дія. Вона шукає свого оформлення між більшовицькою розв'язкою національного питання [т]а нашою ідеєю українського державництва. Вона, однак, в більшій або меншій мірі абсорбує і активізує маси. Більшовики намагаються її зв'язати зі своїми планами, толеруючи і потураючи їй, що знаходить свій вислів у творенні союзно-республіканських наркоматів закордонних справ і оборони, у творенні ордена Хмельницького, українських фронтів, втягнення України як повнодержавного чинника на міжнародний ринок (конференція в Сан-Франциско, участь УРСР в [О]рганізації [О]б'єднанн[я] [Н]ацій). З другої сторони, більшовики намагаються затушувати дійсно самостійницькі стремління на Україні безпосередньою боротьбою при допомозі органів безпеки, послуговуючись провокацією, брехнею і компрометацією українського революційно-визвольного руху. Мусимо, однак, ствердити факт існування і посилення цього національного підйому, що шукає шляхів вияву.

Російський шовінізм став сьогодні явищем дуже яскравим і поширеним. Його не замасковується, протинно, підкреслюється. Ідея керівного становища росіян в СРСР, ідея культурної, політичної, господарської, моральної вищості росіян сьогодні накидається всім національностям СРСР. Цей факт розпропагує більшовицька пропаганда, операючись на аргументах з історії Росії, СРСР і сьогоднішньої війни. Перемога, яку досягнули більшовики над фашистською Німеччиною, приписується в більшості росіянам як "передовій нації Радянського Союзу". Цією ідеєю живуть сьогодні широкі маси росіян, що

ставляться з презирством і погордою до всіх неросіян. На доказ своєї вищості росіяни вишукують аргументи з історії, підкреслюють свій патріотизм і посвяту в час війни, а для більшого підтвердження своїх аспірацій спираються на тості Сталіна в честь російської нації, піднятого в час прийняття на честь перемоги в Кремлі 24.6.1945 р.

Сьогоднішній російський шовінізм має всі змістовні ознаки німецько-фашистського расизму. Між іншим, яскраво проявляється в поширеному зараз СРСР антисемітизмі, проти якого зараз не ведеться боротьба.

Зріст національної свідомості в СРСР взагалі сьогодні стає загальним явищем. Цей факт потверджує, що більшовики не розв'язали національного питання позитивно, а стараються його всіма засобами послаблювати і заперати. Такий факт, як виселення кримських татар і деяких національностей Кавказу та широка пропаганда під кличем патріотизму й дружби рад[янських] народів є потвердженням цього факту. На загострення національної ворожнечі в СРСР і актуалізацію національного питання впливає згадуваний вище культивованій в СРСР російський шовінізм.

Депортація татарського народу з території Криму. Травень 1944 р.

Револуційна пропаганда, яку ми ведемо, має сьогодні безперечно більший вплив, як в час переходів фронтів. Це природно, населення розчарувалось в більшовиках і тому у нас бачить нову протибільшовицьку силу. Наші лозунги, ідеї поширюються досить широко. Факти з нашої боротьби кружляють, річ ясна, у побільшених розмірах серед широкого загалу. Перебільшуються наші сили. Населення знає ціль нашої боротьби, визнає її правильність. Як звичайно в таких випадках, не є здібне оцінити революційної сили. Не вірять в успіх нашої боротьби і її перемогу. Часто намагаються зв'язати наш рух з аліянтами. Ставлять питання про можливість і вигляд співпраці з аліянтами.

Більшовицька пропаганда в боротьбі з нами вживає дуже різномірних засобів. В час переходів дуже поширеним аргументом проти нас було підшивання нам німецької агентури, за висловом Хрущова, одержали ми назву “українсько-німецькі націоналісти”. Коли розбито Німеччину і наша робота не зникла, більшовики, повторюючи старі закиди, вишукують щораз то нові. Закидається нам бандитизм, авантюрицтво, шкурництво, неморальність, жорстокість і др. Дуже поширеним аргументом проти нас є ствердження, що ми вбиваємо всіх людей, стариків, жінок, дітей, ч[ервоно]армійців, а особливо рад[янських] працівників. Серед [неу]країнців поширюється чутки, що ми вбиваємо всіх чужинців, росіян і др. Остан[н]ьо більшовики ширять чутки, що ми вбиваємо робітників, які вертають з Німеччини. Енкаведисти страшать своїх дітей словами: “Бу[д]ь тихо, бо зараз прийде бандьора”. Остан[н]ьо дуже поширеним аргументом є чутки про нашу співпрацю з Англією.

Цю пропаганду більшовики скріплюють ще й терором. Виарештовують масово наших симпатиків, в хатах, де ми і випадково появляємось, проводять ревізії, грабують. Були випадки розстрілу людей, які нам вказують дорогу. Часто палять хати, де ми заходили.

Часто можна помітити протирадянські прояви, незв'язані з нашою роботою безпосередньо. Появляються протирежимні пісні, анекдоти, карикатури, написи. Напр. по приході ЧА на руднику “Октябрь” (Криворіжчина) розліплено листівки російською мовою з гаслами: “Далой жидов и НКВД!”, “До каких пор будут у нас жида порабитителями?!”.

Культурне життя.

Зараз культурне життя досить нужденне. Брак персоналу, а надто матеріальні обставини спричинюють слабкий розвиток культури. Основна ідея в культурному житті – це русифікація. Кладеться вагу на поширювання більшовицької ідеології і закріплення переконання, що більшовицький лад найкращий в світі. Культура при допомозі своїх постанов має це доказати.

Школи досить слабо розбудовано. По селах існують чотирикласові, рідко 7-класові школи. По містах 10-річки, в більших містах інститути, головне педагогічні і фахові. Відчувається брак вчителів, приміщень, палива, уряджень, книжок, шкільного приладдя. Учні часто не ходять до школи із-за браку взуття.

Брак вчительських сил доповняється частими курсами. Їхня фахова вартість досить низька. Серед персоналу переважають жінки, інваліди, старики, матеріальні обставини вчительства важкі. Зарплати (від 200 – [3]00 крб.) не вистарчає. Вчительство часто живе з допомоги населення, часто спекулює.

В школах іде натиск на вивчення головно російської мови і поширення російської культури взагалі. В містах існують російські школи, куди з розчислення на привілеї по закінченні такої школи, ходять українські діти.

Життя студентів також не особливе. Одержують стипендію 140 крб. в місяць, живуть в гуртожитках, навчання не відбувається планово, щоб прожити, студенти мусять одержувати допомогу з дому. Часто студентів беруть на роботи до будови мостів, були випадки, що студентів вивозили на роботу в Донбас. Чоловіча молодь студіює переважно по військових школах і фахових інститутах, в педінститутах переважно жінки.

Пресу розбудовується до передвоєнних взірців. Вона, однак, стоїть досить низько з браку фахівців. На кількість тиражу впливає брак паперу. Крім обласних існують майже в кожному районі районні газети, точніше в важніших районах. Преса переважно виходить на українській мові, в більших містах і на російській.

Клуби, театри, кіно намагаються більшовики розбудувати в якнайбільшій кількості як засіб широкої пропаганди серед мас. По містах існують майже всюди кіно і театри. Йдуть

рад[янські] фільми, театри, крім рад[янських] штук виставляють також старі довоєнні речі (побутовщина). Клуби існують, однак зараз не сповняють ще своєї ролі з браку відповідних приміщень, а над усе художніх сил. Клуби використовуються для всяких зібрань господарського чи політичного характеру, а не культурного.

Побут.

Війна і перші повоєнні місяці оставили свій слід на побуті. Інший він у рад[янських] верхів, а інший на низах. Серед рад[янської] аристократії сьогодні в побуті можна дати клич: “Давай в пани!”. Приймання закордонної моди у всіх відношеннях побутового життя стало криком дня. Закордонна одяга, взуття, парфуми, мебелі, їжа, манери, спосіб життя приймається як щось прогресивне і природне. Пролетарі забули про суворість Жовтня. Йде погоня за люксом, вигідним життям, шириться розпушта.

Побутове життя низів [с]прощується, дійсно пролетаризується, стає примітивним. Тут навіть немає мови про побут, тут йде про самопроживання, тому що на духове життя, яке ці[н]ує побут, немає часу. Загально в побуті сьогодні по низах чути ч[ервоно]армійську пісню, ч[ервоно]армійські манери, одяга всіх існуючих армій, шириться пияцтво, розпушта, хуліганство. Клянуть не тільки чоловіки, але й жінки і дівчата. “Мат” є на устах широких мас. Затрачені форми приличності. Широким явищем в рад[янському] побуті – це тип жуліка, безбатченка, молодого злодійчука, який [увижається] головно по містах і станціях та краде де і що попаде. Його дуже бояться рад[янські] громадяни. В побуті помітний стихійний відрух проти російщини, яку вносять б[увші] ч[ервоно]армійці. Населення висміює і кепкує з них.

Релігійне життя.

Релігійне питання в час війни більшовики використали для своїх цілей. В основному, ведучи боротьбу з релігією, для поширення своїх впливів, точніше для основнішого перетягнення зневірених мас на свою сторону, дозволили легальне існування і поширення діяльності церкви. Цей засіб пропагандивно оправдався. Звичайний рад[янський] громадянин, осо-

бливо ті, що були під нім[ецькою] окупацією, починають вірити про можливість реформ в СРСР. З другої сторони більшовики, дозволяючи діяльність церкви, повністю підкорили її державному керівництву. Церква стала одним з державних апаратів. Уповноваженим в справах російської православної церкви при РВК⁴⁴ – це фактичний керівник православної церкви. На важніші посади єпископів і свяще[н]иків взагалі наставлено людей перевірених, дуже часто агентів НКВД або бувших енкаведистів-партійців. В церквах заведено звичай молитись за Сталіна, ЧА, уряд. По церквах поширюється важніші заклики держави до народу (хлібоздачі, позики і др.). В сьогоднішній сталінській православної церкві подібно, як у других державних установах, йде повна русифікація.

Гавриїл Костельник

Крім сталінської православної церкви заборонено існування других релігійних організацій. На СУЗ заборонено існування автокефальної церкви, на СУЗ припинено діяльність греко-католицької церкви, а переводиться насильна “возединительная” акція, на чолі якої поставлено Костельника⁴⁵. З церкви всіма засобами намагаються усунути український дух. В деяких місцевостях України (Київська і Житомирська області[і]) парафіяни намагалися, щоб відправи відбувалися в українській мові. Урядові чинники виступили проти цього.

Релігійність помічається серед старшого населення. Молодь ставиться до церкви обоятно.

Місцева партійна організація відноситься до церкви неповажно, вважаючи її хвилевим і [неп]отрібним явищем. Релігійні

⁴⁴ Так у тексті, можливо йдеться про Раду Народних Комісарів (РНК).

⁴⁵ **Костельник Гавриїл** – священик УГКЦ, професор греко-католицької богословської Академії у Львові. 28 травня 1945 р. очолив т. зв. Центральну ініціативну групу з возз’єднання Греко-католицької церкви з Російською православною церквою.

відправи переводиться, як правило, тоді, коли населення має час. В час господарських кампаній забороняється відправи і на цьому тлі бувають непорозуміння між населенням [т]а адміністрацією.

Священство по селах під оглядом національним, моральним, не представляє нічого особливого. Це спричиняє тільки компрометацію церкви і ослаблює її впливи.

Соціальне життя.

За офіційною більшовицькою термінологією в СРСР існує два класи: робітники і селяни. Інтелігенцію трактується як посередній соціальний прошарок між цими обома основними соціальними групами. Так мається діло за офіційними даними. В дійсності, беручи дійсно соціальне положення населення, мусимо прийняти інший поділ. Тут треба також розрізнити два основні класи.

Сталінці – верства упривілейованих, керівників партійного, державного, політичного, культурного, господарського і військового життя від найвищих до найнижчих керівних становищ. Це група, яка веде, відповідає, натискає, щоб були виконані і перевиконані всі плани, в її руках все життя, вони є уособленням держави, в пропаганді називають себе “кращими синами народу”. Це переважно партійці. Соціально найкраще забезпечені, а властиво в їхніх руках і до їхньої диспозиції є все господарське життя СРСР. Своє експлуататорське становище легалізують законодавством і фізичною силою (НКВД, НКГБ, військо). Цей стан в час війни поширився. До нього пристали численні орденоносні, відзначені офіцери, герої. Стан цей живе традиціями царського дворянства, тужить за вигодами, наживою, люксом, зовнішнім блиском, ставиться з погордою до “колхозника” і до “рабочого”.

Радянські низи – класово досить різномісна маса соціально, однак зодноріднена. Об’єднує її нужда, злидні. Це широкі колгоспні і робітничі маси. Ця група рад[янських] людей сягає своїми підставами до трудових концлагерів і лагерів, примусової роботи та поселень засланців, охоплює широкі маси рад[янського] народу по заводах, фабриках, по будовах, шах-

тах, радгоспах і колгоспах, а кінчиться на сільській адміністрації, сільських урядовцях, робітничих фахівцях, включаючи широкі учительські маси на селах, головно, і містах. Це переважно непартійні люди з тавром неблагонадійності. Партійців серед них невелика кількість. Це ті, що роблять, але не їдять. Мовчать перед начальством, нарікають, а то й вибухають протестом при кожній нагоді (при чарці). Ждуть змін, ненавидять партійців, недоїдають, хворіють. Щоб животіти, крадуть, де тільки можна, спекулюють, одним словом, промишляють, щоб вижити.

Такий основний поділ соціального життя в СРСР. Це два полюси. Представники держави-експлуататора і народу-експлуатованих.

Між ними обома крайніми групами можна щ[е], безперечно, поставити посередні групи людей, соціально неупривілейованих, одначе не використовуваних. Це була б група, дослівно, т. зв. “трудова інтелігенція” (пів інтелігенція). Туди треба зачислити сільську інтелігенцію (інженери, техніки, кооператори і др.) та групи робітників фахівців і нижчих керівників (спеціалісти, майстри, нач. цехів). Це група найбільш аполітична, їхньою ціною – фаховість. Працює, щоб жити, щоб одержати зарплату. Серед них, безперечно, є і партійці, одначе, не за совість, а за гроші. Цим людям обоятна є власть, [...] політично і соціально їх можна окреслити поняттям міщанства.

Колгоспники своє важке положення експлуатованих найгостріше відчували в час сьогоднішньої війни. Колгоспний світ мусів вигодувати великий державний апарат, весь рад[янський] народ. Все трудоспосібне населення пішло на війну. Було знищено більшістю все с[ільсько]/г[осподарське] приладдя, не стало коней, а навіть корів. Земля, однак, мусіла бути оброблена. Цей тягар праці впав на жінок, дітей, стариків, інвалідів. Життя колгоспників сьогодні нічим не відрізняється від життя кріпаків, хіба формою, в час посівної і уборочної кампанії працювати мусять колгоспники дослівно вдень і вночі. Тому, що нема коней і тракторів, або їх бракує, землю обробляється коровами, волами, [...] то і вручну. При уборчій кампанії, тому що брак машин, машини молотять день і ніч. Де нема машин або їх мало, молотять ціпами. Особливо дуже важко було колгоспни-

кам в 1944 р. В 1945 р. більшовики всіма силами намагаються післати машини: трактори, молотілки, комбайни, плуги. Однак, нажим на працю не послаблюється, бо збільшується посівну площу. Літом 1944 р. можна було побачити великі лани бур'яну (сягав в ріст людини). В 1945 р. їх було менше.

Колгоспи обложено великими хлібопоставками. “Перший хліб – державі!”, “Хліб для ЧА!” – такі лозунги, властиво, інструкції по хлібоздачі. Колгосп мусів виконати хлібоздачу державі, потім розчислитися з МТС, а вкінці плачено колгоспникам. У зв'язку з цим колгоспники відчували і відчувають брак хліба. На трудовдень припадало пересічно 300–500 гр. хліба. Жінка, щоб виробити трудовдень, мусить працювати 5–7 днів. На рік виробляє пересічно 80 трудовднів. Це максимум, переважно виробляють до 60. Головний дохід населення і харчування оперті на присадибній землі, що виносить 0,35–0,50 га. Наділи присадибної землі, збільшені за німців, тепер обтинаються. Крім цього, присадибну землю обложено податком 2000–3000 карб., в випадках, коли бракує колгоспного збіжжя до хлібопоставки, колгоспники мусять давати збіжжя з присадибних наділів.

Важке життя колгоспників змушує їх красти, брехати. За крадіж накладається великі кари грошові й карається тюрмою. Колгоспникам не вистачає хліба, голодують. В 1944 р. був урожай, було краще життя, в 1945 р. урожай був слабший – треба сподіватися голоду. Передбачаючи це, колгоспники, крім крадежі збіжжя, обтинають масово колоски мимо погроз і кар.

Настрої колгоспників – це один крик протесту проти важкого життя. Тому так вразливе є колгоспне селянство на чутки про зміни й протибільшовицькі виступи.

Робітники. Живуть подібно як і колгоспники в важких матеріальних обставинах. Брак робочої сили вплинув на збільшення годин робочого дня – 9, 10, 12, а навіть 15 год. становить робочий день робітника: 8 годин працюється нормально, а решта годин йде на доказ патріотизму і для скріплення обороноздатності СРСР. Платня робітників досить низька – 200, 300, 400, 500 карб. в місяць; робітники-спеціалісти одержують більшу платню – 500–1000 карб. в місяць. Одержують денно 500 гр. хліба, для утриманців – 300 гр. Крім цього, робітники

повинні одержувати місячний пайок муки – 9 кг., крупи – 1[...] пів кг., цукру – 0,4 кг., цукерків – 0,15 кг., солі – 1 кг., картоплі – 10 кг., яєць – 12 штук і др. Пайків цих правильно не одержують, тому що в доставці кооператори крадуть і спекулюють, а частина попадає в руки робітничої адміністрації.

Праця, яка в СРСР повинна бути почесним обов'язком, стала страшним тягарем, тюрмою. У робітничих скупченнях на шахтах, побудовах ми бачимо переважно ворожий рад[янській] владі елемент.

Донбас сьогодні в уяві мас в СУЗ – це нова каторжна робота в б[увшій] Німеччині. На Донбас вислано весь ворожий більшовицький елемент, родини шуцманів, старостів, голів громгоспів, підозрілих політично, наших симпатиків. На Донбасі бачимо багато населення зі ЗУЗ, буковинців, басарабців, там працюють нім[ецькі] полонені. На Донбас ловлять подібно як за нім[ецької] окупації молодь. Назначають контингент людей по селах і містах. Сьогодні Донбас – це один “бандьора”. Подібно річ стоїть на Криворіжжі і других робітничих скупченнях.

Настрої робітників не кращі від настроїв колгоспників. Тут помічається більше напняття пристрастей, є ознаки протибільшовицьких виступів, вбивства партійців, сексотів, керівників.

Околиці Донецька. 1940-ві рр.

Листи, які приходять з Донбасу і заводів, подібні до листів к[олишньої] Німеччини. Напр.: дівчина з Макаровки Київської області пише: “Я вже продала одіяло і сачка, бо хочу їсти. Не гнівайтесь за це на мене – 1933 р. ще не таке продавали. Я зараз хвора, але на роботу мушу ходити. Їжа наша – це вода, крупа крупу гонить”. Бувають випадки самогубства, не говорячи вже про масову втечу додому. Щоб краще жити, робітники крадуть, хоч за це карають досить суворо. Напр.: одну робітницю в Андрушках (Київська область) засуджено на 4 роки тюрми за крадіж 4 кг. цукру.

Прохарчування на Донбасі дуже важке. Ціни на харчі, яких і так обмаль, дуже високі. Особливо важко було жити на Донбасі по переході фронтів (1943–44 рр.). Донбас і взагалі лівий берег Дніпра німці знищили основніше, а дальше Донбас, як промисловий робітничий центр, потребував доставки харчів, що не було наладжено.

Інтелігенція матеріально живе не краще, беручи її вартість. Платні не вистачає на прожиток, брак одєжі, взуття, палива, помешкань, а над усе харчів, що відчувається дуже дошкульно. Пайки не вистачають або бувають не в час доставлені. Все треба купувати по спекулятивних цінах на базарах. Сільська інтелігенція трохи в кращім положенні – допомагають селяни, а натомість в містах матеріально стоїть гірше і є випадки досить часті, що за харчами ідуть інтелігенти на села, щоб їх замінити чи купити.

Податки впливають на обмеження життєвого рівня населення. Це один з соціальних тягарів населення в СРСР. Населення повинно їх здавати добровільно. Преса кричить про перевиконання планів здачі податків, позик і добровільних “внесків” населення як доказ патріотизму. В дійсності більшовики вживають всіх середників, від погроз до кар, щоб з населення видерти якнайбільше грошей. Подаємо деякі з грошових податків:

воєнний податок – 250 крб. від кожної дорослої людини, крім воєннослужащих;

культзбір – 200–300 крб. від колгоспного двора (буває і 1000 крб., якщо колгосп має кілька вуликів або кілька овочевих дерев);

м'ясопоставка – 40 кг. (1 кг. м'яса на ринку платиться 60 [кр]б.);
поставка яєць – 150 шт. на рік (є кури чи нема курей);
поставка молока – 150 л. на рік;
подушне – 300 карб.;

холостяцький податок від нежонатих – 150 крб., мужчина платить від 20–50 років життя, жінка від 20–45 років життя, подружжя, які мають одну дитину, платять 50 крб., подружжя, які мають 2 дітей, платять обоє по 25 [кр]б.;

позика – найменше 50 крб. (IV воєнна позика);
податок за присадибну ділянку – 2000–3000 [кр]б.;
страховка – 40 [кр]б. від господарства;
с[ільсько]/господарський податок – 90 [кр]б.

Крім цього, появився ще один податок “безпрограмового випуска” [не] менше 50 [кр]б., крім цього, всякі “добровільні” жертви на “танкові колони”, “спалені літаки”, на допомогу ЧА і др.

Господарське життя.

З приходом ЧА більшовики намагаються відновити господарське життя. На цьому відтинку йде не менш ослаблений натиск, як і на фронтах. Господарка – це друга сторона фронту, основа перемоги. Йде широка відбудовна робота. Відбудовується промисел, заводи, фабрики. Запускається в рух шахти. Відбудовується міста. Налагоджується залізнодорожний транспорт і гужовий. З перших заводів на Україні, які запущено в рух, це сахарні, спиртові, лісопильні, шкляні, млини. Дальше відновлюється металургійні, електростанції тощо. Працівникам господарства ставиться обов'язок не відставати від темпів фронту. Розбудовується торгівлю, кооперацію. Держава старається всіма силами привернути передвоєнний стан, що, однак, не вдається тому, що німці завдали основний удар господарці, а воєнний час не сприяв розбудові господарства.

Торгівля ведеться через кооперацію, рідко проявляється дрібна приватна торгівля, особливо в б[увшій] румунській окупації (Трансністрії), а дуже загальним сьогодні торговельним центром є базари в містах, містечках, селах, на станціях.

Кооперативи відновлені майже всюди, однак не розпоряжають банальною кількістю товарів. В кооперації є сіль, сірні-

ки, гудзики, горілка, мило, посуд і другі дрібнички. В кооперації продають переважно не за гроші, а за виміну с[ільсько]/г[осподарських] продуктів, які не входять в обов'язкову натуропоставку, як гриби, соняшникове та гарбузове насіння, лічниче коріння і т. д. Крім цього за яйця.

1 кг. солі коштує 15 яець,

3 кг. солі коштує 1 кг. сушених грибів і т. д.

Крім цього, можна купити частину в кооперації за гроші.

В основному вся торгівля проходить на базарах, де обов'язують спекулятивні ціни. Товари, які появляються на базарах, населення одержує різними шляхами. Краде в колгоспах, радгоспах, магазинах, на станціях, з присадибного господарства, привозять ч[ервоно]армійці, офіцери, матроси, крім цього, люди виносять багато речей з хатньої обстановки та одежі. Ціни бувають різні, залежить це від областей і товарів, радше його кількості в даному терені. Подаємо приблизно ціни на базарах:

1 кг. сала коштує 300–400 крб.

1 кг. м'яса свинячого коштує 100–200 крб.

1 кг. м'яса волового коштує 80–100 крб.

1 кг. масла коштує 300–400 крб.

1 кг. хліба коштує 50–70 крб.

1 пуд пшеничної муки коштує 1500–1800 крб.

1 пуд житної муки коштує 700–1200 крб.

1 кг. круп гречаних коштує – 40 крб.

1 кг. круп ячмінних коштує – 20–25 крб.

1 кг. круп пшоняних коштує – 25–30 крб.

1 кг. гороху коштує – 30–35 крб.

1 кг. картоплі коштує – 28–35 крб.

1 пуд кукурудзяної муки кошт. – 400–600 крб.

Одні чоботи – около 3000 крб.

Убрання – около 5000 крб.

Корова – понад 10000 крб.

Коробка сірників – 30 крб.

Про ціни не можна сказати щось повного, напр. ціни продуктів найвищі на Донбасі, Криворіжжі, Києві. Нижчі – на Вінниччині, К[ам'янець]-Подільщині. Різниця цін між Донбасом [т]а Вінниччиною сягає 100–200, а ще нижчі на ЗУЗ. Напр. ціни

хліба в 1945 р. досить підскочили так, що навіть населення з К[ам'янець]-Подільської області йде за ним в Тернопільську область. Напр. такі в 1945 р. ціни:

Тернопільська обл.	–	1	пуд	–	100	крб.
Оринин	–	1	–”–	–	150	крб.
Дунаївці	–	1	–”–	–	200	крб.
Нова Ушиця	–	1	–”–	–	250	крб.

Отже, йдучи чимраз далі на Схід, хліб дорожчий. Говорять, що в 1945/46 рік можна сподіватись навіть голоду (слабий урожай і великі податки).

НКВД, НКГБ, партійці, військові мають свої “закриті лавки”, де вони одержують більшу кількість потрібних товарів, а навіть мануфактуру і шкіру. Багато з них на цій основі спекулює – продає за кілька разів вищу ціну. Взагалі, керуюча верхівка СРСР сьогодні спекулює “во всю”. Привозить всякі награбовані дуже часто товари з “визволених” або “союзних” країн або їх купує за дешеву ціну в одній частині СРСР і, користуючись пропусками, продає її в місцях, де є більший попит. Це явище надуживання урядових позицій для спекуляцій сьогодні вважається в СРСР добрим тоном, річчю природною.

Окремо треба підкреслити своєрідну мандрівку росіян на Україну за...⁴⁶ хлібом. Легально і нелегально, товаровими потягами, ідучи чи їдуть, прямо всякі “рязанські”, “тульські” чи другі “русские” на “юг”, щоб пожитись. Звітується факт задержання двох хлопців на ст. Тетерів (Правобережжя), які при[й]шли з м. Орел пішком за хлібом. Батько з фронту написав їм: “Дорогі діти, запитайте дяді, в якому напрямі Україна, і старайтеся дістатись туди. Там знайдете доволі хліба і картоплі”.

Цей факт ілюструє дуже важке матеріальне положення в Росії, де панує голод. Земля не оброблена, мужчини, а навіть дівчата пішли на фронт, жінки, що осталися, не хочуть працювати в колгоспах, бо за це їм нічого не платять й тому є голод. Як подають – 1 кг. хліба коштує 150–200 крб., 1 кг. масла – 1000 крб. і т. д. Тому всі росіяни пруть на Україну.

---

⁴⁶ Так у тексті.

Молодь.

На молодь, безперечно, більшовики звертають увагу. З приходом ЧА мобілізовано і молодь 19 років життя. Частина кинуто на фронт, однак більшість відіслано до військових шкіл. 16, 17, 18-літніх мобілізовано в т. зв. “истребительные бат[ь]оны”, де вони проходили загальний військовий вишкіл і були призначені головне до боротьби з нами, а де не було нашого руху, сповняли поки допоміжну роботу НКВД, НКГБ і при военкоматі чи військових частинах.

Дівчат частинно мобілізовано на вишкіл медичний і на допоміжні функції в ЧА, а решта осталась на місцях при роботі. Частина молоді, головно дівчат, спрямовано до шкіл педагогічних чи технічних, щоб скоро підготувати кадри учителів і спеціалістів у всіх ділянках державного життя, головне господарського і адміністративного. Частина хлопців також відпущено до шкіл. Хлопці-студенти були звільнені від служби в ЧА. Частина молоді, головне сільської і неблагонадійної з міст, вислано на Донбас і роботи.

Відновлено існування комсомолу. Всіх б[увших] комсомольців вислано голоситись, провірено їхнє поступовання за нім[ецької] окупації, нескромпрометованих прийнято, скомпрометованих усунено. Серед комсомольців поведено широку пропаганду проти нашого руху. Комсомольців заставлено до роботи по приспішенні переведення доставок і др. планів держави. Не вся молодь зараз належить до комсомолу і не вся спішить туди вступити.

Загально моральний стан молоді сьогодні досить низький, навіть дуже низький. П'янство, розпуста, хуліганство – звичайне явище серед молоді. Це наслідки війни. Молодь в загальному не живе якимись ідеями, не має на це середовища. Молодь сьогодні дуже неоднорідна.

В теренах, де посилена наша робота, молодь симпатизує, навіть допомагає нам. Наші ідеї і пісні сприймаються і поширюються, захоплює героїка нашої боротьби.

В теренах, де немає нашої діяльності, молодь дезорієнтована; частина ставить до нас прихильно, частина трактує нас згідно з більшовицькою пропагандою.

Немає в молоді захоплення більшовизмом. З однієї сторони потягає романтика героїств “Вітчизняної війни”, з другої сторони – важке побутове життя насторожує.

У багатьох місцевостях, головне серед університетської молоді, є прояви протибільшовицьких виступів, частинно стихійних, частинно під впливом нашої пропаганди.

Можемо зарискувати твердженням, що сьогоднішня рад[янська] молодь ідейно нічия. Більшовики зараз кладуть дуже багато енергії, щоб її зробити повністю своєю. При відповідній розбудові рев[олюційної] роботи і пропаганди, при відповідній аргументації, можемо числити на поважні успіхи в здобутті молоді на СУЗ.

Діти живуть на СУЗ в тяжких побутових обставинах. Брак одержі, взуття, правильного відживлення. До школи ходять неправильно. Вчитися нема з чого, часто мусять виконувати й досить тяжку роботу чи організовану з рамені шкіл, чи в себе вдома. 13–15-літні діти мусять в колгоспах виконувати допоміжну роботу: погоничі, пастухи, конюхи, при посівних і уборочних кампаніях.

Брак населення, дальше досить поширена перед війною деморалізація в родинному житті і тенденція до малодітності змусили більшовиків піти на шлях заохочування до многодітності. Многодітні матері (9 дітей) одержують звання “мати – героїня” і медаль “Материнська слава” першого ступеня, (8 дітей) другого ступеня, крім цього грошові нагороди. Дівчатам, які мають діти, допомагається.

Рух населення.

Сьогодні на СУЗ помічається своєрідне пересування людей зі заслань, Сибіру, Казахстану, концлагерів, Кавказу і Росії. Вертають, які були колись туди заслані або втекли перед голодом. Сьогодні вони знову вертають, бо на Україні все-таки є що їсти. Зі заходу, з Німеччини, вертаються молоді хлопці і дівчата, яких німці силою вислали на каторжні роботи, їх провіряється уважно, вимагаючи оправдання відданою працею в промислі і колгоспах. Використовують їх до ліквідації т. зв. проривів в колгоспах і радгоспах. Вертають з нім[ецького] полону б[увші] ч[ервоно]армійці, їх також провіряється і перевиховується на роботах. Адміністрація поступає з ними досить погано, краще трактує нім[ецьких] полонених, які одержують 800 гр. хліба на

добу і др. Вертають з Німеччини і б[увші] фольксдойчери, яких чомусь не переслідують. З місц[я] на місце пересуваються всі, що почуваються до гріха перед більшовиками. Це переважно б[увші] працівники нім[ецьких] адміністраці[й] чи їх родини. Намагаються затерти за собою слід і десь улаштуватися на роботу. По селах можна стрінати родини б[увших] шуцманів, гол[і]в громгоспів, старостів, яким сконфісковано їхнє майно й доми. Часто можна зустрітись з утікаючими з Донбасу. Під час війни крутилися по шляхах і поїздах дезертири.

Влада, звичайно, ставить перепони в пересуванні з одного місця на друге, на цьому тратить робота. Щоб просуватись в чужому терені, треба мати: особистий документ – паспорт, довідку праці й командировку. Мужчини в час війни мусіли мати довідку про звільнення від військового обов'язку т. зв. “бронировку” або довідку на повне звільнення від військової служби. На переїзд потягом треба мати, крім особистих документів, ще й “командировку” – “командировочне препісаніє”, на основі якого купується квиток. Цивільним, а навіть військовим забороняється їхати товаровими поїздами. Хто, однак, хоче їхати не контрольованим, то це одинокий спосіб переїзду. На товарових поїздах контролюється рідше. Часто населення їздить автомашинами, платить шоферам, там менше перевіряють. В час війни був досить ослаблений контроль не тільки цивільних, а й військових по менш важних і малих місцевостях. На вулицях міст вдень майже не перевіряється людей. Частіше переводиться перевірка військових. Військових перевіряють представники комендатури з червоними опасками на рукаві (комендантський надзор). В більших містах натомість НКВД переводить нічні перевірки населення. Часто переводяться нічні перевірки населення та документів. Перевірки документів переводяться по базарах, на станціях, театрах, як військових, так і цивільних.

Анекдоти.

Про сьогоднішнє життя в СРСР кружляють різні анекдоти, ось деякі з них:

Десть там в Західній Європі зустрічалися худа дуже корова з гладким хорошим собакою. Привіталися, собака питає корову: “Звідки і куди направляєшся, приятелько?”

“З СРСР в Америку. В нас дуже мало і дуже погано їсти дають, а вимагають норму виконувати в 200 %. Ну, а ти куди?”

“Я в СРСР”.

“Ну, та й чого?” – здивовано спитала корова.

“Знаєш, в нас в Америці їсти можеш скільки хочеш, та й добре, але брехати ніяк не дають”.

Ось другий популярний анекдот:

Один колгоспник подав заяву, щоб його прийняли в партію. От районний парторг питає його:

“Що спонукало вас вступити у партію?”

“Товариш парторг, та ж всім відомо, що партійцям ліпше живеться, власть не чіпляється, а навпаки допомагає”.

“А до жодної банди не належали?”

“Ні, оце до вашої першої вступаю”.

Анекдоти про жінок радянських офіцерів:

Вулицею міста йде дві досить добре одягнені жінки. Серед сірої буденної маси їх зауважують і, проходячи біля них, один перехожий зауважує словами: “От, кралі”. Жінки обурені звертаються до перехожого словами: “Не ми кралі, а наші чоловіки – і нам посилали”.

Одній генеральші, що недавно приїхала до Києва з якогось Ярославля чи Костроми, генерал з Відня прислав їй піаніно. Довго вона возилася з тим піаніно по своїх кімнатах, аж поки собі не вибрала маленьку та низьку кімнату, де вирішила найкраще буде помістити це піаніно. На зауваження сторонніх людей, що в цій кімнаті немає резонансу, зарозуміла генеральша відповіла: “За чем мне ваш Киевский резонанс, если нужно будет, мне муж из-за границы пришлет самый лутший из всей Европы резонанс”.

Друга подібна генеральша, що була вже за кордоном, вирішила “перещеголяти” всі європейські моди. Десь у Празі чи Бухаресті вона бачила, що жінки носять по дві лисиці, і вирішила, що чим більше, тим краще. Прогулюючись якимось з генералом по вулиці, вона начепила таких три чи чотири лисиці. На неї почали зглядатись як на якусь божевільну, але зарозуміла

генеральша не зрозуміла іронічних усмішок і звернулась до генерала зі словами: “Митя, смотри какой фурор я произвела на публику!” На це одержала відповідь генерала: “А я думаю, Глаша, что на публику ты произвела не фурор, а фураж”.

Відвідуючи кіно чи театр, така офіцерша старається начіпити на себе з одежі, що тільки можна. Щоб похвалитись перед глядачами, що сидять поруч в театрі, ще тим, що вона має вдома, вона звертається до чоловіка: “Смотри, смотри, вот такую горсетку ты мне привези с Праги, а такие перчатки из Бухареста, а такие туфли из Берлина, а такое из Вены”. Починається вистава. Жінка, що сиділа поруч, звертається до такої офіцерші, показуючи на сцену: “Увертюра”. Зовсім не розуміючи цього слова, Глаша рахує це образою своєї гідності і розсипається до спантеличеної сусідки потоком образливих слів: “Сама ты увертюра, батько твой увертюра й мать увертюра”.

Вістки.

Для характеристики сьогоденішнього життя на СУЗ, подаємо деякі факти і події.

1. В перших числах вересня 1945 р. в Києві на Диміївці (Сталінці) сталась така подія. Після закінчення війни летун, двічі герой, одержав там квартиру, яка до війни належала жидові. Жид в 1941 р. евакуювався в Середню Азію. Коли почалась війна з Японією, жиди зі Сходу почали втікати на захід. Повернувся також бувший господар жид на Диміївку. Приїхав на свою б[увшу] квартиру і вимагав від летуна, щоб її опустив. Летун, показуючи на свої відзначення ордени, заявив, що н[е м]ає охоти відпустити йому квартири. Хіба жид не бачить з ким має до діла? На це відповів жид: “Що мені ці бляшки! Як захочу, то завтра буду мати більше, ніж ти”. І провів зі зневагою пальцем по орденах. За це одержав по морді. Не довго роздумуючи, жид вииняв пістоль (працював десь в НКВД чи НКГБ) і застрілив льотчика. На крик вибіг другий льотчик – сусід. Жид і цього застрілив. Мати героя, довідавшись про це, вмерла на удар серця.

Ця вістка розворушила народ по всій Сталінці. Почався жидівський погром. Вбито жидівку, а жида від смерті врятувала кінна поліція. Через два дні відбувся похорон побитих. Не зважаючи на те, що зовсім близько знаходився цвинтар на Байко-

Микита Хрущов прощається з Миколою Ватутіним на похороні.
Квітень 1944 р.

вій горі, побитих поховали на Лук'янівському цвинтарі, що знаходився в другому кінці міста. На похороні було людей майже стільки, як на похороні Ватутіна⁴⁷. По дорозі похорон знову перемінився в погром жидів. Щоб якимось справу затушувати, жида зроблено божевільним і вислано на Крим, ніби лікуватись, а властиво засудили.

2. В пресі багато говориться про відбудову Хрещатика в Києві. Саме зруйнування Хрещатика приписується німцям, фактично Хрещатик зруйнували більшовицькі диверсанти, висадили його в повітря з німецькими офіцерами. За два роки відбудовних робіт ніщо не зроблено фактично по самій відбудові. Заледве очищено місце від розвалин, проведено тротуари і посаджено липи. Не видно ще жодного фундаменту не то, що будівлі. А преса кричить про майбутній Хрещатик – шедевр сьогоденішнього рад[янського] будівництва, про скорий хід роботи, про робітничі осяги відбудовників.

⁴⁷ **Ватутін Микола** – радянський воєначальник, генерал армії (1943). 29 лютого 1944 р. виконував огляд частин фронту, під час якого потрапив у засідку, організовану вояками УПА, отримав поранення. 15 квітня помер у військовому шпиталі м. Київ.

Відбудова Києва

3. Серед керівної рад[янської] верхівки панує великий страх перед повстанцями. Коли їдеться потягом на Правобережжя або зах[ідні] обл. СРСР, то йдуть розмови тільки про “бандьорів”. Всім, хто тільки їде туди, радять бути обережними. Одні других страшать. Одначе не всі є тієї думки. В місяці жовтні 1945 р. їхав потягом Брест – Київ майор танкових військ Соколов С. Нашій кореспондентці розповідав таке: Після здобуття Тернополя було дуже тяжко з харчами. Господарська частина відстала, “бандерівці” не давали налагодити постачання. Після цього, як три групи, післані за харчами, не повернулися з сіл, Соколова разом з 50 бійцями вислано в село. Без перешкоди зайшли в село і зібрали відповідні продукти і скот. Коли вертали, з лісу посипались стріли, що розігнали його бійців і скот. Соколов попав у полон до “бандерівців”. В полоні побував три дні. Нічого йому не зробили, н[ез]важаючи на те, що він росіянин. Про повстанців він тепер самої кращої думки. Коли б мені в мою частину таких веселих бойових хлопців, говорить Соколов російською мовою, – я б світ перевернув вверх ногами. Його військові заслуги та національність врятували Соколова від розстрілу, коли вернув у частину.

4. В с. Слобідка, Шолуківський р-н⁴⁸, Вінницької обл. дві жінки за те, що вкрали мішок колгоспної полови, були покарані на 5 р. тюрми.

⁴⁸ Так у тексті, такого району у Вінницькій обл. не існувало. Ймовірно, мова про Калинівський р-н. Села з такою назвою були також у Іллінецькому та Літинському районах.

Тернопіль після завершення боїв. Квітень 1944 р.

5. Дня 9 червня 1944 р. почалася велика облава проти УПА на Вінниччині. Війська НКВД в силі 2000–3000 обложили Брус-линівський ліс та Кошківський і пішли в ліс⁴⁹. Були обсажені всі села, поробили засідки кругом лісу. Військо стояло в терені цілий місяць.

6. Одна жінка похвалилась, що бачила бандерівців. Це донеслось на НКВД. НКВД закликала її до себе й наказало говорити так: “На мене напало 3 бандитів і знасилували мене. Потім наказали, щоб я нікому про це не говорила, бо знищать родину і мене. Записали ім'я, прізвище і село”. Такими чутками компрометує нас НКВД.

---

⁴⁹ Органи НКВС для боротьби з відділами УПА на території Вінниччини залучили 189 окремий стрілецький батальйон 18 стрілецької бригади, відділ (120 солдат) 193 окремого стрілецького батальйону 19 стрілецької бригади і 209 окремий стрілецький батальйон 17 бригади. Для підсилення цих частин також використовувалася група, що складалася із взводу станкових кулеметів, взводу 82 мм мінометів і взводу 80 мм мінометів. Облава почалася з 25 травня 1944 р. та тривала до кінця червня.

7. В с. Кухарах Київської обл.⁵⁰ була гарна церква. Нею завідував староста, б[увший] петлюрівець Клименко⁵¹. Він домагався від київського управління, щоб дозволили правити на укр[аїнській] мові. Про це довідалось НКВД і приїжджало по 2–3 рази в тиждень робити допити. Питали, чому домагається він, щоб правилося на укр[аїнській] мові. “Тому, що ми є українці і хочемо, щоб в нашій церкві відправлялося по-українськи”, – відповів дядько. Це не задоволило НКВД, дядька арештовано, потримано деякий час, а потім знову арештовано та засуджено по 58 ст. за націоналізм.

[8.] В с. Баличі⁵², Смотричського р-ну, К[ам'янець]-Подільської обл., одна покривджена головою колгоспу жінка сказала: “Почекай, почекай! Нехай-но до нас прийдуть бандерівці, я їм все розкажу. Вони тобі покажуть, як знущат[и]ся над бідним народом”.

[9.] На базарі в Жванчик⁵³ продавав інвалід військові речі. До нього підійшов міліціонер і хотів арештувати. На допомогу інвалідові прийшли жінки, на допомогу міліціантові – міліціанти. Почалась бійка. Жінки почали кричати: “Чи наші чоловіки і сини на те проливали кров на фронтах, щоб ви тепер її висисали! Ви сталінські злодюги, будете знищені укр[аїнськими] партизанами як фріци!”

10. На краю ліса б[іля] села Несторовці, Дунаївського р-ну, К[ам'янець]-Подільської обл. є могила повстанця “Сливки”, з відділу Нечая⁵⁴. Сливка помер на цьому місці, ранений в живіт в Барбарівці. Восени 1944 р. населення висипало йому моги-

---

⁵⁰ Зараз с. Кухарі Іванківського р-ну Київської обл.

⁵¹ Ймовірно, йдеться про **Клименка Сергія**, 1891 р. н., с. Буда Полідарівська Іванківського р-ну Київської обл. Проживав у с. Кухарі Іванківського р-ну, не працював. Військовим Трибуналом військ НКВС Київської області 18 вересня 1944 р. засуджений до 10 років позбавлення волі. Реабілітований у 1955 р.

⁵² Так у тексті. Правильно: Балині.

⁵³ Ймовірно, йдеться про села Великий або Малий Жванчик у Дунаєвському р-ні Хмельницької обл.

⁵⁴ **Петруков Володимир** (“Нечай”); ? 1919, с. Нагірне Дубенського р-ну Рівненської обл. – 14.01.1945, ймовірно, с. Саджавка Гусятинського р-ну Тернопільської обл.). Чотовий у сотні “Саблюка” (осінь 1943), отаман (командир) загону (сотні) УПА із Кам'янець-Подільської воєнної округи “226” (1944–1945).

Анатолій Рак
("Боженко", "Хмара")

лу, поставили хрест⁵⁵. Сьогодні часто на цю могилу ходить населення молитися, особливо жінки. Подібно є з могилою Вітрика, що похоронений біля Зеленча⁵⁶.

11. 7 листопада 1944 р. боївка Хмари⁵⁷ розігнала в с. Ласківцях⁵⁸, К[ам'янець]-Подільської обл. та у Фридрихівцях⁵⁹ урочисті збори з нагоди святкування Жовтня. [Замість] докладу про Жовтень був доклад нашого пропагандиста.

12. З К[ам'янець]-Подільської обл. вивезено на Сибір значну частину родин тих, які працювали в нім[ецькій] адміністрації.

---

⁵⁵ Стрелець "Сливка" отримав поранення під час бою загону 29 грудня 1944 р. в с. Барбарівці колишнього Солобковецького р-ну Кам'янець-Подільської обл. Припускаємо, що пам'ятний хрест та могилу на місці захоронення стрільця поставили на весні 1945 р. або ж восени цього ж року.

⁵⁶ Ймовірно, йдеться про с. Зеленче Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.

⁵⁷ **Рак Анатолій** ("Боженко", "Хмара"; ? 1922, Волочиський р-н Хмельницької обл. – 13.07.1948, смт. Скала-Подільська Борщівського р-ну Тернопільської обл.). Мабуть, к-р рою у Тернопільській сотні УНС "Буйні" (11.1943), відправлений з іншими стрільцями та підстаршинами УНС на СУЗ (кін. 1943), к-р чоти у сотні "Запорожця" (УПА-Південь) (04–05.1944), провідник, ймовірно, Чемеровецької округи у Кам'янець-Подільській обл. ОУН (1944), заступник окружного провідника Кам'янець-Подільщини (1945–1948). Мабуть, виконував обов'язки надрайонного провідника ОУН у Кам'янець-Подільській окрузі (1945 р.), к-р боївки ОУН (1944–1946); Відзначений Бронзовим Хрестом заслуги (2.09.1947).

⁵⁸ Так у тексті, ймовірно мається на увазі с. Левківці Волочиського р-ну Хмельницької обл.

⁵⁹ Село Фридрихівка зараз частина м. Волочиськ Хмельницької обл.

II ОРГАНІЗАЦІЙНА РОБОТА

ОУН під час переходів фронтів.

Перехід фронтів 1943–44 рр. застав ОУН на СУЗ в стадії росту. Організація дійшла до своєрідного на ці обставини розбудування. Виробились методи, появились нові кадри, кадри і народ повірили, що можна вести рев[олюційну] боротьбу в обставинах нім[ецької] окупації. Орг[анізаційною] сіткою охоплено більше земель на СУЗ. Були розбудовані наші осередки, наладналась пропаганда, зв'язки, основним завданням Організації стала військова і бойова робота. Створено перші військові клітини, в оргроботі запанував розмах.

В такій ситуації рухнули fronti. Перехід фронтів дуже погано відбився на організаційній роботі. Сітка зрушилась, в більшості випадках була розбита через [німецьку Службу Безпеки] СД. Зв'язки порвались, частина кадрів переїхала в нові терени, наш місцевий елемент з нашого середовища евакуювався. Велика частина попала в зневіру, частина під впливом агентури почала в'язатись з більшовиками, частина пішла в ЧА. Більшовики [бачили] загрозу від нашого руху, почали всіма засобами накидати нам агентуру, намагаючись перебрати керівництво нашої роботи у свої руки. Після переходу фронтів, треба ствердити, що [Організації] не стало. Були поодинокі люди, групки, боївки ([Київщина], Холодноярщина, Уманщина, Вінниччина).

З приходом ЧА більшовики ще більше посилили боротьбу з нами. Переведено дуже широкі і масові арешти націоналістів. Тому що при кінці нім[ецької] окупації наша робота була досить поширена і люди розконспірувались. НКВД вдалось дуже легко викрити наше середовище. Арештовано наших членів, симпатиків, переведено арешти по співчуваючих. Частина з них засуджено і вивезено на роботу, частину, менш підозрілих, вивезено взагалі на роботу. НКВД намагалося якнайширше охопити наші елементи. Один з засобів боротьби з нами була провокація. НКВД і НКГБ через своїх агентів намагались зв'язатись з нашими людьми і створити на СУЗ провокативну ОУН, щоб у цей спосіб основно розбити наш табор. Ця акція мала тільки частинний успіх, бо плани НКВД вдалось розкрити.

Види революційної роботи.

В основному в 1944–45 рр. наша орг[анізаційна] робота на СУЗ проявляється в таких формах:

1. Діяльність орг[анізаційної] сітки.
2. Діяльність рейдуючих відділів.
3. Діяльність групок.

Організаційна сітка віджила після переходу фронту, отямилась від удару, який переживала Організація, тому що народ знову почав за нами шукати. Є прояви стихійного організування людей. Були перші спроби пов'язатись. Почали свою діяльність наші осередки в Києві, Чернігові, Донбасі, Дніпропетровську, Одесі, Миколаєві, Кіровограді, Умані, Полтаві, Вінниці, К[ам'янець]-Подільським. З деякими осередками нам вдалось пов'язатись безпосередньо і очолити. Деякі почали діяти на власну руку, витворюючи свої методи роботи. В деяких нанесли удар НКВД. Мусимо ствердити, що ці середовища досить кволі, це рештки організації, важні вони, одначе, на майбутнє як наші провірені пункти зачепу і організаційної роботи.

Рейдуючі відділи. Цей метод нашої роботи на СУЗ практикувалося за нім[ецької] окупації.

На СУЗ досить часто в 1943–44 рр. були висилані відділи в силі від сотні до куреня в цілях пропагандивно-організаційно-диверсійних. Вони мали великий успіх, головно пропагандивний. Під впливом їхньої діяльності і поява на СУЗ росла дуже скоро нац[іональна] свідомість і рев[олюційна] діяльність. Такі відділи були висилані в Житомирщину, Київщину (доходили до Дніпра), К[ам'янець]-Подільщину, Вінниччину, Одещину. Ця акція висилки рейдуючих груп була продовжена і за більшовицької окупації 1943–44 рр. Деякі з відділів, вислані ще за німців, перебули перехід фронту на СУЗ (Вінниччина). Відділи вислані в рейд, головно літом, проводили пропагандивну роботу, відновляли і скріплювали орг[анізаційну] сітку, вели бойову роботу, очищували терени від ворожого нам елемента.

Поява відділів на СУЗ в час більшовицької окупації пропагандивно мала велике значення. Протибільшовицькі настрої, що знову ожили, набирали [...] переконались, що з більшовиками можна вести боротьбу. [Симпатії] були по нашій стороні.

Часто відділи розганяли колгоспи і майно роздавали населенню, це здобувало нам прихильність серед колгоспного селянства, що ставилось негативно до колгоспів. [Крім] нищення колгоспів проваджено ліквідацію адміністрації (с/ради).

В час рейдів поширювано масово літературу, лозунги, видання [...], організовано мітинги, нищено всі форми більшовицької пропаганди.

[На] відновлення орг[анізаційної] сітки вплинули рейдуючі відділи також. Віднайдено старі орг[анізаційні] точки. Зневірені кадри побачили, що боротьба з більшовиками не припинена, що можлива вона.

Щодо бойової роботи – це були бої з військами НКВД, НКГБ, стрелками, це ліквідація пунктів НКВД, станиць стрелків.

Крім вищезгаданої роботи, відділи проводять чистку терену від сексотів, донощиків, вислужників, зрадників.

Відділи рейдували в силі від сотні до куреня, досить часто чотами. Озброєння: автомати, кріси, кулемети, гранати. Не уживано таборів, харчі забирали з колгоспів. Більший процент учасників рейду – це мешканці СУЗ.

Перейдемо по черзі в хронологічному порядку рейди, що відбувались на СУЗ за більшовицької окупації (неповний стан).

Рейди к-ра Саблюка: Саблюк⁶⁰ рейдував по К[ам'янець]-Подільській і Вінницькій обл. в 1943–44 рр. Був призначений на Вінницьку область. На Вінниці провідником був Батько⁶¹ в цьому часі. Перебував там з других теренів Юра⁶², Яре-

---

⁶⁰ **Качан Остап** (“Остап”, “Саблюк”, “Шаркан”; 1910, с. Теслугів Радивилівського р-ну Рівненської обл. – 18.12.1944, хут. Козаччина с. Залісці Шумського р-ну Тернопільської обл.). К-р сотні (осінь 1943), групи (куреня) (20.12.1943–06.1944), заступник командира Вінницької воєнної округи УПА (10.1943–12.1944); Сотник УПА (24.04.1944), відзначений Золотим Хрестом бойової заслуги II кл. (8.10.1945).

⁶¹ **Грабець Омелян** (“Батько”, “Богун”; 1.08.1911, с. Нове Село Любачівського повіту, Польша – 10.06.1944, біля с. Микулинці Літинського р-ну Вінницької обл.). Вінницький обласний провідник ОУН (09.1943–06.1944), провідник генеральної округи ОУН на Осередніх Українських Землях і командир генеральної воєнної округи (03–06.1944); Відзначений Срібним Хрестом Заслуги (8.10.1945).

⁶² **Гайовський Богдан** (“Юра”; ? Тернопільська обл. – ?). Учасник Похідних груп ОУН (1941), заступник обласного провідника ОУН Кіровоградської обл. (1941–1942), обласний провідник ОУН Кіровоградської обл. (1942), міський провідник ОУН в Дніпропетровську (1942–1943), заступник провідника генеральної округи ОУН на Осередніх і Східних Українських Землях (1944). Місце і час загибелі точно невідомі.

Остап Качан
("Остап", "Саблюк")

Омелян Грабець
("Батько", "Богун")

Богдан Гайовський
("Юра")

Ярослав Білінський
("Бистрий", "Сумний")

ма⁶³, Гармаш⁶⁴ і др. Крім цього на терен Вінниччини був призначений к-р воєнної округи Олег⁶⁵.

Крім Саблюка на Вінниччині перебував деякий час Бистрий⁶⁶, який був призначений на Гайсинщину. Туди, однак, не дійшов з причини приходу більшовиків.

1. Саблюк відбув рейд в м[іся]ці жовтні 1943 р. з Дубенщини на Вінниччину з одною сотнею. З Саблюком йшов як к-р воєнної округи його зверхник Олег, Саблюк був його заступником, а Хмара⁶⁷ нач. штабу. По прибутті до Батька сотню розділено чотами по р-нах: Калинівський, Хмільницький, Літинський. В цьому часі (осінь 1943 р.) УПА на Вінниччині була мало популярна, тому дія-

---

⁶³ **Ткач Михайло** (“Ярема”; 1920, с. Сестрятин Радивилівського р-ну Рівненської обл. – ?). Політвиховник у сотні “Чучупаки” (1943), к-р сотні у курені “Гордієнка”, коротко к-р куреня (10.1943), к-р сотні у групі “Кодак” (11–12.1943), у курені “Бистрого” і групі “Саблюка” (29.12.1943–15.01.1944), виконував обов’язки політвиховника у групі “Саблюка” (01–03.1944), мабуть, політвиховник Вінницької воєнної округи УПА (03–06.1944).

⁶⁴ **“Гармаш”** (“Вулкан”, “Охрім”; ? – 20.07.1946, хут. Вільхава біля с. Зелений Дуб Здолбунівського р-ну Рівненської обл.). Перебував у Дніпропетровську (1943), підпорядковувався крайовому військовому референтові ПСУЗ із призначенням на Уманщину (зима 1943–1944), військовий референт генеральної округи ОУН на Осередніх Українських Землях (з 03.1944), заступник к-ра УПА-Південь (1945), к-р з’єднання “Холодний Яр”, к-р УПА-Південь (12.1945–1946); Сотник (24.04.1946), відзначений Золотим Хрестом Бойової Заслуги II кл. (12.06.1948), Срібним Хрестом Бойової Заслуги I кл. (11.10.1945).

⁶⁵ **Ткачук Ілля** (“Гас”, “Олег”; 1915, с. Плоске Кременецького р-ну Тернопільської обл. – ?). К-р сотні (10.1943), куреня у Групі “Кодак” (12.1943), військовий референт Вінницької області ОУН та к-р Вінницької воєнної округи УПА (10.1943–06.1944). Пораненим здався у полон НКВС (10.06.1944), пішов на співпрацю (12.1944), очолив агентурно-бойову групу під пс. “Остап” (1945). Затриманий підпіллям ОУН на Золочівщині влітку 1945. Подальша доля не з’ясована.

⁶⁶ **Білинський Ярослав** (“Бистрий”, “Сумний”; 1921, с. Товстенке Чортківського р-ну Тернопільської обл. – 24.04.1946, м. Чортків Тернопільської обл.). Навчався у підстаршинській школі ВО “Богун” (04–06.1943), чотовий у сотні “Гордієнка” (літо–осінь 1943), к-р сотні у курені “Кропиви” (10.1943), к-р куреня у Групі “Кодак” і УПА-Південь (11.1943–05.1944). Військовий референт Кам’янець-Подільської області ОУН і к-р Кам’янець-Подільської воєнної округи “226” (літо–осінь 1944), підпорядкований ВО “Лисоня” УПА-Захід (кін. 1944 – поч. 1945).

⁶⁷ **“Хмара”** (? – ?). Начальник штабу Вінницької воєнної округи УПА (10.1943–I пол. 1944).

ти треба було дуже обережно, конспіративно. По якомусь часі дві чоти були майже розбиті, і Саблюк в м[іся]ці грудні 1943 р. разом з Олегом, Хмарою та частиною стрільців вертає на Волинь.

2. 20 грудня 1943 р. [к-р] Саблюк рушає знову на Вінниччину зі сотнею Яреми і чотою з попередньої своєї сотні. Олег і Хмара осталися на Волині. Рейд був дуже тяжкий, бо було дуже зимно і слота. Саблюк лучиться з Батьком і там застає дві сотні Бистрого і Довбуша⁶⁸, які були призначені на Гайсинщину, однак туди не пішли⁶⁹. Батько передає командування над всіма сотнями (три) Саблюкові. В цей час ситуація була дуже важка, по селах стояли німці, а в лісах червоні партизани. З початком січня [19]44 р. ціла група відбула меншими відділами рейди по Літинському р-ні. Осягнуто великі пропагандивні успіхи. Населення побачило силу УПА. Червоні не зачіпали повстанців, бо боялися. Дня 9.1.1944 р. відділ стягнуто в с. Лисогірка⁷⁰, щоб відпочити і відсвяткувати разом [Різдвяні свята]. Того дня по полудні відбувся бій з німцями в цьому ж селі. Він був успішний, німці втекли, залишаючи 80 трупів, 8 автоматів, 2 полкові міномети, 2 гранатомети, 15 кулеметів, 75000 амуніції, 5000 гранат, харчі, убрання і інше. Цей бій мав великий вплив на поширення пропаганди в цьому терені. Після бою відбулась нарада, треба було змінити тактику і терен. Батько захворів і разом з однією сотнею Бистрого пішов на Захід. Решта осталась під командою Саблюка⁷¹. Відділ даліше квартирував по селах. На Водо-

⁶⁸ **“Довбуш”** (? – ? 06.1944, Вінниччина). К-р чоти у сотні “Бистрого” (10.1943), сотні курені “Бистрого” (із 11.1943–15.01.1944), угрупі “Саблюка” (з перервами 15.01–20.04.1944), к-р куреня; Хорунжий (31.08.1944).

⁶⁹ Курінь “Бистрого” складався із сотень “Боруна” (“Буруна”), “Довбуша” та чоти (відділу) під командуванням сотенного “Одисея”. Чота “Одисея” на початку грудня 1943 р. відокремилася від куреня і повернулася на Кременеччину.

⁷⁰ Мабуть, йдеться про с. Лисогірка Літинського р-ну Вінницької обл. або Летичівського р-ну Хмельницької обл.

⁷¹ Провідник “Батько” відправився на захід 15 січня 1944 р. із курінним “Бистрим” та сотнею “Боруна” (“Буруна”). Замість “Бистрого” із сотнею “Довбуша” залишився шеф штабу куреня “Мороз”, який підпорядковувався заступнику к-ра Вінницької ВО УПА “Саблюку”. Таким чином, групі “Саблюка” підпорядковувалися сотня к-ра “Довбуша” на чолі з “Морозом”, сотня “Яреми” та чота під командуванням, ймовірно, “Сокола”. Припускаємо, що ця чота під командуванням “Сокола” об’єдналася із сотнею “Яреми”, яку очолив “Сокіл”, або ж, що мало ймовірно, розгорнулася до стану сотні.

хреще брав участь в освяченні води в с. Петруши⁷²; відділ мав хор і оркестр⁷³. [...] вигляд відділу, оркестр, хор, квартирування по селах, [...] ратури робили враження, що це не партизани, а регуляр[...] тому населення спочатку не довіряло повстанцям, [трактуючи їх] як нім[ецький] провокативний відділ.

Дня, 19.1.44 р. відбувся бій[ий] [...]. 185 німців мали знищити відділ. Саблюк вислав на [...] сотню Довбуша, яка змусила німців через 3 год. бою втікти. [Здоб]уто: автомашину, 2 кулемети, амуніцію. Ворог втратив 29 вбитих і одного полоненого. Повстанців – 2 вбитих. Відділ посувається на захід під натиском німців.

По дорозі на захід Саблюк мав бій біля с. Божиківці⁷⁴ К[ам'янець]-Подільської обл. Німців розгромлено около 200. Німці відступили під заслоною димних гранат.

В с. Канівці⁷⁵ недалеко Збруча відділ обкружили німці на відкритому терені. О год. 10 ранку німці почали наступ в силі 300 СС-ів. Наступали три рази, все були відбиті. Німцям прибувала підмога. О 3 год. пополудні німці поновили наступ в силі коло 1500 чол., 3 танки та різної тяжкої зброї. Повстанці мусіли

⁷² Так у тексті, ймовірно, йдеться про с. Петрашівка Віньковецького р-ну Хмельницької обл.

⁷³ **Оркестр УПА** – при міській адміністрації м. Вінниці та у 109-му батальйоні “шугманшафту” під командуванням Івана Омеляновича–Павленка було створено духовий оркестр. З наближенням німецько-радянського фронту на початку січня 1944 р. оркестр отримав наказ переїхати в Тернопіль, однак у дорозі в Деражнянському р-ні Хмельницької обл. наткнувся на розвідку куреня “Бистрого”. 14 осіб з оркестру приєдналися як мистецько-музична одиниця УПА до куреня. 16 січня 1944 р. члени духового оркестру склали присягу на вірність Українському народові та отримали опікуна – командира “Ангела”. Керівником оркестру був **“Кіліненко”** (можливо, це справжнє прізвище, походив з Кубані). Оркестр УПА разом із групою “Саблюка” рейдував упродовж січня 1944 р. територією Хмельниччини, беручи участь у релігійних і державних святах та при вшануванні полеглих Героїв – стрільців. 24 січня після важкої переправи групи “Саблюка” через р. Збруч біля, ймовірно, с. Оріховець Гусятинського р-ну оркестр потрапив у німецьке оточення, з якого після допитів вибрався у Тернопіль. *Детальніше: “Стріла” Духова оркестра УПА [розмову записав Степан Голяш] // Гомін України. – 1999. – С. 112–116.*

⁷⁴ Ймовірно, йдеться про с. Божиківці Деражнянського р-ну Хмельницької обл.

⁷⁵ Ймовірно, йдеться про с. Канівка Волочиського р-ну Хмельницької обл.

відступити. Німці втратили 70 вбитих, 200 ранених; повстанці – 4 вбитих і 2 ранених. В цьому часі Саблюк відступає через К[ам'янець]-Подільську область в Тернопільську обл. і затримується в Бережанщині.

3. Третій рейд Саблюка відбувся в м[іся]ці лютому 1944 р. З Саблюком іде як його зверхник Олег. Відділ числить дві сотні: Сокола⁷⁶ і Довбуша, в числі 124 [стрільці]. В бойовім порядку доходить до фронту у Вовковинському р-ні, с. Старопольська Гута⁷⁷, там розділюється на дві сотні. Сотня Сокола має переходити окремо фронт, а Олег і Саблюк зі сотнею Довбуша окремо. Після переходу фронту мали сполучитися на Вінниччині. Сотня Сокола (Гузар) була, здається, розбита, Сокіл мав потрапити в руки більшовиків. Саблюк зі своєю сотнею (Довбуш) чіпляє червоні ленти і як “отряд ім. Чапаєва”, “Соединение Старенка” переходять фронт. Більшовики не орієнтувалися, так що відділові вдається пройти в запілля понад 30 км. 24.3.44 р. до с. Трибухи Літинського р-ну, а звідти відділ пішов у ліс. По переході фронту відділ розділено на менші групи і надіслано в терен. Саблюк, Олег пішли в терен шукати зв'язків, домовивши перед тим пункт зв'язку з к[оманди]рами розісланих груп. По 10 днях ніхто на зв'язковий пункт не прийшов і так само на 2, 3, 4 реченець (запасні). Як потім стало відомо, Довбуш постягав всі групи і відійшов на захід⁷⁸. Так Олег і Саблюк остаються без війська, крім трьох хлопців, що були з ними. З часом через знайомих місцевих людей нав'язуються зв'язки з місцевими нашими людьми і організують групу 35–50 чол., з допомогою яких оперують в районах: Літинському, Хмельницькому, Калинівському і Вовковинському. Діяли малими групами від 5–7 чол., вели пропаганду, нищили сексотів, роззброювали

---

⁷⁶ “Сокіл” (“Гузар”; ? – ?). Ймовірно, к-р чоти у сотні “Саблюка” (1943–1944), сотні у групі “Саблюка” (із 15.01–03.1944). Подальша доля невідома, мабуть, потрапив у полон під час переходу фронту в 15–25 березня 1944 р.

⁷⁷ Ймовірно, йдеться про с. Нова Гута Летичівського р-ну Хмельницької обл.

⁷⁸ Припускаємо, що шеф штабу куреня “Бистрого” “Мороз” 20 квітня 1944 р. зібрав сотню “Довбуша” та вирушив у Лановеччину, куди прибув на початку травня.

Бюфен номіналом 300 карбованців із символікою ОУН. 1944 р.

стрелків. Діяльність мала успіх, бо в цьому часі більшовики не переводили жодних акцій. Від м[іся]ця березня до червня на Вінниччині не було жодної акції.

В м[іся]ці (7, 8) червні Олег і Саблюк зустрічаються зі сотнею УПА Шуляка⁷⁹ в Бруслинівському лісі, з якою йшов Батько. При сотні були: Гармаш, Юра, Лихо⁸⁰. Батько остався на зв'язку. Сотня була зібрана з невідповідних людей і до того не вишколоених військово. Олег доручив розділити її на три групи, висилаючи їх в Літинський, Калинівський і Хмільницький райони. Один рій вислано в Летичівський р-н. На другий день почалась генеральна облава в тих теренах. Більшовики кинули в терени дивізію. В часі облави Саблюк розлучається з Олегом, зв'яз-

⁷⁹ **Михальчук Іван** ("Шуляк"; ? – ?). К-р відділу (рою, 14 стрільців) у Кам'янець-Подільській області ОУН (із кін. 10.1943), коротко к-р сотні у курені "Крука" (12.1943), заступник к-ра сотні "Боруна" ("Буруна") (01–02.1944), к-р групи (04–06.1944).

⁸⁰ **"Лихо"** ("Мирон"; ? – ?). Мабуть, референт СБ генеральної округи ОУН на Осередніх Українських Землях (I пол. 1944).

ки порвались. Саблюк, Гармаш, Юра і Лихо йдуть на зв'язок в Уманщину, щоб нав'язатись з місцевою сіткою. Це, однак, не вдається, тому вертають на ЗУЗ, куди прибули 1.9.1944 р.

Батько перебував на Літинщині разом з групою Вознесенка⁸¹, він намагався зв'язатись з Олегом і Саблюком, однак, зв'язкові попали в руки більшовиків. Батько загинув 9 чи 10.II.1944 р.⁸²

4. Рейд к-ра Ворона⁸³, Лисогора⁸⁴ і Онищенко⁸⁵ відбувся 2.3.1944 р. – травнець⁸⁶ 1944 р. Перейдено р-н[и] Олевськ, Коростень, Малин, Потіїв, Чоповичі, Бородянка, Радомськ. В час рейду відділи переживали дуже важкі обставини, мали ряд боїв. Цілий час їх НКВД переслідувало, так що бійці переживали дуже критичні моменти (божеволіли) із-за перевтоми, браку харчів, безнастанних боїв. Великою перешкодою в рейді був сніг, що часто падав.

Була виділена окрема боївка Максима, що діяла у Малинському і Потіївському районах, мала успіхи, а потерпіла втрати 2 вбитих і важко раненого тільки внаслідок нещасливого випадку наскочення на міну.

---

⁸¹ **“Вознесенко”** (? – 25.10.1944, с. Сорока Гусятинського р-ну Тернопільської обл.). К-р групи (чоти) на Вінниччині (04–06.1944), відділу (чоти) у загоні (сотні) “Спартак” Кам’янець-Подільської військової округи “226” (10.1944).

⁸² Так у тексті, мабуть, у тексті одрук. “Батько” загинув 10 червня 1944 р.

⁸³ **“Ворон”** (? – ?). К-р відділу у з’єднанні “Хмельницький” (поч. 1944 р.), к-р відділу у з’єднанні “Базар” (03–04.1944 р.).

⁸⁴ **Петренко Василь** (“Байда”, “Лисогір”; ? 1920, околиця м. Чигирин Черкаської обл. – ? 1945). Перейшов у лави УПА від радянських партизан (1943), к-р відділу у з’єднанні “Хмельницький” (поч. 1944 р.), к-р відділу у з’єднанні “Базар”, заступник к-ра з’єднання “Базар” з військової роботи (03–04.1944 р.). Мабуть, страчений СБ ОУН у 1945 р.

⁸⁵ **Мельник Микола** (“Головка”, “Дмитро”, “Микола”, “Онищенко”, “Павло”, “Федя”; ? 1918, с. Байківці Тернопільського р-ну Тернопільської обл. – ? 17.06.1950, Корецький р-н Рівненська обл.). К-р з’єднання “Базар”, політичний керівник з’єднання “Хмельницький” (1944–1945), провідник Коростенського надрайону (1944), Житомирської округи ОУН (09.1944–09.1945). Потрапив під слідство СБ ОУН (09.1945), з якого втік (23.09.1945). Член самопроголошеного проводу краю “Одеса”, відповідальний за дії у східних районах (з 1946).

⁸⁶ Так у тексті. Правильно: травень.

5. Рейд к-ра Чорненка⁸⁷ відбувся в днях від 24–30.6.1944 р. Стан відділу – 80 людей. Відділ на СУЗ перебував 66 днів. Пройшов 900 км., перейшов через 17 східних районів: Олевський, Емільчинський, Білокоровченський, Барашівський, Коростенський, Чоповичський, Малинський, Радомишський, Бородянський, Іванківський, Димерський, Чорнобильський, Хабневський, [Ново-]Шепелицький, Ельський, Овручський, Славчанський (Житомирська і Київська обл.[].)

За час рейду згинуло 6 осіб, серед них 1 ройовий, а решта стрільці. Відбилось 17 осіб, серед них політвиховник, к-р Замченко⁸⁸, виділено окрему боївку [9] осіб, серед них к-р Панько⁸⁹ і Кобзар⁹⁰. Вислано на зв'язок 30 осіб, без відома пропав один стрілець, дезертирувало 32 особи, серед них 2 чотових, 4 ройових, 2 чотових – політвиховників. Повернулось з рейду 9 осіб, серед них к-ри Лис⁹¹ і Чорненко, решта стрільці.

За час рейду відділ мав [1]1 збройних сутичок, з-поміж них 3 більші бої. Наші втрати: 6 [в]битих, 4 ранених (легко), втрат зброї жодних.

Ворог втратив вбитими 23 чол., ранених невідомо. Здобуто кулемет, 10 автоматів, 28 крісів, 8 пістолів. Замагазиновано 8000 штук патронів нім[ецької] амуніції.

На протязі цілого рейду відділ переслідував батальйон НКВД по охороні тилу фронту, з ним співдіяли місцев[і] НКВД. Відділ намагався перейти на лівий берег Дніпра, але внаслідок зменшення кількості відділу це відложено.

⁸⁷ **Пустовойтенко** (за іншими даними **Постовенський**) **Петро** (“Жук”, “Чорненко”; ? с. Котельня Андрушівського р-ну Житомирської обл. – ?). Заступник к-ра, згодом к-р підрозділу УПА у південній Житомирщині (літо–осінь 1943), керівник розвідки ВО “Тютюнник” (поч. 1944), к-р відділу для спеціальних завдань (03.1944), к-р з’єднання “Крути” (від 20.04.1944 р.). Запідозрений СБ ОУН у співпраці з ворогом, затриманий, однак під час облави НКВС втік (1945). Подальша доля не з’ясована.

⁸⁸ **“Замченко”** (? – ?). Політвиховник з’єднання “Крути” у ВО “Тютюнник” (із 20.04.1944).

⁸⁹ **“Панько”** (? – мабуть, 19.08.1944, с. Кухарі Іванківського р-ну Київської обл.). Керівник Служби Безпеки у з’єднанні “Крути” (із 20.04.1944), к-р боївки (групи) (літо 1944).

⁹⁰ **“Кобзар”** (? – літо 1944, під час рейду?). Політвиховник з’єднання “Крути” у ВО “Тютюнник” (1944).

⁹¹ **“Лис”** (? – ?). Заступник з військової роботи у з’єднанні “Крути” (1944).

За Самостійну Собиру
Українську Державу!

Воля народам!
Воля людям!

МОЛОДЬ УКРАЇНИ!

Уже третій рік змагається Сталін і Гітлер за те, кому з них двоє уварлюють українській наріччю і грабувати молодих і медову текуку української землі. Більше ніж двадцять років грабував нас і промислову сировину України Сталін із своїми прихвостнями і Кола в Україні в 1933 р. шалено поганували голод, він заснавав українською шпешенню, майже за півдари, держави Європи, щоб висмикати з них го поладську країну і скарбові заворушення. Програма України бі. шовицькі фабрики побудувати так, щоб могли виявляти більше вугілля та сталі й пз молодівокую вивозити в москвиншу для перебік на ринні товари, щоб голод правилися в Україні, але за український хліб. Це є господарська експлуатація України. А як змушували сталінські злодоїди з народу? Росіяйте своїх батьків, за що й чому мільйони українців повертає з голоду в 1933 р.?

За що розстріляні або вивезені на Сибір українські інженерники, учени, селяни і робітники? Скільки знитено українських козуністів за те, що вони перешкодили імперіалістам Кремля мінуватися в політичне, господарське і культурне життя України? Скільки потів за український хлібом вивезені в 1940 р. за Сибір більшовицькі грабіжники та інші підарники голодних німців? Тим же українським хлібом ніко іншої тільки сталінські нацизовиці умовилися гітлерівський зграт зайняти Україну в 1941 р.

В 1941 році в Україну прибув Гітлер зі своєю кровавою злодюгою. Він почав продовжувати роботу Сталіна, обрав Україну з хліба та промислової сировини, десяти тисяч українців наказав розстріляти, а мільйони наших батьків, братів і сестер погубив на кожній роботі й на голод, смерть у німецькій лагері.

В 1943 р. вернувся в Україну Сталін одягнений в маршальський мундир з золотими парцями погонами. Українці, що їх двох не досігав крована гітлерівська рука, з його наказу зобов'язалися на страшенні бої в Україні, а вони щодня тисячами гинуть, або вивезено на роботи в Сибір та на Урал. Імперіалістична Москва міняє своє обличчя: терор-імперіаліст, що рушував Україну та інші держави Івана Грізного, Петра I, Катерину II, тепер в Москві розхвалюють хс є, терор родина! Царських обдирів з погонами підчас Жовтневої Революції нещадно розстрілювали, а сьогодні командирів Червоної Армії переіменовано в обдирів, які в причиною їх царській лагоді, Сталін змагається з капіталістами, проти яких підготовляв світову про-

летарську революцію, бенкетує з ними, відзначає їх націонашними орденами СРСР. А хто з салить мільярди доларів, які він починає у цих капіталістів? Чи не наших крованим потом платитиме Сталін своїм боргам?

Проти імперіалістичного гнету Кремля в Берліні виступила Українська Повстанча Армія (УПА). Вона поставила собі за ціль скинути імперіалістичне ярмо й збудувати на українських землях Українську Самостійну Соборну Державу. Ця держава не знаєме ні національного, ні соціального гнету, в ній не буде ні данні, ні капіталістичні, ні партійні імперіалістичні класи, її повноваженнями господарем, володарем притористі від Закарпаття по Кавказ буде український народ.

Від липня місяця 1943 року УПА завало громити німецьких нацидників і їх прихвостнів. Таку же саму боротьбу ксде УПА й на землях України окупованих Сталіном. Вона бється з НКВД і з усіма, хто помагає Сталінові закрощувати український народ і його землю.

Бачиши, щоб за прикладом УПА не підарвало на національну боротьбу вніс український народ, Сталін вимагається оповізнати УПА перед нашим народом, і Тебе, цюте й наші Українці, викаже на братовичому борючому з нею, організувати т. з. «непробитимельне батальйон». Нелеге ж владі сповоздаватися Того злово кривавого та брехливого Сталіна Німець і владі. «Продивляється, не вристь і тику пому, Того й наша Братів Крова Сталінські! Ми, прішши загартовані в бою з гітлерівськими людоджерами, щоб і Тебе згуртувати під вперено знаменою України, — ми ніколи не хотіли й не хочемо пролітати Твоє кипуче молодече кров. А вже з і Ви — сини українського народу, за наволення якого ми віддаємо в бою своє життя! Едується за нами Зиниште коботелів буржуазної держави, переходьте зі зброєю в руках у ряди УПА. Підаруйте на боротьбу з Сталіном і інші народи, які повстають в Європі, на ринні Кавказу, Ураду та Азії. Сильними силами зиниште ненависного ворога й на своїх етнографічних землях побудуйте — кожен народ — національну самостійну державу.

Смерть Гітлерові, смерті Сталінові, смерть усім, хто зазімає на волю України!

Слава борням за Українську Державу!

Слава героїчній українській молоді!

Червень, 1944 р. КОМАНДА
УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНОЧОЇ АРМІЇ
„СХІД“

ДУКАРНИК УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНОЧОЇ АРМІЇ
„СВОБОДА НАРОДАМ“ — Стр. 38 — 44. Нак. 40/000.

За Самостійну Собиру
Українську Державу!

Воля народам!
Воля людям!

РОБІТНИКИ УКРАЇНИ!

Більше, ніж двадцять років стоїть Україна під ноботою червоної імперіалістичної Москви. Більше, ніж двадцять років тисячі загонів зброї, вугілля, залізної руди та іншої промислової сировини котяться з України в країну голодного невідомого загарабника — імперіалістичну Москву. В шахтах Донбасу, в рудниках Криворіжжя, на заводах Харкова, Дніпропетровська та інших промислових містах дяться рясно гришки, кривавий піт, тануть останні сили українських робітників зациркованих сталінською кльомою. Щоб нагробувати сировину виявляють, більшовицькі курасити вималюють від них стахановських темпів роботи, виконання, переіменованих та постійного підвищення норм, соціалізм, однією словом використовують не гірше, а ще гірше на капіталіста. Що ж отримує робітник України за свій тяжкий труд? Ні забезпечено його як сім'ю дочок держав, яких в Україні, молоко і медом живучий, доми-но буття, хазяєтства, властиві їм Промисловому сировинному ввезеною з своєї колонії України московські імперіалісти поставили перебікні заводи й фабрики метрополі — імперіалістичної Москви, а нагробуваних в Україні хлібом харчують робітників тих же заводів і фабрик.

Ще гірше експлуатують робітничого труда завіа в Україні, надбано державних, до її багатств, підземних надр, Гітлер. Ще тяжче норма, ще гірші зарпід, значче віакшошення до людини — ось його зарпідка робітничатву України. Зайвим уже буде розповідати про те, як забезпечують робітників, повернувшись в Україну, Сталін.

Однак усім загарабникам український народ сказав своє рішуче: поді! В окупованій Гітлером і Сталіном країнах все більше й більше розгортається боротьба національно-визвольна боротьба. Поневолени народи боряться за створення самостійних національних держав. Боротьбу українського народу очолює Українська Повстанча Армія (УПА). Більше ніж рік змагається вона з усіма гітлерівськими-в сталінськими посланцями. Ця П — збудувати українську раї і селі на його етнографічних землях

державу без національного і соціального гнету, без помішників і капіталістів, без партійних галасів. Щоб забезпечити робітникам нормальне життя і працю в майбутній Українській Державі, УПА борється за те, щоб велика українська промисловість буда національно-державною, а держава — кооперативно-громадською з факцій, а не ковісарсько-партійної прихвостлі в керівництві підприємствами. За загальний восьмьгодичний день, за справедливу оплату праці, за участь робітників у виробничій підприємстві. За вільний вибір професії і місця праці, за свободу професії, за зникнення стахановщини, соціалізму і підвищення норм. Яка ж недостаток терпіння робітників України, коли багатства України не буде грабувати чужинці — імперіаліст, коли всі вони вітнуть на забезпечення добробуту насестено України? Україна стане знову країною текучою молоком і медом.

Робітників України! Включайтеся в боротьбу за Українську Державу. Повставайте з загонями УПА. Не вичинайте заводах прихвостліте зброю та заупіцію, тивіть робітничі національні резолюції, піднімайте загони, готуйтеся до остаточної розпаран зграбитель. Как виволозения владотів! Тримайте в наметі себе і своїх — зурян народів. На їхніх рудних істатуні, ноні будуйте — національну державу повноваженнями досі народів.

Геть з імперіалізмом Гітлера і Сталіна!
Слава борням за Українську Державу!

Слава борням за національну державу Європи і Азії!

Червень, 1944 р. КОМАНДА
УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНОЧОЇ АРМІЇ
„СХІД“

ДУКАРНИК УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНОЧОЇ АРМІЇ
„СВОБОДА НАРОДАМ“ — Стр. 37 — 44. Нак. 40/000.

Листівки за підписом “Команда Української Повстанчої Армії “Схід”.
Червень 1944 р.

За Самостійну Соборну
Українську Державу!

Воля народом!
Воля людин!

СЕЛЯНЕ УКРАЇНИ!

Три роки, шість місяців. Три роки сходять кров'ю золоті сонячні дні чоркової України. Три місяці шіроку, як навівали п'явки з України гітлерівські злодії. Зацвіли після себе горе й сіноха, зграїли й кров, пролили їх і немовдів'ятим серцем ставована наша земля. На місці безжалюгідної діалоги в Розенберга й Каца в Україну принесли порожні торби голодний Сталін і його „поводатів“ Хрущов. Ще не згодилися рани від кривавих бандитських ножиб гітлерівських душоубій, а вже силку тавру народно кров „схемувати“ віри сталінські собори. Мільйони українців, сталінські хорти потягли від німецькі кулі. Повернутись борці за „родину, за Сталіна“ каліками без ніг, без рук, без очей. А скільки ж не повернувся? Останнє зерно, що чудом уцілоло приховати від завладоючого ора Кокових вояків, вилетіло міхониці Сталіна. Останнє зерно! Останню картоплину! Остання копійчина пішла на „воєнний завод“. Завантажились піддати ще душу й буде по жемію. Але чого ж, чого ж іншого можна було ждати від тих, що насильно ганяли Вас на колосову лаванду, що на Ваших очах криваві й жерни більше ніж двадцять років солодкий під Вашого поту й тори — вагою золотий пішениці, або продавали їх майже за півдара капіталістичним країнам, щоб викликати там господарську кризу, селянські зворушення і створити доганий ґрунт для пролетарської революції. Яких добродійств можна було сподіватись від злощинців, що 1933 р., тисячами косили Вас пророкшию страшною косяю штурно організованого голоду, що примушували Вас потягти по-злочинському, а людським болям і гіршому в кулі збувати почали нужденні колоски на власних ланах.

Селяне України! Не жальтє спасіння ні від Гітлера, ні від Сталіна! Що можуть дати Вам імперіалістичні господарні, коли самі вони обдарили Вас трохи не догола. Якщо український народ не спасе себе сам, то не ярте його жодна сила ні на землі, ні на небі.

Прингадіте собі святи слова нашого пророка Тараса, вумученого імперіалістичною Москвою: „в своїй каті — своя правда, і сила, і воля“.

На поретуюній нашій скриваленій землі зродилась Українська Повстанча Армія (УПА). Ще з ранньої весни 1943 р. торочить вона гітлерівських волюгов, а від липня 1944 р. тронить гробовоначель в НКВД та інших лакеїв Сталіна. Вона бореться проти всіх, що заважають на Україну і зброї своєї не складе доти, доки на українській землі не буде створено Української Самостійної Соборної Держави. Держави без пнів і пошківців, без колгоспної панщини, без бригадари і трудовіди, держави ніщої людини й ніліно-го труда. Домагайте ж її чим лише зможете! Забезпечуйте її домиками, поділяйте з нею окриблені ділоб, поидомагайте її про руки й шапери місцевих сталінських челядників! Використайте й анідуйте сталінських бандололів.

Колгоспники України! Не легковайте агрозою голоду! Воргте нешалою грабує Україну. Не дайте себе до пнів і обертти імперіалістичною московською торборасами Зербагальтє зарп, в черну чергу збійка, і приховуйте їх про черну годину. Домагайтеся розвою колгоспни, підравайте всіма силами і способами немашку колгоспну систему. Не давайте ділет Ваших в „істрелітельніє батальйони“. Воргте хочє напхувати їх на УПА. Йому вигідно, щоб ми самі пролинали свою кров.

Кріп'їтеся брати! День національної революції асіх поворожених черни іми Кремлем народів не за горани. В дощодню женьтє волюгов і захті Кулею, а не хлібом — слаю зустрічаєте кривавих чортів із Кремля. Чорну моголуну йму прогубуйте Ви ти, а не достойне місце на ногу.

Геть з імперіалістами Москва в Берлін!

Слава борцям за Українську Державу!

Слава борцям за національну самостійні держави народів Європи й Азії!

Червень, 1944 р.

КОМАНДА
УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНЧОЇ АРМІЇ
„СХІД“

ДРУКАРНІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНЧОЇ АРМІЇ
„СВОБОДА НАРОДУ“ 1 Паг. 4008

Листівка за підписом “Команда Української Повстанчої Армії “Схід”.
Червень 1944 р.

Б'ЄМО ЗАГАРБНИКІВ УКРАЇНИ (З дій Української Повстанчої Армії)

Осіною 1944 р. нквд в м. Кам'янське (Дніпропетровська область), над Дніпром, викликало собі на допомогу дві сотні большевиків проти місцевого відділу УПА, який роззброював голів колгоспів та інших урядовців і винищував енкаведистів. Дванадцятиденна облога большевиків не дала їм ніякого успіху. Большевики тільки наробили шкоди в довколишніх колгоспах та ще більше спопуляризували визвольну боротьбу УПА.

Осіною 1944 р. у с. Бандурово (Дніпропетровська область) зорганізований большевиками відділ „стрибків“ піддався без бою кільком бійцям одного відділу УПА, що оперув в цьому терені. В багатьох місцевостях „стрибки“ самі видавали українським повстанцям схованих енкаведистів.

Осіною 1944 р. в одному з рейдів по Острівському та Золотоніському районах, на Волині, відділи УПА зробили 48 засідок і звели кілька відкритих боїв, в яких знищено біля 300 енкаведистів. злочито

Початок статті із журналу УПА “Повстанець” за лютий 1945 р.,
число 3, стор. 13

Володимир Кобринович
("Одноріг", "Сівач")

Семен Котик
("Вир", "Кожух")

Агітаційна листівка Українських повстанців

Боївка (9 чоловік), яку виділено, осталась в терені Бородянського і Іванківського р-нів. Здезертирували з відділу місцеві люди, головно б[увші] поліцаї.

Більшовики в боротьбі з відділом користувалися літаком У-2, літак виявив відділ всього раз. Під час рейду переведено у відділі політично-розвідчий вишкіл, випущено 3 бойові листки “На Схід”.

6. Рейд к-ра Івача⁹² відбувся від 9.5. до 20.8.44 р. Брак ближчих даних⁹³.

7. Рейд к-ра Володька⁹⁴ і Панька⁹⁵ по К[ам’янець]-Подільській і Вінницькій обл. відбувся 25.7.–15.11.44 р. Стан відділу – 20 чол. і 2 дівчини. Завдання діяти і закріплятись на зиму в призначеному терені, зв’язатись з другими відділами Вир⁹⁶, Панько⁹⁷. Відділ Володьки йшов разом з відділом Панька таким маршрутом: Кординів, Молотків, Ігнатівці, Бабинський лісок, в Чудівцях перейшли ріку Буг і пішли на Трибухівський ліс Літинського району. Оперували в районах: Літин, Хмельник, Летичів, Вовковинці. Діяльність мала пропагандивний характер. Відділ

---

⁹² Так у тексті, ймовірно йдеться про рейд к-ра “Сівача”: **Кобринівч Володимир** (“Одноріг”, “Сівач”; 1918, с. Антонівка Костопільського р-ну Рівненської обл. – 9.10.1946, там само). К-р сотні у ВО “Заграва” (1943), відділу в з’єднанні “ім. Петлюри” (1944), загону. Комендант боївки СБ, референт СБ ПСК (“Степ”); Поручник (24.04.1945).

⁹³ Детальний звіт про рейд опубліковано: Літопис УПА. Нова серія. – Т. 8: Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944–1946. Документи і матеріали / Упор. Олександр Вовк. – Київ–Торонто, 2006. – С. 964–967.

⁹⁴ **“Володько”** (? – ?). Ймовірно, к-р чоти у групі “Саблюка” (03–06.1944), к-р сотні у з’єднанні “Холодний Яр” УПА–Південь (1944–1945).

⁹⁵ **“Панько”** (? – 15.11.1944, с. Грибова Лановецького р-ну Тернопільської обл.). К-р сотні у з’єднанні “Холодний Яр” УПА–Південь (1944); Поручник (24.04.1945), відзначений Срібним Хрестом бойової заслуги II класу (11.10.1945).

⁹⁶ **Котик Семен** (“Вир”, “Докс”, “Кожух”; 1915, с. Сестрятин Радивилівського р-ну Рівненської обл. – 16.12.1945, біля с. Буща Здолбунівського р-ну Рівненської обл.). К-р сотні (1943), куреня (1944), з’єднання “Холодний Яр” (поч. 1945), к-р УПА–Південь (1945); Сотник (24.04.1945), відзначений Бронзовим Хрестом бойової заслуги (11.10.1945).

⁹⁷ У документі текст відчитується як “Панько” або “Батько”.

не був здібний на поважнішу діяльність через тиф. Три повстанці, в тому числі Володько і Панько лежали в корчах в горячці без медикаментів.

Зв'язку не наладжено, в терені не закріпились, тому вернули назад. Вертали через р-ни: Вовковинський, Межджибівський, далі між [Базалією] і Чугилями до Молоткова (10.11.1944 р.). Дня 15.11.1944 р. в Грибовій б[іля] Лановець були обкружені більшовиками і розбиті. Впало 20 стрільців і три дівчини, впав к-р Панько (дострілився), 7 повстанців було раних, в тому числі Володька.

8. Рейд к-ра Бистрого по К[ам'янець]-Подільській обл. відбувся в днях від 9.9. [д]о 8.11.44 р. Рейд відбувся на підводах і на конях вдень.

Під час рейду мали 2 бої, 5 акцій, проведено пропагандивну роботу в 11 селах. Роздано та розліплено літератури по домах та телефонічних стовпах.

Другий бій був 7.11.44 р. в Турчинському лісі, р-н Станів. Більшовикам в бої допомагало 6 бойових літаків. Бій тривав від полудня до вечора.

Бої відбулися біля с. Валенінки, Дунаєвецького р-ну, розіграно енкаведистів і стрелків. Втрат жодних. Ворожі невідомі. Бій тривав від 10 – 17 год.

З акцій відділ перевів такі: знято обсерваційний телефонічний пункт в с. Нігин, р-н Смотрич 4.11.44 р. людей, які були зібрані до висилки на Донбас, звільнено.

5.11.44 р. забрано телефонічну централю і касу в с. Тинна, Смотринського р-ну.

6.11.44 р. в с. Куяви⁹⁸ Ярмолинецького р-ну розібрано колгосп, а з с/ради забрано телефонічний апарат, касу, три енкаведисти і голову колгоспу.

7.11.44 р. в с. Липівка Сатанівського р-ну забрано телефонічний апарат.

Крім цього, відділ перевів, переїжджаючи, пропаганду. Розліплено летючки, лозунги, роздано селянам збіжжя. В с. Жижінця⁹⁹ відбувався доклад “Жовтнева революція”, який вела сіль-

⁹⁸ Зараз с. Соснів Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.

⁹⁹ Так у тексті, ймовірно йдеться про с. Жишинці Городоцького р-ну Хмельницької обл.

ська вчителька. Замість цього до-
кладу відбувся наш мітинг.

9. Рейд к-ра Вира відбувся від 4.X. – 7.XII.44 р. у Вінницьку область. Стан відділу – 58 чоловік. Маршрут: Коражські ліси, через райони: Анополь¹⁰⁰, Берездів, Шепетівка, Полонне, Баранівка, Мархлевськ¹⁰¹, Чуднів, Янушполь¹⁰², Уланів, Хмельник, Літин, Литичів, [Меджибіж], Староконстантинів, Гриців, Славута. В час маршу відділ мав один бій з НКВД в с. Лозна, р-н Уланів, де вбито одного енкаведиста, одного зловлено. Здобуто: автомат і пістоль, втрат не було. Сила ворога – 30 чоловік. В повороті був другий бій коло с. Великі Мацевичі, р-н Гриців: стан ворога – 50–60 чол. Вбито 4 енкаведисти і зловлено 6 чоловік (директор школи і трактористи), яких звільнено. Здобуто кулемет, автомат і 6 крісів. Втрат не було. Рейд мав характер пропагандивний, нищено колгоспи і роздавано селянам. Під час рейду втрачено одного повстанця вбитого і два ранених.

В час рейду відділ відчував брак хліба, тому що з населення стягнуто на державну поставку.

10. В м[іся]ці листопаді 1944 р. дві групи по 10 чоловік відбули рейди по Білорусії (загін “Стародубський”).

11. Рейд к-ра Сівача (загін “Дораш”) відбувся в м[іся]ці грудні 1944 р. в р-н Словечне по здобуту там весною зброю. Під час рейду відділ провів одну вдачу акцію на пункт ВНОС¹⁰³ в с. Бігунь, р-н Словечне. Рейд тривав 10 днів.

¹⁰⁰ Йдеться про колишнє містечко Ганнопіль Славутського р-ну Хмельницької обл.

¹⁰¹ Зараз смт. Довбиш Баранівського р-ну Житомирської обл.

¹⁰² Зараз смт. Іванопіль Чуднівського р-ну Житомирської обл.

¹⁰³ Із російської: пункт воздушного наблюдения, оповещения и связи.

Бюфон номіналом
200 карбованців. 1944 р.

12. Рейди на Білорусь 8.12.44 р. Група 12 чоловік, на чолі з к[омандир]ом Петром¹⁰⁴ (загін “Стародубський”) відбула розвідочно-пропагандивний рейд на лівий берег р. Прип’ять. Рейд тривав до 10.1.1945 р. (33 дні).

13. Рейд к-ра Павленка¹⁰⁵ відбувся від 6.5.45 р. по 20.5.45 р. по Житомирщині. Перейдено райони: Олевський, Словечанський, Лугинський, і назад.

Відділ перевів пропагандивну роботу, розліплено листівки, роздано літературу, розбито деякі колгоспи, с/ради, кооперативи, майно роздано людям.

14. Рейд к-ра Пашенка¹⁰⁶ (загін “Дорош”) відбувся в травні 1945 р. по північних районах Житомирщини, тривав 2 тижні. Проведено успішну акцію на військові магазини, здобуто військово-виряд.

15. Рейд відділу ім. “Тятиви” (загін “Дорош”) по терені Житомирщини відбувся від 18.5. до 29.5.45 р. під командою к-ра Хмельниченка. Перейдено р-ни: Городниця, Емільчено, Олевськ, рейд мав характер пропагандивний. Розмови, мітинги, знищено ряд колгоспів, кооперативів, с/рад, молочарень, майно роздано населенню. Рейд відбувся без втрат і боїв.

16. Рейд к-ра Велеса¹⁰⁷ (загін “Дороша”) відбувся по північній Житомирщині в м[іся]ці травні 1945 р. Тривав 16 днів.

---

¹⁰⁴ **Мазаний Олександр** (“Петро”; 1919, с. Городець Володимирського р-ну Рівненської обл. – ? 11.1945). Господарчий референт ОУН Володимирського р-ну (1943), к-р сотні у курені “Кори” (12.1943 – поч. 1944), заступник к-ра загону “Стародубський” (1944–1945), відправлений на теренову роботу, ймовірно у Сарненський надрайон ОУН (01.1945). Мабуть, страчений СБ ОУН.

¹⁰⁵ **“Павленко”** (? – ?). К-р відділу в ЗГ “44” (1945).

¹⁰⁶ **Гричан Іван** (“Пашенко”, “Хмельниченко”; 1921, с. Тинне Сарненського р-ну Рівненської обл. – ?). К-р сотні у загоні ім. “Хмельницького”, відділу в з’єднанні “Петлюра”, відділу ім. Тятиви у загоні “Дорош”, член почету шефа штабу ЗГ “44” (1944–1945); Сотник (24.04.1945), відзначений Золотим Хрестом бойової заслуги II кл. (8.10.1945). Мабуть, страчений СБ ОУН у 1945–1946 рр.

¹⁰⁷ **“Велес”** (? – 1945 ?). К-р відділу ім. “Буйного” у загоні “Дорош” (07–09.1944), відправлений на СУЗ для роботи в мережі ОУН (1944–1945), к-р відділу в загоні “Дорош” (із 05.1945); Хорунжий (03.05.1945).

17. Рейд к-ра Гармаша відбувся в днях від 16.7. по 31.7.45 р. по північних районах К[ам'янець]-Подільської обл. Стан відділу – 27 чол., маршрут: Крем'янецьчина, с. Вілія на кордоні, Остріг, Плужне, Заслав¹⁰⁸, Славута, Судилів¹⁰⁹, Полонне. По дорозі заходили до слідуєчих сіл: Радигош, Закриничне, Хотень, Сторониче, Співак, Барбурів¹¹⁰, Клеменіничи¹¹¹, Милованка¹¹². Зустрічали людей з сіл: Мазурка, Гуратина, Станиславки, Комини, Борисів, Мокринь, Сивки, Радошівка, Хуторі, Купине, Нічплани¹¹³[.] Відділ перевів пропагандивну роботу, не мав жодних боїв, завернув назад, тому що саме в цей час пересувались на схід війська ЧА (II-га Білоруська армія). Здобуто від стрелків і старост 5 крісів і автомат. Один з бійців загубився. Між населенням роздано літературу.

18. Рейд загону “Дорош”, почет к-ра Василя¹¹⁴ і боївка к-ра Ваньки¹¹⁵, разом 46 чоловік у м[іся]ці липні 1945 р. відбули 23 денний пропагандивний рейд по північній стороні Житомирщини.

19. Рейд к-ра Василя Вечери відбувся в днях від 21.7. – 7.8.45 р. по терені Житомирщини. Пройдено р-ни: Городниця, Емільчино, Лугинськ, Словечин. Стан людей – 45 чол. Проведено пропагандивну роботу. Боїв і втрат не було.

¹⁰⁸ Так у тексті, йдеться про м. Ізяслав Хмельницької обл.

¹⁰⁹ Так у тексті, йдеться про с. Судилків Шепетівського р-ну Хмельницької обл.

¹¹⁰ Так у тексті, мабуть йдеться про с. Варварівка Славутського р-ну або Полонського р-ну Хмельницької обл.

¹¹¹ Так у тексті, мабуть йдеться про с. Климентовичі Шепетівського р-ну Хмельницької обл.

¹¹² Так у тексті, мабуть йдеться про с. Мальованка Шепетівського р-ну Хмельницької обл.

¹¹³ Так у тексті, мабуть йдеться про Нічпали – зараз частина с. Поляна Шепетівського р-ну Хмельницької обл.

¹¹⁴ **Гудзоватий Петро** (“Василь”, “Вечера”, “Очеретенко”); 6.06.1912, с. Володимирець Жидачівського р-ну Львівської обл. – 29.01.1946, біля с. Ботинь Луцького р-ну Волинської обл.). Шеф штабу ВО “Тютюнник” (1943–1944), військовий референт Північно-східного краю ОУН (“Одеса”) і шеф штабу ЗГ “44” (1944–1946); Сотник (24.04.1945), відзначений Срібним Хрестом бойової заслуги I класу (08.10.1945). *Детальніше*: Марчук І. Сотник УПА Петро Гудзоватий – “Очеретенко” / Ігор Марчук. – Львів, 2011. – 120 с.

¹¹⁵ **Садовський Мирон** (“Ванька”; ? 1914, с. Товпижин Демидівського р-ну Рівненської обл. – ? 1946). К-р чоти у з’єднанні “Петлюра”, загону “Дорош”, провідник Іванківського р-ну у Житомирській окрузі ОУН, член почоту, шеф штабу ВО “Тютюнник” (1944–1945). Потрапив у полон (13.10.1945), засуджений до розстрілу.

Петро Гудзоватий
("Василь", "Очеретенко")

Мирон Садовський
("Ванька")

Командир з'єднання "Холодний Яр" пор. "Миша" ("Великан", Михайло Кондрас) і к-р ВПЖ цього ж з'єднання, реф. СБ Дубнівського надр. "Гроза" (Юрій Дзецько). Фото 1945 р.

20. Рейд к-ра Міші¹¹⁶ (відділ “Дніпро”) відбувся в днях 27.9. – 14.10.45 р. по північній частині К[ам’янець]-Подільської області. Перейдено райони: Плужне, Славута, Ізяслав, Шепетівка, Полонне. В районі Плужне роздано літературу і написано кличі по селах: Півнева Гора, Білотин, Хоровиця.

В р-ні Із[я]слав роздано літературу по селах: Сільце, Голики, Барбарівка, Комини, спалено молотарку, забрано з кооперативи частину товарів, а решту роздано селянам.

В р-ні Шепетівка роздано літератури по селах: Цвітоха, Шепетівка, Климентовичі, Красний Цвіт, Городнявка, Кунто¹¹⁷ і розписано кличі.

В р-ні Полонне село Печ[...]али забрано з кооперативи потрібні речі, розбито колгоспний магазин. Хліб і товари роздано селянам, причому поширено літературу в цьому селі та у Мальованій і Конотопі.

В р-ні Славута роздано літературу по селах: Хутір, Бачин¹¹⁸, Булька¹¹⁹ і Лисиче. Зловлено уповноваженого при військовій частині, по – національності жид, забрано в нього 6000 крб., побалакано, передано літературу і пущено.

Групи були вислані на СУЗ, починаючи від 1944 р. Були вислані головне в області: Київську, Житомирську, К[ам’янець]-Подільську і Вінницьку. Кількість чол. 5 – 8, посувались нелегально партизанським порядком. Завдання: зазнайомитись з призначеним тереном, закріпитись і повести орг[анізаційну] роботу. Точніші звіти маємо з Житомирської, північної частини Київської областей. Про другі терени брак повних звітів.

Підбір людей, висланих на Житомирщину і Київщину, був досить загальниковий, провідниками груп були переважно

---

¹¹⁶ **Кондрас Михайло** (“Великан”, “Міша”, “Софрон”; 1912, с. Курсики Радивилівського р-ну Рівненської обл. – 11.04.1948, біля хут. Загаї Радивилівського р-ну Рівненської обл.). К-р сотні (06.1943–04.1944), куреня у з’єднанні “Холодний Яр” (04–12.1944), відділу “Дніпро” у з’єднанні “Холодний Яр” (1945–1946), з’єднання “Холодний Яр” (кін. літа 1946), к-р УПА-Південь (кін. літа–осінь 1946), член Дубнівського надрайонного проводу ОУН (1946–1948); Поручник (24.04.1945). Автор спогаду “Три роки в УПА” (1947).

¹¹⁷ Так у тексті, ймовірно, повинно бути с. Конотоп Шепетівського р-ну Хмельницької обл.

¹¹⁸ Так у тексті, мабуть, йдеться про с. Вачів Славутського р-ну Хмельницької обл.

¹¹⁹ Зараз с. Волиця Славутського р-ну Хмельницької обл.

люди зі СУЗ. Кожна група одержала перед відходом докладні інформації про завдання і призначений терен на довгих все-сторонніх відправах. Поінформовано кожну групу про спосіб посування і метод роботи на місці. Групи мали посуватись, зберігаючи повну тайну свого напрямку і цілі. Посувались під маркою дезертирів з ЧА. Оминали населені пункти, по дорозі не робили жодних пропагандивних виступів ані сутичок з НКВД. Для збереження більшої конспірації кожна група була забезпечена харчами (сало, сухарі), одягом, взуттям, не говорячи про озброєння. Групи одержали літературу для пропаганди на місцях. Групки посувались часто по 3 разом, а прибувши на призначений терен, розходились, встановлюючи між собою зв'язок через мертві пункти і зв'язкових. Група мала в терені законспіруватись, підготувати хати, криївки, харчі, а щойно потім приступити до роботи.

Вислано 17 груп – стан 17 – 77 [людей].

1. Група **Вітер**¹²⁰, стан 1 – 6, озброєння: 1 кулемет, 2 автомати, 3 пістолі, 4 кріси. Призначений терен у р-н Єльськ, завдання – там закріпитись, пропагандивно впливати на містечко, пролізти в річну флотилію на Прип'яті і опанувати станцію. Група завдання не виконала, причина – Вітер – агент НКВД. Він нарочно провокував сутички зі стр[е]бками, причому впало двох бойовиків, один ранений. Наказав роз[з]броїти стрелків в с/раді, подаючи, що там їх тільки 5-ть, а [в д]ійсності було 20-ть. Стр[е]бки були готові до зустрічі. Сам Вітер остався в лісі. Стрелки відкрили вогонь по боївці, два убили, раненого відібрали. Це було причиною повороту Вітра. Висланий другий раз, повертає, видумуючи нові пригоди. Хотів сісти на автомашину і заїхати в призначене місце. З автомашини його обстріляли, боївка розбіглася, тому вернувся.

2. Група **Кошовий**¹²¹, 1 і 4, озброєння: 2 автомати, 3 кріси, 1 пістоль, теренові карти. Завдання: звернути головну увагу на

---

¹²⁰ **“Вітер”** (? – ? 02.1945). К-р сотні (1944), надрайонний провідник ОУН у Житомирській окрузі, керівник підпільної групи ОУН у Єльському р-ні (1944–1945). Заарештований СБ ОУН, ймовірно, знищений.

¹²¹ **“Кошовий”** (? – ? 02.1945). Політвиховник у сотні (1944), керівник підпільної групи ОУН (1944–1945). Заарештований СБ ОУН, ймовірно, знищений.

пристань Чорнобиль на Прип'яті, опанувати її і закріпитись в околиці. На призначене місце не дійшов, покликуючись на Вітра (йшли разом). Дійсна причина невдачі – агент НКВД.

3. Група **Дунай**¹²², 1 і 4, до призначеного місця дійшов (Овруч), однак завчасне виявлення себе звернуло увагу НКВД і почалась нагінка, внаслідок якої добився аж в ЗУЗ і тут, ранений в часі акції, зістався. Одержаного завдання закріпитись і опанувати околицю та містечко Овруч, як культурний центр тих околиць, не виконав. Причини: з[ас]корє виявлення себе в терені, не опановання ще поодиноких людей в терені, ані відповідних конспіративок. Почали першим зустрічним людям роздавати літературу, при пересуванні з місця на місце брати теренових, розпитувати пряму дорогу. Все це дало можливість зорієнтуватись ворогові про їх рухи і зробили нагінку.

4. Група **Петрук**, 1 і 4, озброєння: 1 автомат, 4 кріси, 2 пістолі. Призначено завдання – опанувати містечко Звягель¹²³ і околицю (Новгород-Волинський) як культурний і залізничний вузол. Завдання не виконали. Причини: особиста халатність і розперезаність. Замість наполегливої упертої праці зайнявся розбиванням кооперативів і шуканням вигідного життя (горілка, мед і т. д.).

5. Група **Шуляк**, 1 і 4, озброєння: 1 автомат, 4 кріси і пістоль. Одержав завдання опанувати околицю і м. Бердичів як центр дрібних промислових одиниць (шкір, заводи, цукроварня, залізнична станція). Завдання не виконав, покликуючись на хворобу. На домагання йти в терен до праці через короткий час прислав видуманий звіт, вказуючи на пророблену вже ним роботу. Як виявилось пізніше – агент НКВД, зі заміром впровадити в мильне розуміння ставлення до праці.

Всі вищезгадані групи відходили в терен до праці в м[іся]ці жовтні 1944 р.

---

¹²² “Дунай” (?), с. Даничів Корецького р-ну Рівненської обл. – ?). Господарчий референт ОУН Корецького надрайону (1944), керівник підпільної групи ОУН у Овручському р-ні, коротко надрайонний провідник у Житомирській окрузі (1944–07.1945).

¹²³ Зараз м. Новоград-Волинський, районний центр Житомирської обл.

6. Група **Борис**¹²⁴, відійшов у листопаді, І і 4. озброєння: 2 автомати, 3 кріси і пістоль. Завдання: закріпитись в околиці Білої Церкви, опанувати місто як культурний центр та залізничний вузол. Відомостей про нього немає.

7. Група **Олексій**, відійшов в листопаді, І і 4. озброєння: 2 автомати, 3 кріси, 1 пістоль. Завдання: оперувати і опанувати середню течію Дніпра (на північ від Києва). Завдання не виконано. По відході з місця відправи завернув своїх бойовиків, кажучи їм, що “ви, хлопці, не знаєте, що тут робити, вертайтеся назад” і сам долучив до Бориса. Про нього немає жодних відомостей.

8. Група **Смілий**, І і 4, озброєння: 1 автомат, 4 кріси, 1 пістоль. Висланий в м[іся]ці грудні 1944 р. Призначений терен – Звягель і околиці. Завдання не виконав. Хиткий тип, пройшов 20 км. [в]глиб свого терену і вернувся, вказуючи на неможливість з огляду на переслідування НКВД.

9. Група **Палій**¹²⁵, І і 5. озброєння: 1 автомат, 1 кулемет, 4 кріси і пістоль. Висланий в м[іся]ці жовтні 1944 р. Призначений терен: Козятин як важливий залізничний вузол. В околичному терені вдержався (р-н [Попільня]), але проявляє дуже малу активність на вказаний пункт (Козятин), щоб дійти, не робив жодних спроб. Пункту опору там не має. Квартирується в більшості по своїх рідних та знайомих, які час від часу підвозять хліб і другі види харчів.

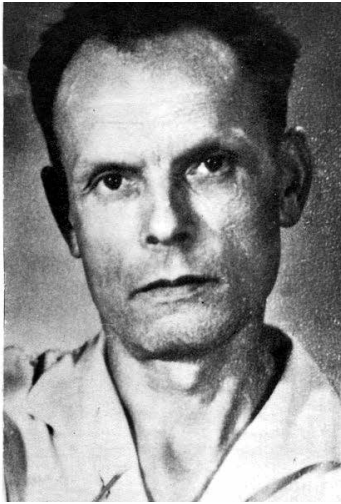
10. Група **Радченко–Лисогуб**¹²⁶, І і 4. озброєння: 1 автомат, 4 кріси, 1 пістоль. Призначений терен – Андрушівка, міс-

---

¹²⁴ **Шумук Данило** (“Боремський”, “Борис”; 20.12.1914, с. Боремщина Любомльського р-ну Волинської обл. – 21.05.2004, м. Покровськ Донецької обл.). Вишкільник в УПА (1944), керівник підпільної групи ОУН у Білоцерківщині Житомирської округи ОУН (1944), надрайонний провідник ОУН у Житомирській окрузі (1944–1945), заарештований органами НКВС (1945). Автор спогадів “За східним обрієм” (1974).

¹²⁵ **Гуменний Борис** (“Палій”; 1923, с. Макарівка Попельнянського р-н Житомирської обл. – ? 10–11.1945). Мабуть, комендант боївки СБ ОУН (1944), надрайонний провідник ОУН у Житомирській окрузі, керівник підпільної групи ОУН (10.1944–1945). Затриманий СБ ОУН, мабуть, знищений.

¹²⁶ **Криворучко Микола** (“Лизогуб”, “Радченко”; ?, мабуть, з с. Самостріли Корецького р-ну Рівненської обл. – ?). Керівник підпільної групи ОУН у Андрушівщині Житомирської округи ОУН (1944–1945).

Данило Шумук (“Борис”)

Ярмолка Володимир (“Нестор”)

течко і околиця. До призначеного місця дійшов. В короткому часі закріпився. Після двох місяців побуту в своєму терені вернувся [на] зв’язок за літературою і новими вказівками, а таких не одержавши, чекав, поки не дістане. Зимою, в місяці січні, від’їхав знову в свій терен, де спільно з Палієм почали розробку терену, не маючи дальших інструкцій до кінця липня, прибули разом зі своїми бойовиками на зв’язок. В часі перебування на зв’язку зимою впав один бойовик в сутичці з ПУВД¹²⁷ (Чумайда), два інших відправлено, [як] не здатних до праці, до відділу.

11. Група **Нестор**¹²⁸, висланий в м[іся]ці жовтні 1944 р. Завдання мав дістати на місці від Палія в терені Козятини. Група 1 і 4. Озброєння: 1 автомат, 4 кріси, 1 пістоль. В перших днях при сутичці з НКВД група розбіглася. Сам Нестор прибув назад і ніхто його [туди] більше не вислав.

¹²⁷ Так у тексті, можливо йдеться про НКВС.

¹²⁸ **Ярмолка Володимир** (“Нестор”; ? м. Березне Рівненської обл. – ? 1950-ті рр. Костопільщина Рівненської обл.). Заступник провідника Костопільського надрайону ОУН (1943), к-р підпільної групи ОУН у Андрушівському р-ні Житомирської окр. ОУН, важко поранений у бою групи з НКВС (1944). Підпорядкувався самопроголошеному проводу краю “Одеса”, працівник пропагандистського відділу (1946–1949).

Луцик Андрій
("Кобзар", "Печериця")

12. Група **Ваньки**, 1 і 5. Озброєння: 2 автомати, 4 кріси, [...] пістолі. Відійшов в м[іся]ці жовтні 1944 р. Назначений терен Іванків¹²⁹ як культурний осередок того терену та околиця. Придержуючись всіх даних йому вказівок, дійшов до свого місця призначення, закріпився і знайшов ряд конспіративок, де перевів частинно організаційно-пропагандивну роботу. Докладних даних [немає].

13. Група **Семушки**¹³⁰, 1 і 4. Озброєння: 2 автомати, 3 кріси, 1 пістоль. Назначений терен – м. Житомир як культурний центр обл. і важний залізничний вузол. У вказаному центрі не вдержався, тільки в його околицях. Опанував ряд конспіративок і поодиноких людей, також розгорнув пропаганду нашої ідеї при допомозі говірок, літератури. Докладного звіту про його працю нема.

14. Група **Печериця**¹³¹, відійшов в м[іся]ці жовтні 1944 р. Стан – 1 і 3. Озброєння: 1 автомат, 3 кріси. Призначений терен – м. Коростень як один з важних пунктів комунікації на півночі правобережжя і околицях. Придержуючись всіх вказівок і засад конспірації, вдержався в околиці, здобуваючи собі на короткий час декілька конспіративок (с. Сантарка, Богушівка, Рудня Білецька). Перші дні по приході в терен група перебува-

¹²⁹ Так у тексті, мабуть, йдеться про колишній райцентр Житомирської обл. Іванопіль.

¹³⁰ **"Семушка"** (? , з Холмщини – ? 12.1945, с. Раївка Радомишльського р-ну Житомирської обл.). Керівник підпільної групи ОУН у околицях Житомира і Радомишльському р-ні, надрайонний провідник у Житомирській окрузі ОУН (1944–1945).

¹³¹ **Луцик Андрій** ("Касян", "Кобзар", "Печериця"; 1919, м. Березне Рівненської обл. – ? 01.1945). Комендант ВПЖ ВО "Заграда" (1944), провідник Київської округи ОУН (05.1944), референт СБ Житомирської округи ОУН (1944–1945); Булавний (31.08.1944).

ла в лісі, а тому часто виходила в село для збірки харчів. При зустрічі з населенням розказували про нашу боротьбу і в розмові старалися ближче познайомити людей з нею. Людей, що скаржилися у своїх розповідях про переслідування їх пануючим режимом, старалися зустрічати і частіше туди заходити, переконуючись тим про щирість їхнього говоріння. По тих знайомих давали пізніше прати білизну, пекти хліб, причому допомагали їм матеріально харчами чи грішми, здобуваючи ще більшу приязнь (с. Сантарка). Коли після цього ці люди ніде не розказували нічого, оставалися ночувати чи днювати. По кількох таких пробах шукали в другому місці так само квартири, залишаючи попередні на “чорну годину”. Сам Печериця впав у м[іся]ці січні 1945 р., перебуваючи [...] грудні 1944 р.

[15. Група] **Деркач**¹³² – 1 і [4]. Озброєння: 1 кулемет, 1 автомат, 4 кріси, 3 пістолі. Маючи вже дещо опановане Печерицею, Деркач дальше рейдував по цьому ж терені, здобуваючи людей і квартири. (З с. Білявка, Красногорка, Ставище, Сутин, Ракошин). За час свого побуту в цьому терені зорганізував декілька людей, як: Ставник, Сантарка, які хоч не дуже ще активно, але включились в боротьбу. При всяких пропагандивно-бойових діях група використовує свої конспіратівки, забезпечуючись там харчами, а [в р]азі потреби і житлом. Коли ходить про відношення до місцевих органів влади, як голови колгоспу, с/ради, уповноваженого НКВД, кермується відношення[м] до місцевого населення. Хто відноситься до населення погано – ліквідується, залежно від обставин (с. Злобичі, р-н Коростень, уповноваженого НКВД вбито через вікно гранатою увечері), інших карано шомполлом – це мало місце в с. Сантарка.

16. Група **Дон**¹³³, 1 і 4. Озброєння: 1 автомат, 4 кріси, 1 пістоль. Завдання: опанувати терен біля Хобного (Каганович). Відійшов в м[іся]ці листопаді 1944 р. разом з Вітром. Завдання не виконав, покликуючись на Вітра і на неможливість посуватися в терені.

¹³² **“Деркач”** (? , Клеванський р-н Рівненської обл. – ? 08.1947, біля с. Сушки Коростенського р-ну Житомирської обл.). К-р чоти УПА (1944), керівник підпільної групи ОУН у Коростенському р-ні (1944–1945), заарештований СБ ОУН (12.1945), реабілітований та повернений у підпілля. Знищений агентом НКВС.

¹³³ **“Дон”** (? , ймовірно з Галичини – ?.05.1945 на Рівненщині). Керівник підпільної групи ОУН (1944–1945).

Володимир Кудра
("Бурлака", "Орест", "Роман")

17. Група **Роман**¹³⁴, вислана в м[іся]ці січні 1945 р. Озброєння: 2 автомати, 4 кріси, один пістоль, разом людей 6-ть. Визначений терен – Чоповичі, Потіївка, Малин, Черняхів як культурні осередки цих околиць і самі околиці. В призначений терен прийшов, закліматизувався і знайшов ряд людей, що співпрацюють (с. Сичівка, Рубанка, Шервині, Буда, Обозінськ і др.). Прибувши в терен, заквартирувався в хатах незнайомих даліше від центру села. Під час перебування, хто приходив у хату чужий, задержував до часу відходу.

На другий день переходив у друге місце. Це тривало доти, поки знайшов поодинокі хати з відповідними людьми, в яких перебував у критичний час. За час від січня до липня біжучого року зліквідував два штатних робітників НКВД (один з них нач. участка в Чоповицькому р-ні в с. Ставки, другий такий же в с. Рубанка, р-н Потіївка), за що населення дуже вдячне. В с. Ясногорка, район Чоповичі, голову с/ради, по національності жидівку, вишомполував, яка не давала населенню спокою викачкою хліба, забирала останній кусок. На другий день вона зреклася головування. За весь час було дві сутички з НКВД, одна в ліску за с. [Берковкою], р-н Малин, друга – засідка в с. Дерманка, р-н Чоповичі, де згинув один бойовик (Міхалко – Улік). На засідку попали, ідучи центральною дорогою села. Енкаведисти почали бити з автоматичної зброї. Коли наші почали

¹³⁴ **Кудра Володимир** ("Бурлака", "Орест", "Роман"; 1922, с. Малий Омеляник (зараз м. Луцьк) – 8.07.1955, с. Сушки Коростенського р-ну Житомирської обл.). К-р чоти, сотні (03.1943–03.1944), загону в з'єднанні "Базар" (1944), керівник підпільної групи ОУН, провідник Коростенського надрайону (1944–1945), заступник Житомирського окружного провідника (з 01.1945), провідник Житомирської округи ОУН "Схід" (09.1945–1955); Поручник (14.10.1951), відзначений Срібним Хрестом заслуги (15.06.1952), Бронзовим Хрестом бойової заслуги (15.07.1952), медаллю "За боротьбу в особливо важких умовах" (15.07.1952).

відстрілюватись, вони втихли. Втрати НКВД – 1 помер від ранення в голову, другий ранений легко. Енкаведе, коли більше вже видно в терені груп, старається робити “прочоски” тих кусків лісу, де, на їх думку, може бути сховище, або де їхня розвідка докаже про постій нашої групи. “Прочоску” таку робили раз енкаведисти при допомозі місцевого активу: голови с/ради, колгоспу, робітників МТС. Акція скінчилася тим, що нікого з повстанців не зловили. Переходили лісними лініями, стріляючи перед себе. По дорозі заходили в села та грабили, що тільки попало під руки (сало, масло і т. д.).

Зі всіх згаданих груп зісталися і діють по сьогодні такі: Семушка, Ванька, Роман, Деркач, Палій, Радченко. Всі інші не вдержалися з вищезгаданих причин. При висилці груп на СУЗ до орг[анізаційної] роботи слід пам'ятати, що туди мусять іти люди найкращі, певні, ідейні; всім спекулянтам, кар'єристам там не місце, бо народ повинен нас бачити як одних з найкращих. Ці хитні типи лише будуть компрометувати себе і цілу Організацію. В райони степові треба людей відданих, а в райони лісові можна мати відважних – тут захищає ліс. В степу ніколи не можна рятуватись втечею, тут обов'язкова відвага. При сутичці з ворогом треба обов'язково відбиватися. Практика показала, що найкраще оперувати групою, що має два автомати, два кріси, один півавтомат. До самої праці треба людей більш підготовити під оглядом ідейним, політичним, організаційним. Кожний бойовик мусить бути одночасно пропагандистом, організатором, а не сліпою машиною. На всі запитання повинен дати відповіді. В разі випадку, коли б бойовик лишився без зв'язку, мусить вести свою роботу без літератури, інструкцій і т. д., бо не може бути для нього виправданням брак згаданого. Особливо треба знати всі постанови в земельних питаннях, як буде виглядати Україна, відношення до учасників ЧА, інтелігенції, школи, церкви та доказати нежиттєвість більшовицької пропаганди. На всі питання мусить давати докладну, роз'яснюючу відповідь, потрібно більше літератури, а зокрема такої, яка б демаскувала рад[янський] лад.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАКЛЮЧЕННЯ

1. Психологічні моменти для рев[олюційної] роботи на СУЗ існують – це широке незадоволення мас з існуючого ладу. Цей психічний процес має організувати і капіталізувати рев[олюційна] організація. Рев[олюційна] ідея, розв'язка всіх питань соціального, національного, громадського в новому н[еб]ільшовицькому дусі, а над усе сильна в більшовицьких обставинах розбудована революційно-політична організація забезпечить успіх. Маса СУЗ перейдуть на сторону революції, повіривши в можливість боротьби з більшовизмом, тому практично побудування рев[олюційної] організації – перше завдання.

2. Більшовики не розв'язали національного, соціального і громадського питань, революційну ідею і організацію треба тому будувати на цих моментах. Рев[олюційні] середовища існують потенціально і можуть бути розбудовані організаційно, в першій мірі серед всіх національностей СРСР, поминаючи росіян хвилює тому, що більшовики діяли зараз на розбудову російського національного першенства, шовінізму, чим захопили основне ядро росіян. На національному моменті можна опиратись серед усіх національностей, включаючи туди широкі верстви інтелігенції в основному, а також робітництва і селянства. Ідея волі народів й боротьби з російським імперіалізмом сьогодні стала актуальним явищем.

На соціальному моменті можемо з'єднати до боротьби всі експлуатовані в СРСР групи, це головне трудові низи – селянство і робітництво, а вкінці трудова інтелігенція, яка може стати ідейним організатором революції.

Радянська демократія – це кпини і знуцання над громадянськими правами в СРСР, панівне становище більшовиків і терор, при допомозі якого хочуть держатися, мобілізує проти них всі громадські прогресивні елементи. Боротьба за волю людини, за особисті права знайде широкий прихильний відгук, що по короткому часі, а головне після перших успіхів революції, заживіє прогресивні елементи. Активізацію мас на цьому відтинку треба підтвердити вже сьогодні.

В сьогоднішній ЧА заіснували дуже серйозні психологічні моменти. Там розбудувати революційні середовища (становість в армії привілеї вищого та партійного офіцерства).

Організаційною konieczністю є включити в революційну боротьбу молодь. Широко і основно розбудована виховно-пропа-

гандивна робота серед молоді, що можуть зробити докази про реакційність більшовизму. Перед нами бій за молодь, від якого залежить існування, точніше тривалість існування нашої роботи.

Силою більшовицького середовища – це сильний керівний центр, залізна дисципліна в низах, ідея загарбання і перебудови світу. На кожному кроці – шкурництво, бюрократизм, авантюризм і імперіалізм.

3. Революційна робота в СРСР – дуже важка. Вести треба боротьбу з “революцією”, з б[увшими] революціонерами, які все-таки мають досить поважний вплив на маси, хто ідейний. Ще найважче: керівники більшовицької держави є [мистці] в штуці керування державою і масами, що вони досягнули внаслідок довголітньої праці як до, так і після створення СРСР. Щоб вдержатись при владі і закріпити своє, навіть і експлуаторське становище, вони вміють доказати свою “правильність”, а революції закинути “агентурність та бандитизм”. Тому такий важкий цей перший бій з більшовиками, який ми зведемо, тому така безоглядна і жорстока в своїх методах боротьба, тому від революційних кадрів вимагається сьогодні особливих прикмет. Керівником сьогоднішньої революційної боротьби є революціонер-професіонал, і [знавець] свого діла, фанатик, всесторонньо вишколений, реальний аж до крайності в підборі методів і засобів, стійкий, безоглядний, твердіший від всіх сталінців. Такі кадри очолять і поведуть боротьбу до перемоги. Такі кадри мусимо виховати на всіх українських землях, а в першу чергу на СУЗ.

4. Засоби боротьби мусимо приміювати різноманітні. Їх треба міняти та приміювати до обставин. Більш успішне – це творення т. зв. організаційної сітки чи кількох рівнорядних, краще децентралізованих і будованих на одній схемі (революційні осередки), далі – це широка пропагандивна кампанія при допомозі лозунгів, написів, листівок, літератури, бесід, мітингів, листів і т. п., далі – бойово-пропагандивна робота при допомозі рейдів повстанчих відділів і при допомозі діяльності боївків, що повинні проявлятися в безпосередній боротьбі з органами НКВД, НКГБ, у нищенні донощицького і вислужницького елемента, у нищенні осередків і органів експлуатації населення (с/ради, колгоспні забудовання, станиці стрелків, пункти заготівлі збіжжя, продуктів і т. п.). Вкінці – мусимо приміювати стале виселення вироблених кадрів в терени, де послаблена або взагалі не існує наша робота. Всестороння боротьба, різноманітні засоби.

ПОКАЖЧИК

- II-га Білоруська армія ЧА 89
III Райх. *Див.* Німеччина
“226”, ВО 16, 69, 75, 80
“44”, ЗГ 88, 89
109 батальйон “шущманшафту” 77
189 окремих стрілецький батальйон
18 стрілецької бригади 68
193 окремих стрілецький батальйон
19 стрілецької бригади 68
209 окремих стрілецький батальйон
17 бригади 68
- “Lend-Lease”, програма 34
- А**
Америка 64
“Ангел”, к-р 77
Англія 49
“Андрій”. *Див.* Безпалько Осип
“Андрій”, к-р чоти 16
Андрушівка, с. Житомирської обл. 94
Андрушівський, р-н 95
Андрушівщина 94
Андрушки, с. Попільнянського р-ну
Житомирської обл. 57
Аннополь, м. *Див.* Ганнопіль, с.
Антонівка, с. Костопільського р-ну
Рівненської обл. 85
- Б**
Бабинський ліс 85
Базалія, смт. Теофіпольського р-ну
Хмельницької обл. 86
“Базар”, з’єднання 80, 98
“Байда”. *Див.* Петренко Василь
Байківці, с. Тернопільського р-ну
Тернопільської обл. 80
Байкове, кладовище (цвинтар) 65
Балин, с. Дунаєвського р-ну
Хмельницької обл. 69
Балич, с. *Див.* Балин, с.
“Балка”, *Див.* Шевченко Арсен
Бандера Степан 20, 22, 30
Баранівка, м. Житомирської обл. 87
Барашівський, р-н 81
Барбарівка, с. *Див.* Варварівка, с.
Барбарівці, с. колишнього Солоб-
ковецького р-ну Кам’янець-
Подільської обл. 69-70
Барбурів, с. *Див.* Варварівка, с.
“Батько”, кер. 85
“Батько”. *Див.* Грабець Омелян
Бачин, с. *Див.* Вачів, с.
Безпалько Осип (“Андрій”, “Остап”)
12-13
Бей Василь (“Гулий”, “Улас
Василенко”) 9, 16
Бережанщина 78
Берездів, с. Славутського р-ну
Хмельницької обл. 87
Березне, м. Рівненської обл. 95-96
Бердичів, м. Житомирської обл. 93
Берковка, с. колишнього Малинського
р-ну Житомирської обл. 98
Берлін, м. Німеччина 65
Бессарабія 32
“Бистрий”. *Див.* Білинський Ярослав
“Бистрого”, курінь 75-78
“Бистрого”, сотня 76
Бігунь, с. Овруцького р-ну Житомир-
ської обл. 87
Біла Церка, м. Київської обл. 94
Білинський Ярослав (“Бистрий”,
“Сумний”) 13, 74-77, 86
Білка, с. Коростенського р-ну
Житомирської обл. 97
Білокоровицький, р-н 81
Білокоровченський, р-н. *Див.* Білоко-
ровицький, р-н
Білорусь 87-88
Білотин, с. Ізяславського р-ну Хмель-
ницької обл. 91
Білоцерківщина 94
Білявка, с. *Див.* Білка, с.
“Богун”, група (ВО) 13, 75
“Богун”. *Див.* Грабець Омелян
Богушівка, с. *Див.* Вишневе, с. Коро-
стенського р-ну Житомирської
обл. 96
“Боженко”. *Див.* Рак Анатолій
Божиківці, с. Деражнянського р-ну
Хмельницької обл. 77
“Боремський”. *Див.* Шумук Данило
Боремщина, с. Любомльського р-ну
Волинської обл. 94
“Борис”. *Див.* Шумук Данило
Борисів, с. Ізяславського р-ну
Хмельницької обл. 89
Бородянка, смт. Київської обл. 80
Бородянський, р-н 81, 85

“Борун” (“Бурун”), к-р сотні 76, 79
“Боруна”, сотня 76, 79
Ботинь, с. Луцького р-ну Волинської
обл. 89
Брест, м. Білорусь 67
Бруслинівський ліс 68, 79
Буг, р. 85
Буда, с. *Див.* Нова Буда, с.
Буда Полідарівська, с. Іванківського
р-ну Київської обл. 69
“Буйні”, сотня 70
Булька, с. *Див.* Волиця, с.
“Бурлака”. *Див.* Кудра Володимир
“Бурун”. *Див.* “Борун”
Бухарест, м. Румунія 64-65
Буща, с. Здолбунівського р-ну
Рівненської обл. 85

В

Валенінки, с. колишнього Дунаєве-
цького р-ну Кам'янець-Подільської
обл. 86
“Ванька”. *Див.* Садовський Мирон
Варварівка, с. Славутського р-ну
Хмельницької обл. 89, 91
“Василь”. *Див.* Гудзоватий Петро
Ватутін Микола 66
Вачів, с. Славутського р-ну
Хмельницької обл. 91
“Велес”, к-р вд. 88
“Великан”. *Див.* Кондрас Михайло
Великий Жванчик, с. Дунаєвецького
р-ну Хмельницької обл. 69
Великі Мацевичі, с. Староконстан-
тинівського р-ну Хмельницької
обл. 87
“Вечера”. *Див.* Гудзоватий Петро
“Вир”. *Див.* Котик Семен
Відділ “Граніт”. *Див.* “Граніт”, вд.
Відділ “Дніпро”. *Див.* “Дніпро”, вд.
Відділ ім. “Буйного”. *Див.* Ім.
“Буйного”, вд.
Відділ ім. “Тятиви”. *Див.* Ім. “Тятиви”, вд.
Відень, м. Австрія 64-65
Вілія, с. Шумського р-ну Тернопіль-
ської обл. 89
Вільхава, хут. с. Зелений Дуб Здолбу-
нівського р-ну Рівненської обл. 75
Вінницька, ВО 73, 75-76
Вінницька, обл. 10, 13, 73, 75, 85, 87, 91
Вінницько-Сумське, партизанське
з'єднання 41
Вінниця, м. 17, 28, 72, 77

Вінниччина 12, 21, 59, 68, 71-72, 75-76,
78, 80
“Вітер”, к-р сотні, групи ОУН, надр.
пров. 92-93, 97
“Вітрик”, стр. 70
ВО “226”. *Див.* “226”, ВО
ВО 3 “Лисоня”. *Див.* “Лисоня”, ВО
Вовк Олександр 18
Вовковинці, смт. Деражнянського р-ну
Хмельницької обл. 85
Вовковинський, р-н 78, 86
ВО “Заграва”. *Див.* “Заграва”, ВО
“Вознесенко”, к-р групи (рою) 80
Вознесенський Микола 34
Волгоград, м. Росія 32
Волинська, обл. 41
Волинь 11, 13, 25, 41, 76
Волиця, с. Славутського р-ну
Хмельницької обл. 91
Володимирець, с. Жидачівського р-ну
Львівської обл. 89
Володимирський, р-н 88
“Володько”, к-р чоти, сотні 85-86
Волочиськ, м. Хмельницької обл. 70
Волочиський, р-н 70
ВО “Схід”. *Див.* “Схід”, ВО
“Ворон”, к-р вд. 80
Воронезький, фронт 27
ВО “Тютюнник”. *Див.* “Тютюнник”,
група (ВО)
“Вулкан”. *Див.* “Гармаш”

Г

Гайовський Богдан (“Юра”) 73-74,
79-80
Гайсин, м. Вінницької обл. 13
Гайсинщина 75-76
Галичина 11, 25, 41, 97
Ганнопіль, с. Славутського р-ну
Хмельницької обл. 87
“Гармаш” (“Вулкан”, “Охрім”) 75, 79-
80, 89
“Гас”. *Див.* Ткачук Ілля
“Герасименко”, к-р вд. 13
Герасименко Василь 26-27
Гнатівці, с. Хмельницького р-ну
Хмельницької обл. 85
Голики, с. Славутського р-ну
Хмельницької обл. 91
Голованівський, р-н 12-13
“Головко”. *Див.* Мельник Микола
“Голочен ліс” 12
“Гордієнка”, курінь 75

“Гордієнка”, сотня 75
Городець, с. Володимирського р-ну
Рівненської обл. 88
Городницький, р-н 88-89
Городниця, смт. Новоград-
Волинського р-ну Житомирської
обл. 88-89
Городнявка, с. Шепетівського р-ну
Хмельницької обл. 91
Грабець Омелян (“Батько”, “Богун”)
20, 73-76, 79-80
“Граніт”, вд. 12
Грибова, с. Лановецького р-ну
Тернопільської обл. 85-86
Гриців, смт. Шепетівського р-ну
Хмельницької обл. 87
Грицівський, р-н 87
Гричан Іван (“Пашенко”,
“Хмельниченко”) 88
Група “Саблюка”. *Див.* “Саблюка”, група
Група “Тютюнник”. *Див.* “Тютюнник”,
група (ВО)
“Гузар”. *Див.* “Сокіл”
“Гулий”. *Див.* Бей Василь
Гуменний Борис (“Палій”) 94-95, 99
Гуратина, с. 89

Г

Голяш Степан 77
Гудзоватий Петро (“Василь”,
“Вечера”, “Очеретенко”) 89-90

Д

Даничів, с. Корецького р-ну
Рівненської обл. 93
Дашковський ліс 13
Деміївка, вул. м. Київ 65
Деражнянський, р-н 77
“Держач”, к-р чоти, групи ОУН 97, 99
Дерманка, с. *Див.* Луки, с.
Дзецько Юрій (“Гроза”) 90
Димерський, р-н 81
Диміївка, вул. *Див.* Деміївка, вул.
“Дмитро”. *Див.* Мельник Микола
“Дніпро”, вд. 91
Дніпро, м. 17, 28, 72-73, 75
Дніпро, р. 32, 57, 72, 81, 94
“Дніпро”, радіостанція 27
Дніпропетровськ, м. *Див.* Дніпро, м.
Дніпропетровська, обл. 10
Дніпропетровщина 12
Довбиш, смт. Баранівського р-ну
Житомирської обл. 87

“Довбня”, заст. к-ра вд. 13
“Довбуш”, к-р чоти, сотні, куреня 76-
78
“Довбуша”, сотня 76-78
Довжок, с. Кам’янець-Подільського
р-ну Хмельницької обл. 16
“Докс”. *Див.* Котик Семен
“Дон”, к-р групи ОУН 97
Донбас 17, 43, 45-46, 50, 56-57, 59,
61, 63, 72, 86
Донеччина 11
Донецьк, м. 28, 56
“Дорош”. *Див.* Ткаченко Микола
“Дорош”, загін 87-89
Дрогобицька, обл. 41
Дубенщина 75
Дубнівський, надр. 90-91
Дунаєвецький, р-н 69-70, 86
Дунаївський, р-н. *Див.* Дунаєвецький, р-н
Дунаївці, смт. Хмельницької обл. 16, 60
“Дунай”, к-р групи ОУН, надр. пров. 93

Е

Європа. *Див.* Європа
Ємільчино, м. *Див.* Ємільчине, смт.
Ємільчинський, р-н. *Див.*
Ємільчинський, р-н
Естонія 19

Є

Європа 19, 63-64
Єльський, р-н 81, 92
Ємільчине, смт. Житомирської обл.
88-89
Ємільчинський, р-н 81, 89

Ж

Жванчик, с. *Див.* Великий Жванчик, с.
Жижинці, с. *Див.* Жищинці, с.
Житомир, м. 28, 96
Житомирська, обл. 9, 14, 16, 41, 44, 52,
81, 91
Житомирська, окр. 80, 89, 93-96, 98
Житомирщина 14, 72, 81, 88-89, 91
Жищинці, с. Городоцького р-ну
Хмельницької обл. 86
“Жук”. *Див.* Пустовойтенко Петро

З

Заборовець Федір 20
Загаї, хут. Радивилівського р-ну
Рівненської обл. 91
Загін “Дорош”. *Див.* “Дорош”, загін

Загін ім. "Хмельницького". *Див.* Ім.
"Хмельницького", загін
Загін "Стародубський". *Див.*
"Стародубський", загін
"Заграва", ВО 85, 96
Закриничне, с. Ізяславського р-ну
Хмельницької обл. 89
"Замченко", пвх. з'єднання "Крути" 81
"Запорожця", сотня 70
Заслав, м. *Див.* Ізяслав, м.
Хмельницької обл.
Західна Європа 63
Збруч, р. 44, 77
Звягель, м. *Див.* Новоград-
Волинський, м.
Зеленче, с. Дунаєвецького р-ну
Хмельницької обл. 70
З'єднання "Базар". *Див.* "Базар",
з'єднання
З'єднання груп "44". *Див.* "44", ЗГ
З'єднання "ім. Петлюри". *Див.* "ім.
Петлюри", з'єднання
З'єднання "Крути". *Див.* "Крути",
з'єднання
З'єднання "Хмельницький". *Див.*
"Хмельницький", з'єднання
З'єднання "Холодний Яр". *Див.*
"Холодний Яр", з'єднання
Злобичі, с. Коростеньського р-ну
Житомирської обл. 97
Золочівщина 75
ЗУЗ 16, 24, 28, 35, 44, 56, 59, 80

I

Іванків, смт. Київської обл. 96
Іванківський, р-н 81, 85, 89
Іваннопіль, смт. Чуднівського р-ну
Житомирської обл. 87, 96
Ігнатівці, с. *Див.* Гнатівці, с.
Ізяслав, м. Хмельницької обл. 89, 91
Ізяславський, р-н 89, 91
Іллінецький, р-н 67
Ім. "Буйного", вд. 88
"ім. Петлюри", з'єднання 85, 88, 89
Ім. "Тягиви", вд. 88
Ім. "Хмельницького", загін 88

K

Кавказ, гори 48, 62
Каганович, м. *Див.* Кагановичі Перші,
смт.
Кагановичі Перші, смт. *Див.* Поліське,
смт.

Казахстан 62
Калинівський, р-н 67, 75, 78-79
Кам'янець-Подільський, м. 17, 72
Кам'янець-Подільська, ВО. *Див.* ВО
"226"
Кам'янець-Подільська, група. *Див.* ВО
"226"
Кам'янець-Подільська, обл. 9, 44, 60,
69-70, 73, 75, 77-79, 85-86, 89, 91
Кам'янець-Подільська, окр. 70
Кам'янець-Подільщина 59, 72
Канівка, с. Волочиського р-ну
Хмельницької обл. 77
Канівці, с. *Див.* Канівка, с.
"Касян". *Див.* Луцик Андрій
Качан Остап ("Остап", "Саблюк",
"Шаркан") 73-80
Київ, м. 10, 17, 27-28, 34, 59, 64-67,
72, 94
Київська, обл. 12, 16, 44, 52, 57, 69, 81, 91
Київська, окр. 96
Київщина 12, 14, 71-72, 91
"Кіліненко", кер. оркестру УПА 77
Кіровоград, м. *Див.* Кропивницький, м.
Кіровоградщина 12
Кіровоградська, обл. 12, 73
Клеванський, р-н 97
Клеменіничи, с. *Див.* Климентовичі, с.
Клименко Сергій 69
Климентовичі, с. Шепетівського р-ну
Хмельницької обл. 89, 91
Климишин Іван ("Крук") 13
Климів Іван ("Легенда") 9-10, 21
"Кобзар". *Див.* Луцик Андрій
"Кобзар", пвх. з'єднання "Крути" 81
Кобринович Володимир ("Одноріг",
"Сівач") 84-85, 87
Ковель, м. Волинської обл. 28
Ковпак Сидір 40-42
"Кодак", група 13, 75
"Кожух". *Див.* Котик Семен
Козаччина, хут. с. Залісці Шумського
р-ну Тернопільської обл. 73
Козятин, м. Вінницької обл. 94-95
Комини, с. Ізяславського р-ну
Хмельницької обл. 89, 91
Кондрас Михайло ("Великан", "Міша",
"Софрон") 90-91
Конотоп, с. Шепетівського р-ну
Хмельницької обл. 91
Коражський ліс 87
Кординів, с. Шумського р-ну
Тернопільської обл. 85

Корецький, надр. 93
Корецький, р-н 80
“Кори”, курінь 88
Корнійчук Олександр 26-27
Коростенський, надр. 80, 98
Коростенський, р-н 81, 97
Коростень, м. Житомирської обл. 80, 96
Корсунь, м. *Див.* Корсунь-Шевченківський, м.
Корсунь-Шевченківський, м. Черкаської обл. 32
Корюківка, м. Чернігівської обл. 41
Костельник Гавриїл 52
Костопільський, надр. 95
Костопільщина 95
Кострома, м. Росія 64
Котельня, с. Андрушівського р-ну Житомирської обл. 81
Котик Семен (“Вир”, “Докс”, “Кожух”) 84-85, 87
Кочубіївка, с. Уманського р-ну 12
Кошківський ліс 68
“Кошовий”, пвх., к-р групи ОУН 92
Край “Одеса”. *Див.* “Одеса”, край
Красний Цвіт, с. *Див.* Червоний Цвіт, с.
Красногірка, с. Коростенського р-ну Житомирської обл. 97
Красногорка, с. *Див.* Красногірка, с.
Кременеччина 76, 89
Криворіжчина 49, 56, 59
Криворучко Микола (“Лизогуб”, “Радченко”) 94, 99
Крим, півострів 48, 66
Кропивницький, м. 17, 28, 72
“Кропива”. *Див.* Процюк Василь
“Кропиви”, курінь 75
“Крук”. *Див.* Климишин Іван
“Крука”, курінь 79
“Крути”, з’єднання 81
Кубань 77
Кудра Володимир (“Бурлака”, “Орест”, “Роман”) 98-99
Кук Василь (“Леміш”) 11, 13
Кунто, с. *Див.* Конотоп, с.
Купини, с. Шепетівського р-ну Хмельницької обл. 89
Курінь “Бистрого”. *Див.* “Бистрого”, курінь
Курінь “Гордієнка”. *Див.* “Гордієнка”, курінь
Курінь “Кори”. *Див.* “Кори”, курінь
Курінь “Кропиви”. *Див.* “Кропиви”, курінь

Курінь “Крука”. *Див.* “Крука”, курінь
Курсики, с. Радивилівського р-ну Рівненської обл. 91
Кухарі, с. Іванківського р-ну Київської обл. 69, 81
Куяви, с. *Див.* Соснів, с.

Л

Лабунька Ілля 18
Лановеччина 78
Ласківці, с. *Див.* Левківці, с.
Латвія 19
Левківці, с. Волочиського р-ну Хмельницької обл. 70
“Легенда”. *Див.* Климив Іван
“Леміш”. *Див.* Кук Василь
Летичів, смт. Хмельницької обл. 85, 87
Летичівський, р-н 79
“Летючий”. *Див.* Сарматюк Степан
“Лизогуб”. *Див.* Криворучко Микола
Липівка, с. Городоцького р-ну Хмельницької обл. 86
“Лис”, заст. к-ра з’єднання “Крути” 81
“Лисогір”. *Див.* Петренко Василь
Лисогірська, с. Летичівського р-ну Хмельницької обл. 76
Лисогірка, с. Літинського р-ну Вінницької обл. 76
“Лисоня”, ВО 16, 75
Лисиче, с. Славутського р-ну Хмельницької обл. 91
Литва 19
Литичів, м. *Див.* Летичів, смт.
“Лихо” (“Мирон”), реф. СБ 79-80
Лівобережжя 11
Літин, смт. Вінницької обл. 85, 87
Літинський, р-н 67, 75-76, 78-79, 85
Літинщина 80
Лозна, с. Хмельницького р-ну Вінницької обл. 87
Лугини, смт. Житомирської обл. 88-89
Лугинськ, м. *Див.* Лугини, смт.
Лугинський, р-н 88-89
Луки, с. Малинського р-ну Житомирської обл. 98
Лук’янівське, кладовище (цвинтар) 66
Луцк Андрій (“Касян”, “Кобзар”, “Печериця”) 96-97
Луцьк, м. 98
Львів, м. 20, 52

М

Мазаний Олександр (“Петро”) 88
Мазурка, с. 89

Макарівка, с. Іванківського р-ну Київської обл. 57
Макарівка, с. Попельнянського р-ну Житомирської обл. 94
Макаровка, с. *Див.* Макарівка, с. “Максим”, к-р боївки 80
Малий Жванчик, с. *Див.* Великий Жванчик, с.
Малий Омеляник, с. *Див.* Луцьк, м.
Малин, м. Житомирської обл. 80, 98
Малинський, р-н 80-81, 98
Мальованка, с. Шепетівського р-ну Хмельницької обл. 89, 91
Марчук Ігор 18, 89
Мархлевськ, м. *Див.* Довбиш, смт.
Меджибіж, смт. Летичівського р-ну Хмельницької обл. 87
Меджибізький, р-н 86
Межджибівський, р-н. *Див.* Меджибізький, р-н
Мельник Микола (“Головка”, “Дмитро”, “Микола”, “Онищенко”, “Павло”, “Федя”) 80
Мельник Яків 41
“Микола”. *Див.* Мельник Микола
“Микола”. *Див.* Процюк Василь
Миколаїв, м. 17, 28, 72
Микулинці, с. Літинського р-ну Вінницької обл. 73
Милованка, с. *Див.* Мальованка, с.
“Мирон”. *Див.* “Лихо”
Мирон Дмитро (“Орлик”) 11
Михайлов Федір 40-41
Михальчук Іван (“Шуляк”) 79
“Міхалко” (“Улік”), бойовик 98
“Міша”. *Див.* Кондрас Михайло
Мокринь, с. 89
Молотків, с. Лановецького р-ну Тернопільської обл. 85-86
Мороз Володимир 18
“Мороз”, нач. шт. куреня 76, 78

Н
Нагірне, с. Дубенського р-ну Рівненської обл. 69
Наддніпрянина 7, 9, 11, 16
“На Схід”, бойовий листок (видання) 85
Нестерівці, с. Дунаєвського р-ну Хмельницької обл. 69
“Нестор”. *Див.* Ярмолка Володимир
Несторовці, с. *Див.* Нестерівці, с.
“Нечай”. *Див.* Петруков Володимир
Нігин, с. Кам’янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. 86

Німецька армія (військо) 21, 31-32, 77
Німеччина 22, 31, 45-46, 49, 56-57, 62-63
Нічпали с. *Див.* Поляна, с.
Нічплани, с. *Див.* Нічпали с.
НКВД. *Див.* НКВС
НКВС 17, 28, 36, 42-46, 49, 52-53, 60-61, 63, 65, 68-69, 71-73, 75, 80-81, 92-95, 97-99, 101
НКГБ. *Див.* НКДБ
НКДБ 28, 36, 42-44, 53, 60-61, 65, 71, 73, 101
Нова Буда, с. Малинського р-ну Житомирського р-ну 98
Нова Гута, с. Летичівського р-ну Хмельницької обл. 78
Нова Ушиця, смт. Хмельницької обл. 60
Нове Село, с. Любачівського пов. Польша 73
Новоград-Волинський, м. Житомирської обл. 93-94
Ново-Шепелицький, р-н 81

О
Ободівка, с. Малинського р-ну Житомирської обл. 98
Обозінськ, с. *Див.* Ободівка, с.
Овруч, м. Житомирської обл. 93
Овручський, р-н 81, 93
“Одеса”, край 80, 89, 95
Одеса, м. 17, 28, 72
Одеська, обл. 12
Одещина 72
“Одисей”, к-р чоти (вд.), сотні 76
“Одисея”, чота (вд.) 76
“Одноріг”. *Див.* Кобриневич Володимир
Одуха Антон 41
ОіСУЗ 11, 13, 16, 73
Олевськ, м. Житомирської обл. 80, 88
Олевський, р-н 81, 88
“Олег”. *Див.* Ткачук Ілля
“Олексій”, к-р групи ОУН 94
Омелянович-Павленко Іван 77
“Онищенко”. *Див.* Мельник Микола
“Орел”. *Див.* “Сталевий”
Орел, м. Росія 60
“Орест”. *Див.* Кудра Володимир
Оринин, с. Кам’янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. 60
Оріховець, с. Гусятинського р-ну Тернопільської обл. 77
Оркестр УПА 77
“Орлик”. *Див.* Мирон Дмитро
“Оскілко”. *Див.* Шевченко Арсен

“Остап”. *Див.* Безпалько Осип
“Остап”. *Див.* Качан Остап
“Остап”. *Див.* Ткачук Ілля
Остріг, м. *Див.* Острог, м.
Острог, м. Рівненської обл. 89
Острозький, р-н 89
ОСУЗ 11, 73, 75, 79
ОУН 7-14, 16-17, 20-21, 25, 45, 70-71,
75, 79-80, 88, 91, 95, 98
“Охрім”. *Див.* “Гармаш”
“Очеретенко”. *Див.* Гудзоватий Петро

П

“Павленко”, к-р в д. 88
“Павло”. *Див.* Мельник Микола
“Палій”. *Див.* Гуменний Борис
“Панько”, кер. СБ у з’єднанні “Крути”,
к-р боївки (групи) 81
“Панько”, к-р сотні 85-86
“Пашенко”. *Див.* Гричан Іван
Переяслав, м. *Див.* Переяслав-
Хмельницький, м.
Переяслав-Хмельницький, м. Київської
обл. 26
Петрашівка, с. Вінковецького р-ну
Хмельницької обл. 77
Петренко Василь (“Байда”, “Лисогір”) 80
Петриків, с. Тернопільського р-ну 7
“Петро”. *Див.* Мазаний Олександр
“Петрук”, к-р групи ОУН 93
Петруков Володимир (“Нечай”) 16, 69
Петруши, с. *Див.* Петрашівка, с.
“Печериця”. *Див.* Луцик Андрій
Печ[...], с. Полонського р-ну 91
Питель Богдан 7-8
Південна Україна 11
Південний, фронт 27
Південно-Західний, фронт 27
Півнева Гора, с. Ізяславського р-ну
Хмельницької обл. 91
Північно-Східний, край 16-17, 85, 89
Підгородне, с. Тернопільського р-ну 7
Плоске, с. Кременецького р-ну
Тернопільської обл. 75
Плужне, с. Ізяславського р-ну
Хмельницької обл. 89, 91
Плужнянський, р-н 89, 91
Поділля 13-14, 25
Подільський, край 9, 16-17
Покровськ, м. Донецької обл. 94
Полісся 11, 25
Поліське, смт. Київської обл. 97
Полонне, м. Хмельницької обл. 87,
89, 91

Полонський, р-н 89, 91
Полтава, м. 17, 72
Полтавщина 12
Польща 19, 36
Поляна, с. Шепетівського р-ну
Хмельницької обл. 89
Полянський Федір 18
Попільня, с. Житомирської обл. 94
Попільнянський, р-н 94
Постовенський Петро. *Див.*
Пустовойтенко Петро
Потіїв, райцентр. *Див.* Потіївка, с.
Потіївка, с. Радомишльського р-ну
Житомирської обл. 80, 98
Потіївський, р-н 80, 98
Правобережжя 28, 32, 60, 67, 96
Прага, м. Чехія 64-65
Придніпров’я 14
Прип’ять, р. 88, 93-93
“Просвіта”, організація 24
Процюк Василь (“Кропива”, “Микола”)
14
ПСУЗ 11-12, 75
Пустовойтенко Петро (“Жук”,
“Чорненко”) 81

Р

Радигош, с. Кам’янець-Подільської
обл. 89
Радомишль, м. Житомирської обл. 80
Радомишльський, р-н 81, 96
Радомськ, м. *Див.* Радомишль, м.
Радомишльський, р-н. *Див.*
Радомишльський, р-н
Радошівка, с. Ізяславського р-ну
Хмельницької обл. 89
“Радченко”. *Див.* Криворучко Микола
Радянський Союз. *Див.* СРСР
Раївка, с. Радомишльського р-ну
Житомирської обл. 96
Райх. *Див.* Німеччина
Райхкомісаріат Україна 22, 24
Рак Анатолій (“Боженко”, “Хмара”) 70
Ракошин, с. колишнього
Коростенського р-ну
Житомирської обл. 97
Рівне, м. 28
Рівненська, група (ВО). *Див.* “Богун”,
група
Рівненська, обл. 41
Рівненщина 97
“Роман”. *Див.* Кудра Володимир
Росія 47, 60, 62

Рубанка, с. Малинського р-ну
Житомирської обл. 98
Рудня Білецька, с. *Див.* Рудня
Білківська, с.
Рудня Білківська, с. Коростенського
р-ну Житомирської обл. 96
Румунія 19, 36

С
“Саблюк”. *Див.* Качан Остап
“Саблюка”, група 75-78, 85
“Саблюка”, сотня 69, 78
Сабуров Олександр 40-41
Саджавка, с. Гусятинського р-ну
Тернопільської обл. 69
Садовський Мирон (“Ванька”) 89-91,
96, 99
Самостріли, с. Корецького р-ну
Рівненської обл. 94
Сантарка, с. Коростенського р-ну
Житомирської обл. 96-97
Сан-Франциско, м. США 47
Сарматюк Степан (“Летючий”) 10
Сарненський, надр. 88
Сарни, м. Рівненської обл. 28
Сатанів, смт. Городецького р-ну
Хмельницької обл. 86
Сатанівський, р-н 86
“Семушка”, к-р групи ОУН, надр. пров.
96, 99
Середня Азія 65
Сестрятин, с Радивилівського р-ну
Рівненської обл. 75, 85
Сибір 62, 70
Сивки, с. Білогірського р-ну
Хмельницького р-ну 89
Сичівка, с. Малинського р-ну
Житомирської обл. 98
“Сівач”. *Див.* Кобринович Володимир
Сільце, с. Славутського р-ну
Хмельницької обл. 91
“Сірій”, к-р вд. 13
“Сірі Вовки”, сотня 16
Скала-Подільська, смт. Борщівського
р-ну Тернопільської обл. 70
Славчанський, р-н. *Див.*
Словчанський, р-н
Славута, м. Хмельницької обл. 41, 87,
89, 91
Славутський, р-н 89, 91
“Сливка”, стр. вд. “Нечая” 69
Слобідка, с. Вінницька обл. 67
Словчанський, р-н 81, 87-89

Словечин, м. *Див.* Словечне, с.
Словечне, с. Овруцького р-ну
Житомирської обл. 87, 89
“Смілий”, к-р групи ОУН 94
Смотрицький, р-н 69, 86
Смотрич, смт. Дунаєвського р-ну
Хмельницької обл. 86
Смотричський, р-н. *Див.*
Смотрицький, р-н
“Сокіл” (“Гузар”), к-р чоти, сотні 76, 78
“Сокола”, сотня 76, 78
Соколов С. 67
Солобківці, с. Ярмолинецького р-ну
Хмельницької обл. 16
Солобковецький, р-н 70
Сорока, с. Гусятинського р-ну
Тернопільської обл. 80
Соснів, с. Ярмолинецького р-ну
Хмельницької обл. 86
Сотня “Бистрого”. *Див.* “Бистрого”,
сотня
Сотня “Боруна”. *Див.* “Боруна”, сотня
Сотня “Буйні”. *Див.* “Буйні”, сотня
Сотня “Гордієнка”. *Див.* “Гордієнка”,
сотня
Сотня “Довбуша”. *Див.* “Довбуша”, сотня
Сотня “Запорожця”. *Див.* “Запорожця”,
сотня
Сотня “Саблюка”. *Див.* “Саблюка”, сотня
Сотня “Сірі Вовки”. *Див.* “Сірі Вовки”,
сотня
Сотня “Сокола”. *Див.* “Сокола”, сотня
Сотня “Чучупаки”. *Див.* “Чучупаки”,
сотня
Сотня “Яреми”. *Див.* “Яреми”, сотня
“Софрон”. *Див.* Кондрас Михайло
“Спартак”, к-р загону (сотні) 80
Співак, с. *Див.* Комини, с.
СПСР 19, 24-26, 28, 30-32, 34, 36, 38,
45-48, 52-57, 60, 63-64, 67, 100-
101
Ставище, с. Коростенського р-ну
Житомирської обл. 97
Ставищенський, р-н 12
Ставки, с. Радомишльського р-ну
Житомирської обл. 98
Ставник, с. колишнього
Коростенського р-ну
Житомирської обл. 97
“Сталевий” (“Орел”), к-р вд. “Граніт” 12
Сталін Йосип 26, 31-32, 36, 38, 45-46,
48, 52
Сталінград, м. *Див.* Волгоград, м.

Сталіно, м. *Див.* Донецьк, м.
Станиславчики, с. 89
“Стародубський”, загін 87-88
Старокостянтинів, м. Хмельницької
обл. 87
Старопольська Гута, с. *Див.* Нова Гута, с.
Степовий, фронт 27
Сторониче, с. Ізяславського р-ну
Хмельницької обл. 89
“Стріла”, музикант оркестру УПА 77
Строкач Тимофій 42
Ступак Феодосій 41
Судилів, с. *Див.* Судилків, с.
Судилків, с. Шепетівського р-ну
Хмельницької обл. 89
СУЗ 7-11, 14, 17-20, 22, 24-25, 28,
30-31, 38, 41, 44-47, 52, 56, 62, 65,
70-73, 81, 88, 91-93, 99-101
Суми, м. 28
“Сумний”. *Див.* Білинський Ярослав
Сумська, обл. 41
Сумське, партизанське з’єднання 41
Сутин, с. колишнього Коростенського
р-ну Житомирської обл. 97
Сушки, с. Коростенського р-ну
Житомирської обл. 97-98
“Схід”, ВО 14

Т
Тернопіль, м. 67-68, 77
Тернопільська, обл. 7-8, 60, 73, 78
Тернопільська, окр. 7
Теслугів, с. Радивилівського р-ну
Рівненської обл. 73
Тетерів, залізнична станція 60
Тинна, с. Дунаєвського р-ну
Хмельницької обл. 86
Тинне, с. Сарненського р-ну
Рівненської обл. 88
Ткач Михайло (“Ярема”) 75-76
Ткаченко Микола (“Дорош”) 14
Ткачук Ілля (“Гас”, “Олег”, аг. пс.
“Остап”) 13, 75-76, 78-80
Товпижин, с. Демидівського р-ну
Рівненської обл. 89
Товстеньке, с. Чортківського р-ну
Тернопільської обл. 75
Трансністрія 13, 58
Трибухи, с. Лігінського р-ну Вінницької
обл. 78
Трибухівський ліс 85
Турчинський ліс 86
“Тютюнник”, група (ВО) 14, 81, 89

У
Україна 7, 10, 19-20, 22, 24, 26-29, 31, 33,
36-38, 41-43, 47, 52, 57, 60, 62, 99
Уланів, с. Хмельницького р-ну
Вінницької обл. 87
“Улас Василенко”. *Див.* Бей Василь
“Улік”. *Див.* “Міхалко”
Уманський, р-н 12
Уманщина 12, 71, 75, 80
Умань, м. 17, 28, 32, 72
УНС 11, 25, 70
УНРА 21
УПА 7-9, 11, 13-14, 15, 17, 25, 36, 45,
66, 68, 75-76, 80-81, 91, 94
УПА-Захід 75
УПА-Південь 7, 13, 70, 75, 85, 91
УПА-Північ 7
УПА-Схід 14-15, 82-83
УРСР 24, 26, 28, 41-42, 47
Усач Андрій 18

Ф
Фастів, м. Київської обл. 28
Федоров Олексій 40-42
“Федя”. *Див.* Мельник Микола
Фінляндія 19
“Франц”, чл. обл. пров. 12
Фридріхівці, с. *Див.* Фридріхівка, с.
Фридріхівка, с. Волочиського р-ну
Хмельницької обл. 70

Х
Хабне, смт. *Див.* Поліське, смт.
Хабневський, р-н 81
Харків, м. 27-28
Харківська, обл. 10, 37
Херсон, м. 42
“Хмара”. *Див.* Рак Анатолій
“Хмара”, нач. шт. Вінницької ВО 75-76
Хмельник, м. *Див.* Хмільник, м.
Хмельницька, обл. 9, 69-70, 77, 86
Хмельницький Богдан 26, 37, 47
“Хмельницький”, з’єднання 80
Хмельниччина 16, 77
“Хмельниченко”. *Див.* Гричан Іван
Хмільник, м. Вінницької обл. 85, 87
Хмільницький, р-н 75, 78-79
Хобне, м. *Див.* Хабне, смт.
Холмщина 96
“Холодний Яр”, з’єднання 75, 85, 90-91
Холодноярщина 71
Хоровиця, с. Славутського р-ну
Хмельницької обл. 91

Хотень, с. *Див.* Хотень Перший, с.
Хотень Перший, с. Ізяславського р-ну
Хмельницької обл. 89
Хрещатик, вул. м. Київ 66
Хрестинівський, р-н 12
Хрущов Микита 49, 66
Хутір, с. Шепетівського р-ну
Хмельницької обл. 89, 91
Хуторі, с. *Див.* Хутір, с.

Ц

Цвітоха, с. Славутського р-ну
Хмельницької обл. 91

Ч

ЧА 26-28, 32-38, 42-45, 49, 52, 55, 58,
61, 71, 89, 92, 99-100
Чемеровецька, окр. 70
Червоний Цвіт, с. Шепетівського р-ну
Хмельницької обл. 91
Черкаська, обл. 12
Чернігів, м. 17, 42, 72
Чернігівське, партизанське з'єднання
41
Черняхів, смт. Житомирського р-ну 98
Черняхівський, р-н 98
Чехія 36
Чигирин, м. Черкаської обл. 80
Чоповичі, смт. Малинський р-н
Житомирської обл. 80, 98
Чоповичський, р-н. *Див.* Чоповицький,
р-н
Чоповицький, р-н 81, 98
"Чорненко". *Див.* Пустовойтенко Петро
Чорнобиль, м. Іванківського р-ну
Київської обл. 93
Чорнобильський, р-н 81
"Чорнота", заст. к-ра вд. "Граніт", к-р вд.
12-13
Чортків, м. Тернопільської обл. 75
Чота (вд.) "Одисея". *Див.* "Одисея",
чота (вд.)
Чугилі, с. *Див.* Чухелі, с.

Чудинівці, с. Хмельницького р-ну
Вінницької обл. 85
Чудівці, с. *Див.* Чудинівці, с.
Чуднів, м. Житомирської обл. 87
"Чумайда", стр. групи 95
Чухелі, с. Волочиського р-ну
Хмельницької обл. 86
"Чучупаки", сотня 75

Ш

"Шаркан". *Див.* Качан Остап
Шевченко Арсен ("Балка", "Оскілко") 12
Шевченко Тарас 28-29
Шепетівка, м. Хмельницької обл. 87, 91
Шепетівський, р-н 91
Шервіни, с. *Див.* Щербини, с.
Шолуківський, р-н 67
"Шуляк". *Див.* Михальчук Іван
"Шуляк", к-р групи ОУН 93
Шумук Данило ("Боремський",
"Борис") 94-95

Щ

Щербатюк Володимир 8
Щербини, с. Черняхівського р-ну
Житомирської обл. 98

Ю

"Юра". *Див.* Гайовський Богдан

Я

Янушполь, м. *Див.* Іваноград, смт.
Японія 65
Ясногірка, с. Чуднівського р-ну
Житомирської обл. 98
Ясногорка, с. *Див.* Ясногірка, с.
"Ярема". *Див.* Ткач Михайло
"Яреми", сотня 76
Ярмолинецький, р-н 86
Ярмолинці, смт. Хмельницької обл. 16
Ярмолка Володимир ("Нестор") 95
Ярославль, м. Росія 64

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР

ВО – Воєнна округа	ОУН – Організація Українських Націоналістів
др. – друге, другі (інше, інші)	ПСК – Північно-східний край
ЗГ – З'єднання груп	ПСУЗ – Південно-східні українські землі
ЗУЗ – Західні українські землі	р-н – район
к-р – командир	СБ – Служба безпеки
МВС – Міністерство внутрішніх справ [СРСР]	СД – (SD – Sicherheitsdienst) Служба безпеки [Німеччини]
МТС – машинно-тракторна станція	с/рада – сільрада
напр. – наприклад	СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
нач. – начальник	СС – (SS – Schutzstaffeln) Охоронні загони [Німеччини]
НКВД – (Народный комиссариат внутренних дел) Народний комісаріат внутрішніх справ [СРСР]	СУЗ – Східні українські землі
НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ [СРСР]	т. д. – так далі, так дальше
НКГБ – (Народный комиссариат государственной безопасности) Народний комісаріат державної безпеки [СРСР]	т. зв. – так званий
обком – обласний комітет	УГКЦ – Українська греко-католицька церква
ОББ – (Отдел по борьбе с бандитизмом) Відділ по боротьбі з бандитизмом [НКВС СРСР]	УНС – Українська народна самооборона
обл. – область, обласний	УПА – Українська Повстанська Армія
ОіСУЗ (ОСУЗ) – Осередні і східні українські землі (Осередньо східні українські землі)	УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
	ЧА – Червона армія

ПЕРЕЛІК ФОТОГРАФІЙ ТА ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Обкладинка видання “ОУН на СУЗ в 1943–1945 рр.”. 1946 р. 6
2. Богдан Питель (зліва) передає документи у Державний архів Тернопільської області. 2011 р. 8
3. Василь Бей (“Гулий”, “Улас Василенко”) 9
4. Іван Климів (“Легенда”) 10
5. Життєпис Степана Сарматюка. 1948 р. 10
6. Дмитро Мирон (“Орлик”) 11
7. Василь Кук (“Леміш”) 11
8. Осип Безпалько (“Андрій”, “Остап”) 12
9. Іван Климишин (“Крук”) 13
10. Василь Процюк (“Кропива”, “Микола”) 14
11. Рукопис листівки за підписом “Команда Української Повстанчої Армії “Схід”. Липень 1944 р. 15
12. Повстанці у наступі. Дереворит Н. Хасевича 18
13. Комендант Рівненської обласної Української Народної Міліції Омелян Грабець і комендант Рівненської міської Української Народної Міліції Федір Заборовець. Літо 1941 р. 20
14. Українська міліція влітку 1941 р. на Вінничині. На синьо-жовтих пов'язках видніється напис “Українська”. 21

15.	Вояки УНРА влітку 1941 р.	21
16.	Звернення німецької адміністрації до селян	23
17.	Мапа Райхкомісаріату “Україна”. 1943 р. (матеріал із Вільної Енциклопедії “Вікіпедія”)	24
18.	Орден Богдана Хмельницького I ступеня	26
19.	Василь Герасименко	27
20.	Олександр Корнійчук	27
21.	Агітаційний плакат Червоної армії	29
22.	Радянська механізована частина, оснащена американськими джипами “Вілліс”. Липень 1943 р.	34
23.	Танки “Черчилль III” британського виробництва рухаються вулицями Києва. Листопад 1943 р.	34
24.	Селяни одного з сіл Харківської області зустрічають воїнів Червоної армії. Літо 1943 р.	37
25.	Агітаційний плакат, присвячений радянським партизанам	39
26.	Сидір Ковпак	40
27.	Олексій Федоров	40
28.	Олександр Сабуров	40
29.	Федір Михайлов	40
30.	Яків Мельник	41
31.	Тимофій Строкач	42
32.	Депортація татарського народу з території Криму. Травень 1944 р.	48
33.	Гавриіл Костельник	52
34.	Околиці Донецька. 1940-ві рр.	56
35.	Микита Хрущов прощається з Миколою Ватутіним на похороні. Квітень 1944 р.	66
36.	Відбудова Києва.	67
37.	Тернопіль після завершення боїв. Квітень 1944 р.	68
38.	Анатолій Рак (“Боженко”, “Хмара”)	70
39.	Остап Качан (“Остап”, “Саблюк”)	74
40.	Омелян Грабець (“Батько”, “Богун”)	74
41.	Богдан Гайовський (“Юра”).	74
42.	Ярослав Білінський (“Бистрий”, “Сумний”)	74
43.	Бофон номіналом 300 карбованців із символікою ОУН. 1944 р.	79
44.	Листівки за підписом “Команда Української Повстанчої Армії “Схід”. Червень 1944 р.	82
45.	Листівка за підписом “Команда Української Повстанчої Армії “Схід”. Червень 1944 р.	83
46.	Початок статті із журналу УПА “Повстанець” за лютий 1945 р., число 3, стор. 13.	83
47.	Володимир Кобриневич (“Одноріг”, “Сівач”).	84
48.	Семен Котик (“Вир”, “Кожух”)	84
49.	Агітаційна листівка Українських повстанців	84
50.	Бофон номіналом 200 карбованців. 1944 р.	87
51.	Петро Гудзоватий (“Василь”, “Очеретенко”)	90
52.	Мирон Садовський (“Ванька”)	90
53.	Командир з’єднання “Холодний Яр” пор. “Міша” (“Великан”, Михайло Кондрас) і к-р ВПЖ цього ж з’єднання, реф. СБ Дубнівського надр. “Гроза” (Юрій Дзезько). Фото 1945 р.	90
54.	Данило Шумук (“Борис”).	95
55.	Ярмолка Володимир (“Нестор”)	95
56.	Луцик Андрій (“Кобзар”, “Печериця”)	96
57.	Володимир Кудра (“Бурлака”, “Орест”, “Роман”)	98

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
I. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД	19
Настрої населення СУЗ в час німецько-більшовицької війни 1941–45 роки	19
Німецька окупація СУЗ 1941 р	19
Самостійницька діяльність і ідея	22
Німецька окупаційна політика	22
Більшовицька окупація України 1943–44 рр	28
Перехід фронтів	31
Червона армія	33
Настрої ЧА	36
Партизани	38
Адміністрація	43
Національно-політичне життя	44
Зріст національної свідомості	47
Російський шовінізм	47
Зріст національної свідомості в СРСР	48
Революційна пропаганда	49
Більшовицька пропаганда	49
Культурне життя	50
Клуби, театри, кіно	50
Побут	51
Релігійне життя	51
Соціальне життя	53
Сталінці	53
Радянські низи	53
Колгоспники	54
Робітники	55
Донбас	56
Інтелігенція	57
Податки	57
Господарське життя	58
Торгівля	58
Молодь	61
Діти	62
Рух населення	62
Анекдоти	63
Вістки	65
II. ОРГАНІЗАЦІЙНА РОБОТА	71
ОУН під час переходу фронтів	71
Види революційної роботи	72
Організаційна сітка	72
Рейдуючі відділи	72
Групи	91
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАКЛЮЧЕННЯ	100
ПОКАЖЧИК	102
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР	112
ПЕРЕЛІК ФОТОГРАФІЙ ТА ІЛЮСТРАЦІЙ	112

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Літопис УПА – це серійне книжкове видання. Його завдання – опублікувати, з дотриманням джерельної точності, документи й матеріали до історії УПА, а також стимулювати й видавати праці про діяльність УПА та історію України того періоду взагалі. Кожний том або група томів Літопису присвячені окремим темам і мають назву. Частина томів охоплює історію УПА за певний період на більших територіях, як, наприклад, на Волині, в Галичині, на українських землях під Польщею тощо. Кожна з цих територій може мати два – три, а то й більше томів. Додаткова серія книжок буде присвячена загальним темам, або збірникам спогадів, праць, або може бути книжкою одного автора на якусь тему. Збірники появляються не періодично, а в залежності від підготовки й опрацювання наступного тому. Нумерація книжок Літопису може йти інакше, ніж за оголошеним територіальним планом чи хронологією подій. Документи передруковуються з дотриманням джерельної точності, зі збереженням загальної форми оригіналу. Конечні виправлення чи відтворення пошкоджених місць відзначаються квадратними дужками або – де потрібно – пояснені в примітках. Так само відзначаються додані редакцією слова, пояснення чи заголовки в тексті. Інші підпільні матеріали – мемуари, меморандуми, публіцистика тощо – передруковуються без пропусків, проте мовні й правописні виправлення детально не відзначаються, хіба в особливих випадках. Як правило, передруки беруться з оригіналів, але при відсутності оригіналу до уваги береться найвірогідніша копія чи передрук. В усіх випадках точно подається джерело, а у випадку передрукованих архівних матеріалів – теж місце збереження даного матеріалу. Кожний том має довідник осіб та місцевостей і словник неясних слів, скорочень та маловживаних чи незрозумілих слів.

LITOPYS UPA –CHRONICLE OF THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY

Litopys UPA is a series of books, produced with the aim of publishing source documents and materials relating to the history of the UPA, as well as stimulating and publishing works about the activities of the UPA and, in a more general way, the history of Ukraine of that period. Each volume or group of volumes of Litopys UPA is devoted to a specific theme and has a separate title. Some of the volumes deal with the history of the UPA in a given period of time or in a given region – for example, in Volyn', in Halychyna, in the regions of Ukraine held by Poland and so on. Two, three, or even more volumes may be devoted to general themes, to collections of memories, or to single books by individual authors dealing with particular questions. The appearance of Litopys UPA is not periodic, and depends on the pace at which successive volumes are compiled and prepared for print. The volumes may appear in an order other than that indicated above, based on a territorial and chronological principle. In reprinting documents, we adhere strictly to their sources and preserve the general form, language and orthography of the originals. Places in the text where corrections have had to be made, or where the original documents have been damaged or had to be reconstituted, are designated with square brackets, or, if necessary, provided with explanatory footnotes. Words, explanations, or titles inside the texts that have been added by the editors are indicated in a similar manner. Other underground materials – memories, memoranda, works of publicists and the like – are also reprinted without omissions, but only in exceptional cases are linguistic and orthographic corrections indicated. Reprints are based on original texts. In cases where the original text is not available, the reprint is based on the most reliable copy of reprint. The sources of all materials used are clearly indicated and in the case of reprinted archival material, their present locations are also given. Each volume is provided with an index of names of persons and places and a glossary listing names that may not be clear, abbreviations and rarely used or incomprehensible words.

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ **Серійне книжкове видання документів, матеріалів і наукових праць** **до історії Української Повстанської Армії**

Досі появилися такі томи Літопису УПА основної серії:

Том 1. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга 1: Початки УПА; документи і матеріали. Містить політичні й організаційні документи та матеріали до історії УПА на Волині та Поліссі. Третє, виправлене вид., 1989 р., 256 с.

Том 2. Волинь і Полісся: німецька окупація. Книга 2. Містить підпільні документи і матеріали про бойові дії УПА на Волині й Поліссі. Друге, виправлене видання, 1985 р., 256 с.

Том 3–4. Чорний Ліс: видання команди Станиславівського тактичного відтинка УПА, 1947–1950 роки. Книга 1 і 2. Містять меморіали, біографічні нариси й документи про дії відділів УПА Станиславівського ТВ УПА, оповідання, новели й вірші.

Том 3. Книга 1: 1947–1948. Друге, виправлене видання, 1987 р., 272 с.

Том 4. Книга 2: 1948–1950 (продовження). Друге, виправлене видання, 1989 р., 288 с.

Том 5. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга 3: спомини учасників. Містить спогади, рецензії та підпільні матеріали про дії УПА, повідомлення про догвор про ненапад між ГК УПА й угорською армією. 1983 р., 312 с.

Том 6. УПА в світлі німецьких документів, 1942–1945; книга 1: 1942 – липень 1944. Містить аналізи, меморандуми, повідомлення, звіти, а також переклади українських документів для центральних політичних, військових і поліційних установ. 1983 р., 256 с.

Том 7. УПА в світлі німецьких документів; 1942–1945; книга 2: серпень 1944–1945. 1983 р., 272 с.

Том 8. Українська Головна Визвольна Рада; документи, офіційні публікації, матеріали; книга 1: 1944–1945. Містить основні документи Першого Великого Збору УГВР, передрук органу Президії УГВР *Вісник* (ч. 4 (7), серпень 1945), статті та матеріали з 1944–45 рр., які стосуються цілоти визвольного руху. 1980 р., 320 с.

Том 9. Українська Головна Визвольна Рада; книга 2: 1946–1948. Містить видання УГВР *Самостійність* і *Бюро інформацій УГВР* та інші матеріали. 1982 р., 520 с.

Том 10. Українська Головна Визвольна Рада; книга 3: 1949–1952. Містить документи, офіційні повідомлення, публікації й матеріали УГВР в Україні, між ними *Бюро інформацій УГВР*, вип. 4, 6 і 9. 1984 р., 424 с.

Том 11. Тернопільщина: список впадших героїв української революції в боротьбі з московсько-більшовицьким окупантом за час від 13 березня 1944 до 31 грудня 1948 року. Підпільне видання містить біографії 725 осіб, які загинули на території Тернопільської округи та подає нові дані про смерть 100 невідомих повстанців. 1985 р., 248 с.

Том 12. Третя подільська воєнна округа УПА (“Лисоня”). Містить видані командою ВО описи боїв відділів від 11.1943 до 08.1945 р., збірник підпільних пісень “*Повстанський стяг*” виданий з нагоди п’ятиріччя УПА в 1947 р. 1989 р., 352 с.

Том 13. Перемищина – Перемиський курінь; книга 1: Денник відділу “Бурлаки” (В. Щигельського). Містить денник цього відділу (“Ударники”-4, 94а) від 10.1946 р. До 24.10.1947 р., ведений бунчужним “Буркуном”, з епілогом Б. Гука (“Скали”), списки вояків, господарські документи. 1986 р., 370 с.

Том 14. Перемищина – Перемиський курінь; книга 2: Денники й документи. Містить денники сотенного “Криляча” (Я. Коцьолка) з 1944 і 1947 років, які продовжив сот. “Бурлака” (В. Щигельський), денник сотні “Криляча” (ведений бунчужним “Орестом”) і документи обох сотень. 1987 р., 262 с.

Том 15. Костянтин Гіммельрайх: Спогади командира відділу особливого призначення “УПА-Схід”. Автор-княнин – оповідає про свою переживання від 1941 р. до рейду на Захід в 1945 р. (мобілізація до ЧА, німецький полон, окупований Київ, участь у підпіллі ОУНм, старшинська школа, мандрі по Поділлі й к-р вд. особливого призначення УПА-Схід). 1987 р., 266 с.

Том 16. Підпільні журнали закерзонської України, 1945–1947. Містить передруки підпільних журналів: “Тижневі вісті”, “Лісовик”, “Інформативні вісті”, “Інформатор” і “Перемога”. Всі числа журналів супроводяться англomовним резюме. 1987 р., 608 с.

Том 17. Англomовні видання українського підпілля, 1946–1947. Містить передруки підпільних видань: “Нові Лідіце”, “Виселення єпископа Коциловського”, “Вибори в СРСР”, “Нова голодова катастрофа в Україні”, “Фашистське страшило”, “До братніх чеського і словацького народів”. 1988 р., 192 с.

Том 18. Карпатська група УПА “Говерля”; книга 1: Документи, звіти та офіційні публікації. Містить передрук підпільного видання командування групи *Шлях перемоги*, звіти команд ТВ УПА й звіти к-рів відділів та підвідділів 24 ТВ УПА “Маківка”. 1990 р., 328 с.

Том 19. Карпатська група УПА “Говерля”; книга 2: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру. Охоплює нариси і спомини друковані у підпіллі та написані старшинами і вояками УПА після переходу на еміграцію. 1992 р., 357 с.

Том 20. Покажчик до “Літопису УПА”; книга 1: 1–19 томів. Містить покажчики псевдонімів, прізвищ, географічних назв, інституцій, алфавітні списки авторів та надрукованих матеріалів й інші дані про перших 19 томів “Літопису УПА”. 1994 р., 528 с.

Том 21. УПА в світлі німецьких документів, 1941–1943; Книга 3: червень 1941 – травень 1943. Містить звіти, меморандуми, а також переклади українських документів для центральних політичних і поліцейських установ. 1991 р., 271 с.

Том 22. УПА в світлі польських документів; книга 1: Військовий Суд Оперативної Групи “Вісла”. Містить вироки, звіти та кореспонденцію Військового суду Оперативної групи “Вісла” за період 06–09.1947 р. 1992 р., 627 с.

Том 23. Медична опіка в УПА: документи, матеріали і спогади. Поміщено спомини санітарів, медиків, лікарів й інших працівників санітарної служби й підпільні документи й біографії працівників УЧХ. 1992 р., 480 с.

Том 24. Ідея і Чин: орган Проводу ОУН, 1942–1946. Політично-інформативний журнал Проводу ОУН містить інформації про боротьбу УПА, німецьку та російську окупаційну політику, розвиток політичної думки. 1995 р., 592 с.

Том 25. Пісні УПА. Збірка пісень, тематично пов’язаних з боротьбою УПА. Містить тексти пісень, їх мелодію і варіанти (понад 600), а також дані про саму пісню, її авторів й оспівуваних у піснях героїв чи події. Охоплює не тільки властиві пісні вояків УПА, але й укладені пізніше в тюрмах і концтаборах чи уложені народом. 1997 р., 556 с.

Том 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга 4: Документи і спогади. Містить протокол ВЗ УГВР, доповідь на цьому зборі, листування президента УГВР К. Осьмака, переговори з польським підпіллям, Угорщиною й Румунією, слідчу справу М. і П. Дужих, спогади членів УГВР й інших осіб про утворення та діяльність УГВР. 2001 р., 658 с.

Том 27. Роман Петренко. За Україну, за її волю; спогади. Автор-волинцяк – оповідає про свою діяльність від часу війни у 1939 р. до відходу на захід у 1945 р. Спочатку був членом ОУН Сарненської округи (від січня 1942 р. у підпіллі), згодом – шефом господарського відділу ШВО УПА “Заграва”, від літа 1943 р. – ГВШ (потім КВШ УПА-Північ) і від літа 1944 р. – старшиною для особливих доручень при ГСЗС УГВР під керівництвом М. Лебеда. 1997 р., 279 с.

Том 28. Марія Савчин. Тисяча доріг; спомини. Авторка розповідає про свої юначі роки до приходу на еміграцію у 1954 р. З 1945 р. була дружиною В. Галаси (заст. пров. ОУН Закарпатського краю і від 1948 р. – пров. ОУН ПЗУЗ) та перебувала разом з ним на Закарпатті, в Карпатах, на Волині, а також – в тюрмі КГБ у Києві. 1995 р., 600 с.

Том 29. Іван Гарасимів (“Палій”). 3 юнацьких мрій – уряди УПА. Спогади дають картину зі щоденного життя повстанців та їхніх к-рів та про становище населення на цих теренах. Автор розповідає свій бойовий шлях в УПА від осені 1943 до осені 1947 р. в Карпатах (підстаршинську школу) та на Лемківщині (ройовий в сотні У-І (94). 1999 р., 336 с.

Том 30. Степан Хрін (Степан Стебельський). Кризь сміх заліза; спогади. Книга містить спогади С. Стебельського – “Хріна” та І. Конопадського – “Острроверха” – “Спомини чотового УПА Острроверха” про їх діяльність в УПА від 1944–1949 рр. на Лемківщині та Дрогобиччині. 2000 р., 552 с.

Том 31. УПА на Львівщині і Ярославщині. Спогади і документи вояків УПА ТВ “Розточчя”, 1943–1947. Містить спогади “Сої”, “Спартак”, “Зенона Семеніва” та інших членів відділу УПА к-ра “Бриля”, оперативні звіти к-ра “Бриля” та “Гамалії” (“Переяслави І”) та “Переяслави ІІ”). 2000 р., 324 с.

Том 32. Медична опіка в УПА: документи, матеріали і спогади. Книга 2. Частина книги – це спомини санітарів, медсестер, медиків, лікарів та інших працівників санітарної служби й УЧХ. 2001 р., 581 с.

Том 33. Тактичний Відтинок УПА 26-ий “Лемко”: Лемківщина і Перемищина (Документи і матеріали). Містить дані, що стосуються історії відділів в 1944–1947 рр., оперативні звіти, накази інструкції та вказівки, рейди УПА, та документи підстаршинської школи ім. полк. “Коники”. 2001 р., 900 с.

Том 34. Лемківщина і Перемищина – “Холодний Яр”, “Бескид”, “Верховина”: Політичні звіти. Містить організаційний розподіл підпільної мережі Лемківщині і Перемищини, кадрову обсаду підпільної сітки та політичні й інформаційні звіти з терену за роки 1944–1947 рр. 2001 р., 974 с.

Том 35. Показчик до “Літопису УПА”; книга 2: томи 21–34, томи 1–3 Нової Серії та томи 1–3 серії “Бібліотека”. Містить показчики псевдонімів, прізвищ, географічних назв, інституцій, поазбучні списки авторів та надрукованих матеріалів й інші дані про томи “Літопису УПА”, книги “Повстанські могили”. 2002 р., 870 с.

Том 36. “Книга полеглих членів ОУН і вояків УПА Львівщини”. Містить отримані з радянських архівів короткі біографії членів ОУН і УПА, які загинули на Львівщині. 2002 р., 1058 с.

Том 37. Іван Лико. На грані мрії і дійсності: спогади підпільника. 1945–1955. Спогади І. Лика (“Скали”, “Богдана”) – “На грані мрії і дійсності” та М. Теревенка (“Медведя”) – “На грані двох світів” розповідають про пережите ними в підпіллі на Лемківщині та у польських тюрмах. 2002 р., 644 с.

Том 38. Петро Й. Потічний. Архітектура резистансу: кривіки і бункри УПА в світлі радянських документів. Містить схеми та описи різних кривівок УПА й заплілля та перелік з’єднань ЧА та ВВ НКВД, які були залучені до боротьби проти підпілля, зібраних в Архіві ВВ Українського Округу за 1944–1954 рр. 2002 р., 430 с.

Том 39. Тактичний відтинок УПА 28-ий “Данилів”: Холмищина і Підляшшя. Документи і матеріали. Містить звіти Холмського ТВ, хроніки сотень, звіти зі зустрічей з представниками польського ВіН, звіт із зустрічі з англійським кореспондентом у 1945–1948 рр. 2003 р., 1058 с.

Том 40. Тактичний Відтинок УПА 27-ий “Бастіон”: Любачівщина, Ярославщина, Томашівщина. Документи і матеріали. Містить звіти команди ТВ, хроніки відділів куреня “Месники”, звіти й огляди керівництва ІІ Округу ОУН “Батурин”, господарські звіти у 1945–1948 рр. 2004 р., 600 с.

Том 41. Президент УГВР Кирило Осьмак. Містить документи та матеріяли про К. Осьмака, його життя, наукову діяльність і смерть. 2004 р., 880 с.

Том 42. Петро Й. Потічний. Літопис УПА – Історія: Документи і матеріали. Містить дані про діяльності видавництва “Літопис УПА” за 30-й період, біографії членів видавничого комітету й адміністрації, редакторів, авторів, упорядників і фундаторів томів. 2005 р., 658 с.

Томи 43–44. Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині. 1946–1948. Містять протоколи переслухань працівниками СБ ОУН Тернопільської обл. осіб, підозрілих у співпраці з органами державної безпеки СРСР.

Том 43. Книга 1: поміщено 85 протоколів допитів, що охоплюють 13 р-нів Тернопільщини, зокрема: Бережанський, Білобожницький, Борщівський, Бучацький, Великобірківський, Великоглибочоцький, Великодедеркальський, Вишнівецький, Заліщицький, Залозецький, Збаразький і Зборівський р-ни. 2006 р., 1332 с.

Том 44. Книга 2: містить 108 протоколів переслухань СБ ОУН з районів: Золотопотіцький, Золотниківський, Козівський, Козлівський, Коропецький, Кременецький, Ланівецький, Микулинецький, Новосільський, Підволочиський, Підгаецький, Почаївський, Пробіжнянський, Скала-Подільський, Скалатський, Теремовлянський, Товстецький, Чортківський, Шумський та з Рогатинського р-ну Станіславської області. Поміщено Протоколи ТОС-у, Протоколи смерті, список функціонерів МВС і МДБ та список слідчих СБ. 2006 р., 1288 с.

Том 45. Генерал Роман Шухевич – “Тарас Чупринка” Головний Командир УПА. Містить спогади про ген. Р. Шухевича, його життя, підпільну діяльність і смерть. 2006 р., 572 с.

Томи 46. Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині. 1946–1948. Книга 3. Продовження тт. 43–44 та містить протоколи переслухань СБ ОУН з 5 р-нів Тернопільської обл.: Великодедеркальського, Вишнівецького, Збаразького, Золотниківського та Кременецького. 2007 р., 896 с.

Том 47. Підпільна Пошта України. Містить ілюстрації ППУ з філателістичної збірки с. п. Степана Голяша з коротким описом рисунків марок і блоків, а також вступні статті, що привідкривають історію її діяльності. 2009 р., 336 с.

Том 48. УПА в світлі словацьких та чеських документів (1945–1948); книга 1: Рейди УПА в документах війська та апарату безпеки ЧСР (1945–1946). Містить дані про пропагандивні рейди УПА Північно-Східною Словаччиною та заходи чехословацької армії і органів безпеки, чехословацько-радянську-польську співпрацю проти УПА, становище українського населення на Закарзонні та документи про реакцію чехословацького суспільства щодо УПА. 2010 р., 864 с.

Том 49. Тернопільщина: “Вісті з Терену” та “Вістки з Тернопільщини”. 1943–1950; книга 1 (1943–1947). Подано підпільні інформації про діяльність ОУН і УПА та суспільно-політичну ситуацію в Тернопільській обл. і суміжних районах. 2010 р., 832 с.

Том 50. Тернопільщина: “Вістки з Терену” та “Вістки з Тернопільщини”. 1943–1950; книга 2 (1948–1950). Містить подальші документи підпілля ОУН за 1948–1950 рр. щодо суспільно-політичної та економічної ситуації в Тернопільщині. 2010 р., 1240 с.

Том 51. Товариство Колишніх Вояків Української Повстанської Армії в Канаді. Історія в “Обіжниках” (1952–1993). У книзі на основі інформаційних листів, т. зв. “Обіжників”, які виходили протягом 1952–1993 рр., висвітлено історію однієї з українських комбатанських організацій на еміграції – Товариства Колишніх Вояків УПА в Канаді. Торонто – Львів, 2015 р., 536 с.

Том 52. Об'єднання колишніх вояків УПА США і Канади. Історія в документах (1950–2016). Даний документальний збірник є черговим томом про ветеранські (комбатантські) організації колишніх вояків УПА, які заснували видавництво “Літопис УПА”, а саме – про Об'єднання колишніх вояків УПА США і Канади (ОКВ УПА США і Канади). Торонто – Львів, 2016 р., 904 с.

Том 53. УПА в світлі словацьких та чеських документів (1945–1948); Книга 2: Рейд УПА у Західну Європу (1947): чехословацький шлях. Збірник є тематичним продовженням т. 48 та містить документи щодо дій УПА, в зв'язку з т. зв. Великим Рейдом УПА до Західної Європи, у 1947 р. на терені тодішньої Чехословаччини. Торонто – Львів, 2017 р., 1304 с.

У новій серії, т. зв. Київській, у співпраці з Інститутом української археографії та джерелознавства Національної Академії Наук України Державним комітетом архівів України та Центральним державним архівом громадських об'єднань (ЦДАГО) України появилися такі томи “Літопису УПА”:

1. Видання Головного Командування УПА. Містить такі видання: “До зброї”, № 16, 1943, “Повстанець”, № 1–6, 1944–1945, “Український перець”, № 1–3, 1943–1945 та “Бойовий правильник піхоти”. Київ-Торонто, 1995 р., 482 с.

2. Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943–1944. Документи і матеріали. Містить документи Головної Команди УПА-Північ та документи ВО “Заграва”, “Богун”, “Турів” та “Тютюнник”. Київ-Торонто. 1999, 724 с.

3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943–1959. Містить документи ЦК КП(б)У – постанови з'їздів, пленумів політбюро, оргбюро, секретаріату, які супроводжують інформативними записками, довідками, стенограми засідань та виступів членів ЦК КП(б)У. Київ-Торонто. 2001, 652 с.

4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ (1943–1959). Книга 1: (1943–1945). Містить радянські документи за 1943–1945 рр. Київ-Торонто. 2002, 597 с.

5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга 2: 1946–1947. Містить радянські документи за 1946–1947 рр. Київ – Торонто. 2002, 574 с.

6. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга 3: 1948. Містить радянські документи за 1948 р. Київ-Торонто, 2003, 523 с.

7. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга четверта: 1949–1959. Містить радянські документи за 1949–1959 рр. Київ-Торонто, 2003, 716 с.

8. Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944–1946. Документи і матеріали. Містить документи керівництва УПА-Північ і УПА-Південь, КП ОУН ПЗУЗ і НВРО та груп “Заграва”, “Богун”, “Тютюнник” і з'єднань груп “33” (ПЗК “Москва”), “44” (ПСК “Одеса”). Київ-Торонто. 2006, 1448 с.

9. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945. Містить протоколи допитів радянськими спецслужбами: М. Степаняка, Є. Басюка, М. Гайдука, Я. Білинського, А. Галицької, О. Луцького, Ю. Стельмашука, П. і М. Дужих, В. Павлика, О. Польового, Ф. Воробця, Д. Вітовського, В. Левковича. Київ-Торонто, 2007, 912 с.

10. Життя і боротьба генерала “Тараса Чупринки” (1907–1950). Документи і матеріали. Зібрані джерела, які характеризують основні віхи життя і діяльності ген. Романа Шухевича. Київ-Торонто, 2007, 832 с.

11. Мережа ОУН(б) і запілля УПА на території ВО “Заграва”, “Турів”, “Богун” (серпень 1942 – грудень 1943 рр.). Містить 353 документи ОУН(б) і запілля УПА на Волині й Південному Поліссі, які відображають діловодство КП, округ, районів ОУН(б) (08. 1942–09. 1943), а також округ, надрайонів, районів, кушців, підрайонів і станиць запілля УПА (09–12. 1943). Київ-Торонто, 2007, 848 с.

12. Воєнна Округа УПА “Буг” 1943–1952. Документи і матеріали. Книга 1. Містить дані командування ВО і окремих підрозділів, пресові видання, звітно-інформативні документи керівництва ОУН на Львівщині. Київ-Торонто, 2008 р., 800 с.

13. Воєнна Округа УПА “Буг” 1943–1952. Документи і матеріали. Книга 2. Містить дані командування ВО і окремих підрозділів, пресові видання, звітно-інформативні документи керівництва ОУН на Львівщині. Київ-Торонто, 2009 р., 1232 с.

14. УПА і запілля на ПЗУЗ. 1943–1945. Невідомі документи. Увійшли джерела УПА-Північ (266 документів) в яких висвітлюється історія керівництва, військових підрозділів, запілля за 1943–1945 рр. Київ – Торонто, 2010 р., 640 с.

15. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1946–1952. Книга 2. Містить документи з переслухань радянськими органами: М. Павловича, І. Павловича-Бабинця, П. Лиховського, В. Харківа, Г. Голяша, Ю. Матвіїва, С. Коваля. Київ-Торонто, 2011, 840 с.

16. Волинь і Полісся у невідомій епістолярній спадщині ОУН і УПА. 1944 – 1954 рр. Містить 281 діловий лист керівників УПА та збройного підпілля ОУН (Роман Шухевич, Василь Кук, Микола Козак, Василь Галаса та ін.), які висвітлюють маловідомі, переважно трагічні події національно-визвольної боротьби на Волині та Поліссі у 1944–1954 рр. Київ-Торонто, 2011, 1024 стор.

17. Осип Дяків-“Горновий”. Документи і матеріали. Містить 119 документів (творча спадщина, листування, документи про освіту і навчання, арешт та ув’язнення радянською владою, обставини загибелі; знання і спогади осіб, які з ним тісно співпрацювали), присвячених життю та діяльності одного з провідних публіцистів воюючої України, члена Проводу ОУН, заступника Голови ГС УГВР, підполковника-політвиховника УПА Осипа Дяківа-“Горнового”. Київ-Торонто, 2011, 1016 стор.

18. Діяльність ОУН та УПА на території Центрально-Східної та Південної України. Містить підпільні документи і матеріали щодо діяльності ОУН і УПА на території центральних, східних і південних областей України у 1942–1952 рр. Київ-Торонто, 2011, 1160 стор..

19. Підпілля ОУН на Буковині: 1943–1951. Документи і матеріали. Містить звітно-інформаційні документи структур ОУН Буковини, інструкції, пресові видання, деякі матеріали УПА та СБ, а також документи радянських органів держбезпеки. Київ-Торонто, 2012, 784 стор.

20. Воєнна округа УПА “Лисоня”. Документи і матеріали. 1943–1952. Містить документи і матеріали військового штабу та окремих підрозділів ВО УПА “Лисоня”, а також звітно-інформаційні документи підпілля ОУН на Тернопільщині. Київ-Торонто, 2012, 848 стор.

21. Ярослав Старух. Документи та матеріали. Містить творчу спадщину, найважливіші документи, спогади та біографічний нарис, які стосуються життя та діяльності Я. Старуха. Київ-Торонто, 2012, 1008 стор.

22. Станиславівська округа ОУН: документи та матеріали 1945-1951. Збірник включає звітно-інформаційні документи окружного, надрайонних та районних проводів структури ОУН Станиславівщини. Київ-Торонто, 2013, 1380 стор.

23. Золочівська округа ОУН: Документи і матеріали референтури СБ 1944-1951. Книга 1. Збірник містить оригінальні документи референтури СБ Золочівського окружного та підлеглих йому проводів ОУН, які відображають процес роботи цієї структури підпілля в боротьбі з агентурою радянської влади та її каральних органів у регіоні. Київ – Торонто, 2013, 1320 стор.

24. Золочівська округа ОУН: Організаційні документи. 1941-1952. Книга 2. До збірника увійшли оригінальні документи Золочівського окружного та підлеглих йому проводів ОУН, які відтворюють суспільно-політичне та військове становище даного терену у 1941-1952 роках. Висвітлено протистояння структур визвольного руху сталінському тоталітарному режиму. Київ – Торонто, 2014, 1400 стор.

25. Коломийська округа ОУН: документи і матеріали 1945–1952. Збірник включає звітно-інформаційні документи окружного, надрайонних та районних проводів структури ОУН Коломийщини. Київ – Торонто, 2015, 1104 стор.

26. Коломийська округа ОУН: документи і матеріали референтури СБ 1945–1950. До збірника увійшли звітно-інформаційні документи і слідчо-процесуальні матеріали окружної, надрайонних та районних референтур Служби безпеки ОУН Коломийщини, які вели боротьбу з агентурою каральних органів СРСР. Київ – Торонто, 2016, 568 с.

Готуються до друку:

- **Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1946–1952. Книга 3;**
- **Книги, присвячені діяльності СБ Станіславівської округи ОУН.**

Серія “Літопис УПА” – Бібліотека

1. Юрій Ступницький. Спогади про пережите. Автор-волиняк – оповідає про свою родину та переживання від юнацьких років (кін. 1930-х до сер. 1950-х рр.). Автор є сином начальника штабу УПА полк. Леоніда Ступницького, разом з яким у 1943 р. пішов в УПА, навчався у старшинській школі “Дружинники”. Після арешту в 1944 р. поневірявся по тюрмах і таборах Радянського Союзу. Київ, 2000, 128 с.

2. Володимир В’ятрович. Рейди УПА теренами Чехословаччини. Монографію присвячено маловідомому аспекту історії укр. визвольного руху 1940–1950 рр. Львів, 2001, 208 с.

3. Ярослав Грицай – “Чорнота”, Параскевія Грицай. А рани не гоїлися: Спомини “Чорноти”. Спогади чотового УПА про події, які відбувалися у 1943–1945 рр. на Закерзонні, та його поневірвання по більшовицьких тюрмах і концтаборах Сибіру. Мемуари підготовлені до друку дружиною Параскою Грицай (з дому Ротко). Львів, 2001, 332 с.

4. Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини і Любачівщини. Містить спогади В. Левковича (“Вороного”), його дружини Ярослави, сот. М. Тарабана (“Тучі”), вояків УПА І. Філя (“Шеремети”), І. Василевського-Путко (“Вуса”), оргмоба К. Міхалика (“Думи”) та зв’язкової К. Когут-Лялюк (“Грізної”), згадку про к-ра Перемиської 6 ВО УПА Я. Чорнія (“Кулю”), авторства Ф. Лопадчака. Львів, 2003, 448 с.

5. Мирослав Горбаль. Довідник-пошукуєць. Реєстр осіб, пов’язаних з визвольною боротьбою на теренах Львівщини (без Дрогобиччини). 1944–1947 (за архівними документами). Подано ідентифікаційні дані про осіб, які були пов’язані з вивольним рухом та джерела цих даних з ДАЛО за 1944–1947 рр. (плани заходів, стенограми нарад, протоколи засідань та допитів, прокурорські аналізи, агентурні справи). Львів, 2003, 416 с.

6. Мирослав Горбаль. Довідник-пошукувець. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Дрогобиччини. 1939–1950 (за архівними документами). Зібрано інформацію про осіб та події, пов'язані з визвольною боротьбою на території Дрогобицької обл. у 1939–50-х рр. на основі документів ДАЛО та інших архівів, а також тематичних видань, публікацій і машинописів. Львів, 2005, 1312 с.

7. Володимир Ковальчук. Діяльність ОУН(б) та запілля УПА на Волині та південному Поліссі (1941–1944 рр.). Досліджено інформативний потенціал джерел з історії діяльності підпілля, формування первісної джерельної бази, особливості фондоутворення, діловодство, класифікацію джерел та особливості діяльності референтур ОУН(б) і запілля УПА. Львів, 2006, 512 с.

8. Онишко Леся. “Нам сонце всміхалось крізь ржаві ґрати”. Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі. На основі документів, спогадів учасників подій досліджено етапи становлення світогляду К. Зарицької, її участь в формуванні УЧХ; діяльність в референтурі пропаганди ОУН та налагодження зв'язків ГК УПА Р. Шухевича; показано її життєвий шлях в тюрмах і таборах СРСР, а потім на волі. Львів, 2007, 928 с.

9. Коханська Галина. З Україною у серці. Спомини. Авторка детально розповідає про тогочасну дійсність, яку їй довелося пережити, про свій вступ в ряди ОУН, проходження вишкочів, діяльність в Колківській республіці УПА у відділі розвідки, ув'язнення в комуністичних таборах. Львів, 2008, 400 с.

10. Олександр Іщук, Ігор Марчук, проф. Дарія Даревич “Життя і творчість Ніла Хасевича”. Книга розкриває життєвий та творчий шлях видатного художника-графіка, члена УГВР з 1949 р., ілюстратора багатьох видань ОУН і УПА – Ніла Хасевича (“Бей”, “Зот”, “Рибак”) та доповнена повноколірним каталогом праць мистця. Львів, 2011, 432 с.

11. Олександр Іщук. “Молодіжні організації ОУН (1939–1955 рр.).” В монографії на основі комплексного аналізу наукової літератури, опублікованих історичних джерел та архівних матеріалів досліджено участь української молоді у боротьбі за державну незалежність у 1939–1955 рр. Торонто – Львів, 2011, 896 с.

12. Олександр Пагіря. “Між війною та миром: Відносини між ОУН і УПА та збройними силами Угорщини (1939–1945)”. Книга розповідає про військово-політичні відносини між українським підпіллям та УПА й угорською армією у роки Другої світової війни. Торонто – Львів, 2014, 584 стор.

13. Ярослав Антонюк. Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська області (1930–1955). У книзі зібрано 3141 біографічних довідок про керівників українського визвольного руху Волинської та Брестської областей. Хронологічно вони охоплюють 1930–1955 рр., тобто період збройної боротьби ОУН на цих теренах. Торонто – Львів, 2014, 1072 с.

Готуються до друку:

- Книга, присвячена фотографіям і фотограмам в УПА і збройному підпіллі ОУН;
- Книга про діяльність підпілля ОУН в роки Другої світової війни на Запоріжжі.

Серія “Події і люди”

1. Посівнич Микола. Нескорений командир. У книзі описано життєвий шлях ГК УПА Р. Шухевича. Торонто-Львів, Вид. 2-е, доп. 2008, 80 с.

2. Осьмак Наталка. Кирило Осьмак – нескорений Президент УГВР. Дослідження розкриває невідомі сторінки життя і діяльності Президента УГВР К. Осьмака. – Торонто-Львів, 2008, 128 с.

3. Посівнич Микола. Степан Бандера – життя присвячене свободі. У книзі описано життєвий шлях Провідника ОУН та ЗЧ ОУН С. Бандери в 1920–1959 рр. Торонто-Львів, 2008, 112 с.

4/I. Петро Й. Потічний. Моя дорога. Біографічні спомини англійською мовою охоплюють період від народження до часу, коли автор, як юнак-воjak УПА, прибув зі своїм відділом до Західної Німеччини наприкінці 1947 р. Торонто – Львів, 2008, 124 с.

4/II. Петро Й. Потічний. Моя дорога. Частина 2. Спомини описують життя автора в США (1950–1964), службу в американській морській піхоті під час Корейської війни, здобуття університетської освіти у Філадельфії і Нью-Йорку та завершуються переїздом до Канади. Торонто-Львів, 2010, 112 с.

4/III. Петро Й. Потічний. Моя дорога. Частина 3. Спомини описують життя автора в Канаді (1964–2012), його працю в МакМастерському університеті, різні академічні заходи і подорожі та його родину. Торонто – Львів, 2012, 160 стор.

5. “Грім” – полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали / Упорядник Р. Грицьків. Кризь призму спогадів учасників подій та інших матеріалів зображено життя і діяльність видатного повстанського командира, а також висвітлено визвольну боротьбу 1930-х – 1950-х років у Карпатах. Торонто – Львів, 2008, 128 с.

6. Михайло Романюк. Петро Федун – “Полтава” – провідний ідеолог ОУН та УПА. Висвітлено життя та діяльність одного з керівників визвольного руху, процес формування світоглядних позицій, патріотичних переконань та його творчої спадщини. Торонто-Львів, 2009, 128 с.

7. Українська Головна Визвольна Рада / Упорядники П. Й. Потічний, М. Посівнич. Поміщено статті Р. Шухевича, М. Дужого і А. Камінського, спогади Л. Шанковського, Д. Ребет у яких висвітлено боротьбу і роль УГВР в тогочасних суспільно-політичних процесах. Торонто-Львів, 2009, 136 с.

8. Володимир Іванченко. Квітка у червоному пеклі: життєвий шлях Людмили Фої. Книга присвячена життю Л. Фої – “М. Перелесник” (1923–1950), організатора підпілля ОУН у м. Києві під час Другої світової війни та авторки літературних творів. Торонто – Львів, 2009, 128 с.

9. Олександр Іщук. Життя та доля Михайла Дяченка – “Марка Боєслава”. Книга присвячена життю та долі – письменника, підпільника й одного з керівників Карпатського КП ОУН, автора поетичних творів та оповідань. Торонто – Львів, 2010, 140 с.

10. Олександр Іщук, Володимир Іванченко. Життєвий шлях Галини Голяд – “Марти Гай”. Висвітлено життя та долю однієї з діячок визвольного руху Г. Голяд, подано твори письменниці. Торонто – Львів, 2010, 128 с.

11. Володимир Мороз. Портрет Осипа Дяківа-“Горнового”. Книга присвячена життю та діяльності відомого публіциста, члена Проводу ОУН та заступника Голови ГС УГВР, підполк.-пвх. УПА. Торонто – Львів, 2010, 128 с.

12. Володимир Мороз. Зиновій Тершаковець-“Федір”. Крайовий провідник ОУН Львівщини З. Тершаковець увійшов в історію визвольного руху як засновник та редактор підпільного видання “Літопис УПА”. Торонто – Львів, 2011, 128 с.

13. Микола Андросчук-“Вороний”. Записки повстанця / Ред. І. Марчук. Книга спогадів (весна 1943 – весна 1944 р.) подає картину дій повстанців на південній Волині (бої з німецькими підрозділами, військами НКВС, зокрема, на Гурбах, Північний рейд). Торонто – Львів, 2011, 128 с.

14. Олександр Іщук, Наталія Ніколаєва. Ярослав Богдан-“Всеволод Рамзенко”. Подано життєвий шлях та творчу діяльність письменника-підпільника і чільного діяча ОУН Я. Богдана (1915–1953), проаналізовано тематику основних його праць. Торонто-Львів, 2011, 128 с.

15. Дмитро Проданик. Шлях боротьби Василя Сенчака-“Ворона”. Висвітлено життєвий та бойовий шлях В. Сенчака-“Ворона” на посадах районного референта СБ Солотвинщини та надрайонного референта СБ Станіславщини, а також досліджено “чорну” зраду на Станіславщині 1951 р. Торонто – Львів, 2011, 128 с.

16. Олександр Ішук, Ігор Марчук. Брати Бусли. Життя за Україну. Книга про відомих діячів ОУН на Волині Олександра та Якова (референт пропаганди Проводу ОУН) Буслів подає інформацію про їхній нелегкий життєвий шлях. Торонто-Львів, 2011, 128 с.

17. Світло душі родини Левицьких / Упорядник Марія Прокопець. У книзі розповідається про долю родини о. Юрія Левицького та Анастасії з Зубрицьких, з 8-ми дітей якої п’ятеро загинуло у боротьбі за волю України. Торонто-Львів, 2011, 128 стор.

18. Ігор Марчук. Ростислав Волошин. У книзі розповідається про життєвий шлях Р. Волошина, одного з перших організаторів ОУН на Волині, згодом керівника Рівненської ОЕ ОУН, члена БП ОУН та головуючого на III НВЗ ОУН і I УЗ УГВР. Торонто-Львів, 2012, 128 стор.

19. Дмитро Проданик. Микола Кричун “Черемшина”. У книзі на основі архівних документів подано життєвий та бойовий шлях Миколи Кричуна-“Черемшини”, “Олексія” на посадах повітового та надрайонного провідника ОУН Вижниччини. Торонто-Львів, 2012, 128 стор.

20. Наталія Ніколаєва. Підпільні друкарні ОУН та їх ліквідація каральними органами СРСР в 1944–1954 рр. В книзі на основі таємних документів ЦК КП(б)У, радянських каральних органів, матеріалів підпілля ОУН та сучасних наукових праць досліджується діяльність підпільних друкарень ОУН в 1944–1954 рр. та процес їх ліквідації органами НКВС-НКДБ-МДБ-МВС-КДБ СРСР. Торонто – Львів. 2012, 132 стор.

21. Василь Ільницький. Провід ОУН Карпатського Краю. Книга присвячена структурі та кадрам Карпатського краю ОУН. На основі різних архівних документів і матеріалів розкриваються структурні трансформації та питання кількісного заповнення керівних органів краю. Торонто-Львів, 2012, 128 стор.

22. Богдан Зек. Олег Штуль у боротьбі за Україну. Представлена книга розповідає про політика, журналіста, громадського діяча Олега Штуля. Торонто-Львів, 2013, 112 стор.

23. Наталія Ніколаєва. Уляна Крюченко – “Оксана”. Книга описує життя та долю Уляни Никифорівни Крюченко (1920–1972), підпільниці ОУН, дружини керівника Проводу ОУН та Головного командира УПА в 1950–1954 рр. Василя Степановича Кука (1913–2007). Торонто-Львів, 2013, 128 стор.

24. Сергій Волянік. Омелян Польовий – “Остап”. Дана розвідка присвячена життю та діяльності поручника УПА Омеляна Польового, який увійшов в історію українського національно-визвольного руху як один з визначних командирів повстанської армії на Тернопільщині. Торонто-Львів, 2013, 128 с.

25. Василь Мустеця. Василь Кантемір-“Остап”. У книзі на основі архівних документів подано життєвий та бойовий шлях Василя Кантеміра-“Остапа”, “Деркача”, “Дениса” – від рядового повстанця до провідника Кіцманського районного проводу ОУН. Торонто-Львів, 2013, 128 с.

26. Микола Посівнич, Василь Брелюс. Нарис життя Дарії Ребет – “Орлян”. Дослідження присвячене життю та діяльності чільної діячки ОУН Дарії Цісик-Ребет (1913–1992). У книзі автори висвітлили її життєвий шлях, дослідили діяльність в ОУН, розкрили її бачення проблем Організації та з’ясувати внесок, який вона зробила у розвиток націоналістичного руху. Торонто-Львів, 2013, 112 с.

27. Ярослав Коретчук, Петро Ганцюк. Командири відділів ТВ 22 УПА “Чорний Ліс”. Книга присвячена командному складу Тактичного Відтинка 22

“Чорний Ліс” Воєнної Округи IV “Говерля”. На основі різних архівних документів і матеріалів подано біографії командирів сотень і куренів ТВ 22, організаційні і структурні схеми, карти та ліюстративний матеріал. Торонто-Львів, 2013, 112 с.

28. Петро Й. Потічний. Пропагандивний рейд УПА в Західну Європу.

Публікація присвячена пропагандивному рейдові УПА у Західну Європу в 1947–1948 рр. яка розкриває досі невідому інформацію про вояків УПА та членів підпілля що брали участь в цьому поході. В книзі подана ідентифікація повстанців, їх місце походження, суспільний стан, освіта загальна та військова, функції в підпіллі, терен дії, відділ, військовий ступень, чисельність загиблих і полонених в Чехословаччині та інтернованих в американській окупаційній зоні Німеччини. Торонто-Львів, 2013, 160 стор.

29. Українські повстанці в документах радянських молдавських партизанських з'єднань / Упорядник Володимир Ковальчук. У книзі вміщено 76 документів двох молдавських радянських партизанських з'єднань – Першого та Другого – про бої, сутички та контакти з українськими повстанцями на порубіжжі Рівненщини/Тернопільщини/Хмельниччини наприкінці 1943 – на початку 1944 років. Торонто-Львів, 2014, 136 с.

30. Петро Кекіш. Спогади радиста УПА / Упорядник Сергій Волянюк. У даній книжці пропонуються спогади учасника збройної боротьби українського підпілля – радиста Петра Кекіша, які охоплюють один із найактивніших періодів з історії повстанської армії (1944–1945 рр.). У них висвітлюється період перебування автора на радіокурсах, діяльність у складі куреня, а згодом у загоні УПА “Остапа” та групі радіозв'язку “Миколи”. Торонто-Львів, 2015, 120 с.

31. Ігор Марчук. Ярослав Переходько. Курінний УПА Степан Трофимчук-“Недоля”. Книга містить біографічний нарис уродженця містечка Тучин Рівненської області Степана Трофимчука. Під псевдом “Недоля” він був активним учасником українського національно-визвольного руху 30–40 рр. XX століття, пройшов ґрунтовний військовий вишкіл у легіоні “Роланд”, створював повстанські відділи на Волині та Поліссі. За активну участь у розбудові Української Повстанської Армії С. Трофимчук-“Недоля” був привселюдно страчений НКВС у Рівному на початку 1945 року. Торонто-Львів, 2015, 120 с.

32. Юрій Щур. Життя і боротьба Іларіона Курила-Кримчака. Дослідження присвячене життю та діяльності Іларіона Курила-Кримчака – краєзнавця, публіциста, підпілляка й одного з керівників Мелітопольського окружного проводу ОУН. На основі невідомих раніше документів висвітлено його внесок у визвольну боротьбу на території Запорізької області. Торонто-Львів, 2016, 128 с.

33. Володимир Чорна-“Маєвий”. Спогади повстанця з Любачівщини. Автор розповідає про своє перебування в СКВ, а відтак у вд. “Месники-1” і “Месники-3”, які діяли на теренах Любачівщини. Торонто-Львів, 2016, 128 с.

34. ОУН на СУЗ в 1943–1945 рр. / Упорядник Сергій Волянюк. У книжці опубліковано працю невідомого автора, яка була підготовлена в підпіллі у 1946 р. Вона є цінним джерелом для вивчення діяльності ОУН і УПА. Торонто-Львів, 2017, 128 с.

Готуються до друку:

- Книга про життя і діяльність генерала-політвиховника УПА, члена Бюро Проводу ОУН, відповідального редактора часопису “Ідея і чин” Дмитра Маївського-“Косара”;
- Книга присвячена поручнику УПА, сотенному вд. У-2 Перемиського куреня 26 ТВ “Лемко” УПА-Захід Михайлові Дуді-“Громенкові”.

“ЛІТОПИС УПА” В МЕРЕЖІ INTERNET

Заходами Адміністрації видавництва “Літопис УПА” детальну інформацію українською та англійською мовами про видання та споріднені матеріали можна знайти в мережі Internet за адресою:

<http://www.litopysupa.com>

Ця інформація складається з чотирьох груп.

1. Вступ до серій (*Introduction to the Series*), який дає загальні інформації про “Літопис УПА” та цілі видавництва.

2. Інформації про замовлення (*Ordering information*), які дають короткі інформації про кожний том серій та як їх замовляти.

3. Книги “Літопис УПА” (*Litopys UPA volumes*), де про кожний том подано не тільки повну бібліографічну інформацію (титульна сторінка, дата і місце публікації, число ISBN, ціна та редактор книги), але також повний текст вступної статті та резюме матеріалів тому. Текст ілюстрований знімками, які знаходяться в книзі.

4. Споріднені матеріали (*Related Materials*). У цій групі подані публікації інших видавництв, що відносяться до теми УПА та Збройного підпілля в Україні.

Аналогічну інформацію англійською мовою можна знайти також на web сторінці за адресою:

<http://www.infoukes.com/commercial/litopysupa/index.html>

Про подальші інформації можна звертатися на адресу

Адміністрації:

— Христина Котляр — christina.k@mac.com

або Редакції:

— Микола Посівнич — posiv@yahoo.com

Адміністрація в Україні — lviv@litopysupa.com

Будемо вдячні за відгуки читачів на наше видання.

Пишіть на подані адреси або також на
www.litopysupa.com

ОБ'ЄДНАННЯ КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА В США Й КАНАДІ
та
ТОВАРИСТВА КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА
ім. ГЕН. ХОР. ТАРАСА ЧУПРИНКИ В США Й КАНАДІ

ВИДАВНИЧИЙ КОМІТЕТ “ЛІТОПISУ УПА”

*М. Бошно, [І. Василевський-Путко], І. Гомзяк, Параска Грицай,
О. Дольницький, О. Жигар, Б. Ковалик, Христина Котляр,
М. Кошик, Р. Кулик, Катерина Лялюк, М. Луцак, П. Мицак,
Емілія Нагірна-Зінько, А. Потічний, П. Потічний,
М. Рошецький, Н. Солтис, О. Цилюпа,
С. Шпак, Є. Штендера*

Адміністрація:

Христина Котляр, Осип Жигар

Адреса:

*LITOPYS U.P.A.
145 Evans Ave, Suite 212
Toronto, Ontario, M8Z 5X8
Canada*

Адміністрація в Україні:

Ігор Гомзяк, Богдан Столяр

Благодійний Громадський Фонд “Літопис УПА”
ім. Володимира Макара

Микола Посівнич

Адреса: “Літопис УПА”

*вул. В. Винниченка, 2/1, Львів 79008 Україна
тел. (38-032) 275-6879; e-mail: lviv@litopysupa.com*

Для кореспонденції:

“Літопис УПА” а/с 5637, Львів 79067 Україна